Hanus, Josef
Bozena Nemcova

UNIVERSITY OF TORONTO
VELUT ARBOR ÆVO

BOŽENA NĚMCOVÁ

v životě i spisech.

Napsal

Josef Hanuš.

Matice lidu ročník XXIII. číslo 1.

(Běžné číslo 133.)

Rediguje **Primus Sobotka.**

V PRAZE.

Nákladem spolku pro vydávání laciných knih českých.

1889.

Tiskem Dr. Edvarda Grégra v Praze 1889.

„Po smrti zabalili by do zlatohlavu, za živa se neptají: Člověče co je ti!“

Na mnohé pracovníky na naší národní roli hodí se tato slova Němcové, avšak předem na ni samu. Tak málo ocenění a porozumění dostalo se tuším nemnohým vynikajícím duchům a přece byla Němcová jednou z nejgeniálnějších žen českých našeho věku! Než nedostalo-li se jí odvděčení u současné intelligence, nezapomínal na ni náš český lid a zbudoval své přítelkyni, učitelce a bojovnici v srdci svém pomník nejkrásnější. Vylíčiti nestranně a věrně život i snahy Němcové, jest úkolem této práce; budu šťasten, podaří-li se mi dostáti tomuto milému a zároveň čestnému úkolu.

„Až umru,“ napsala jednou Němcová, „můžete pak můj životopis napsat — po chvilkách Vám všecko povím a napíšu, nač bych cosi zamlčela, ani ty touhy dívčího srdce, ani jak jsem se naučila krásu znát, nic — dokonce nic!“ Bohužel zbylo nám z těchto dopisů nemnoho a ze zbylých nebylo lze do všech nahlédnouti; tím zůstane ovšem práce tato kusa, avšak přispěje snad k tomu, že ponenáhlu dovíme se více o pozůstalosti Němcové, pro ni nejvýše zajisté charakteristické. Vypravujeť o ní Světlá:

„Korespondence Němcové byla nad míru rozvětvená. Osvojivši si gramatikálně jazyk český, počala si nejdříve pro vlastní cvik i aby poznala sloh a způsob psaní jiných, dopisovati s velikou řadou osob jí co do směru sympatických, na roli národní jako ona činných. Avšak zábava ta, v níž shledala časem velikého zalíbení, stala se pro ni brzo osudnou, neb kruh dopisovatelů každým rokem se rozšiřoval, a konečně si počala dopisovati i s osobami, jichž nikdy dříve nespatřila, s přátely to jejích přátel, kteří vidouce u nich její rozkošné dopisy, i co do písma pravé to skvosty, práhli, aby nemohouce se s ní osobně stýkati, aspoň písemně důvěrněji přiblížiti se jí mohli. Listy ty vadily Němcové v práci: „Včera jsem měla chuť nastíniti si novelu,“ říkávala, „avšak bylo mi neodkladně na ty které listy odpověděti. Celý den jsem při nich ztrávila a když jsem si konečně večer na svou novelu vzpomněla, tož jsem se cítila tak mdlou, tak vyčerpanou, že jsem nástin zamyšlený odložiti musela.“ Jednou chtěla myšlénky vkládané do dopisů složiti v článku. Možná, že přemýšlela o tom, ale k uskutečnění nedošlo. Oznámila mi místo toho za nějaký čas, že nejsou její myšlénky v přátelských dopisech roztroušené tak ztracené, neb neopomenou prý osobnosti, s nimiž si dopisuje, svoje korespondence uveřejniti . . . což však bohužel posud málo se stalo.“

Prameny: Světozor 1868, Národní listy 1862, Naučný slovník, Sojka (Naši mužové 1862), K. Světlá (Z literárního soukromí v Žen. listech 1880), Vzájemné dopisy Antonie Čelakovské a Boženy Němcové z let 1844—1849 (Z let probuzení v Ženské bibliotéce 1873), E. Krásnohorská (Dvě básnířky lidu v Čas. čes. mus. 1880), Pa-

měti J. V. Friče a. j., „Světlé vzpomínky“ ruského přítele Němcové, A. N. Pypina („Božena Němcova, biografičeskij očerk, v Rus. Věstníku r. 1871) nemohl jsem se bohužel dodělati. S díkem jest mi též vzpomenouti hojných zpráv ústních J. V. Friče a Ferd. Schulze.

Na Král. Vinohradech na den sv. Václava 1888.

J. H.

I.

Život Boženy Němcové.

„Poctivé srdce, upřímné snažení stát se vždy dokonalejší, prospět národu, seč síly moje jsou — to jest to jediné, co mne nad obyčejné ženské staví, které pro nic nežijou na světě.“

B. Němcová.

Při samé zdi vyšehradského hřbitova, v blízkém sousedství hrobů Bol. Jablonského a V. Beneše Třebízského, stojí prostý, bělavý kámen, na němž zobrazena jímavá scéna: Babička odhaluje drobným vnukům tajnosti své malované truhly, vykládá stoleté kroje, vypráví příběhy k nim se pojící, vzpomíná na doby minulé, drahé osoby i kraje, od nichž nemůže se její srdce odloučiti, a za vzpomínek těch vlhne oko stařenky a ruka se chvěje . . .

Jaký to kontrast mezi touto vetchou, zadumanou stařenkou a smavými, čilými líčky jejích vnoučátek, mezi šedým stářím a svěžím mládím! A význačněji věru nemohl umělec ozdobiti pomník té, která již na třetí desítiletí pod ním dřímá, pomník *Boženy Němcové!* V jejím životě snoubily se v skutku ony dvě protivy: starobylost, zobrazená babičkou a vylíčená s takou úctou i láskou mistrným pérem Němcové v pestrých

povídkách, obrazech, popisech, cestopisech a. j., i mladost ducha obrozené, moderní Evropy, kteráž jemnými žilkami prosvítá ze tkaniva literárních prací jejích, avšak nejpatrněji zřetelna v jejím životě, mladém a svěžím až do smrti.

A. N. Pypin nazývá ve své Historii literatur slovanských Němcovou „jedním z nejpěknějších zjevů v české literatuře"; na doplnění výroku toho přidali bychom, že patří k nejcharakterističtějším zjevům českého života XIX. století vůbec. A nenacházíme-li v jejích spisech mocných myšlének, plamenných výbuchů vášně a vyzývavosti, nesmíme hledati příčiny tak v nadání a povaze ducha Němcové, nýbrž v poměrech vnějších: poměry tyto přinutily mohutného ducha Jungmannova skrývati se pod maskou „tichého genia", ony učinily též z Němcové prostou vypravovatelku a učitelku českého lidu.

Chceme-li nahlédnouti hlouběji v duševní dílnu obou, nestačí pročítati pouze literární práce jejich a spokojiti se s listy pro veřejnost určenými, nýbrž třeba vyhledati pohled do nejtajnějšího koutku jejich srdcí a duchů a podlé něho vysvětlovati psychologický život se stálým zřetelem ke spisům a spisy se stálým zřetelem k životu. Ukazujeť každé dílo literární, jako účin na svou příčinu, na duševní stav původcův, jejž shledáváme ve všech jeho výtvorech, jenž dílo to podmiňuje a jehož známost potřebna jest k vysvětlení jeho.

A na druhé straně porozumíme rázu ducha spisovatelova jen tehdy, když poznáme stav duchů jej obkličujících a podmiňujících, když se vžijeme do duševního ovzduší, v kterém žil. Němcová žila mezi rokem 1820—1862. Jakéž to tehdy

vály proudy Evropou vůbec a Čechami zvláště a kterak působily na ducha naší Boženy?

V *Babičce* vzpomíná Němcová o štědrém dni známého věštění s lodičkami pouštěnými na vodu: její a bratrova vypluly až do prostřed nádoby a tam se potopily. „Hečte, hečte, vy dříve umřete než my!“ zvolala Adélka s Vilímkem. „Co je víc, jen když jsme byli daleko,“ odpověděla Barunka a Jan přisvědčil. V nevinné této hře, v níž zobrazila Němcová celý svůj smělý život, shledáváme tuším určitou odpověď k naší druhé otázce; životopis další nám ostatní jasněji osvětlí a odpoví též k otázce prvé.

Božena Němcová — vlastně Barbora, rozená Panklová — narodila se 5. února 1820 ve Vídni. Otec její, Rakušan Jan Pankel, byl štolbou ve službě hraběte Schulenburka, který měl majetnici panství náchodského, vévodkyni Zaháňskou, za manželku. Byl zvláštní ctitel zpěvu a vzdělanosti i vynikal srdečností a pěknou tváří, v níž se zračila dobrota a upřímnost. Pro svou rozšafnost, poctivost i hovornost byl od lidu velmi vážen, a sám, ač Němec česky neumějící, lid český velmi miloval. Zemřel roku 1848 v Zaháni ve Slezsku. Leže již na úmrtním loži, kázal otevříti okno, „aby se ještě jednou na to boží slunko podíval“, načež za nedlouho duši vypustil. Svých 14 dítek miloval vřele, avšak Božena byla jeho zvláštním miláčkem; ji učil a povzbuzoval, s ní loučil se při smrti své nejbolestněji. A jakož láska lásku budí, lnula Božena vřelou k němu přítulností a obraz jeho vetkán ve vzpomínky její zlatými nitkami: „Otec mohl se mnou svést, co chtěl; on mě znal a vždy vlídně mluvil na nás a já bych byla proň do ohně skočila, když se na mne krásným svým modrým okem podíval a řekl:

Jdi, Běto má, učiň tak a tak! Ani trest od něho mne tak nebolel.“

Jaký div, že přes tak něžné pouto lásky přesmykly se vynikající vlastnosti jeho na Boženu - básnický duch, láska k českému lidu, ku přírodě a umění, družná povaha s milou hovorností a touha po vzdělání. Méně vštípilo se v srdce Boženino působení matčino. Nebyloť tu dosti tepla se strany matčiny, aby se símě také ujmouti mohlo, a půda nebyla též příhodna.

Spočívaloť v Němcové od nejútlejšího mládí cosi mužského a mnoho zvláštností jejích dá se odtud psychologicky vyvoditi. Matka Němcové, Češka Terezie Novotná, byla žena nevynikající nad své okolí: milující dcera, choť a matka, pečlivá hospodyně, jinak paní dobrá a rozšafná; častou osamělostí — neboť muž její často opouštěl rodinu jda za panstvem svým — a městskou škrobeností utvořila se z veselého selského děvčete paní málomluvná, více vážné povahy a vážnosti této neodložila ani v zacházení s dětmi: „Matka přísná, k nám dětem málomluvná, vždy mi všecko zhurta poroučela a za vše hned trestala a za trest jsem ji měla vždy odprosit a poděkovat. To bylo mi něco hrozného a nikdy jsem to neudělala, kdyby mne byla utloukla. Mnohdy mne cit k tomu pudil, ale noha se z místa nehnula a ústa se neotevřela.“

Již roku 1821, kdy bylo naší Boženě sotva $1^1/_2$ roku, přistěhovali se rodiče její do Ratibořic na „bělidlo“, přívětivou to samotu venkovskou na Náchodsku.

V básni *Moje vlast* vzpomíná Němcová této události, tak rozhodné pro její život:

Česká zem mě nezrodila,
Přece je mou drahou vlastí,
A Češkou se nazývati
Je mi chloubou, je mi slastí.

Cizí děcko v rájůplné
Lůno své mě's přesadila,
A co vlastní dítě svoje
S věrnou láskou vypěstila.

Kdož by tebe nemiloval,
Pečlivá ty dobrá máti?
Jak ti nemám za tvou lásku
Srdce své i duši vzdáti?

Řeč ta krásná, libozvuká,
Jak mi nemá býti milá?
Vždyť mě modlit, mluvit, zpívat
Česky jenom mát učila.

Žalost-li mou duši tíží,
V řeči té jen bol vylívám;
Radostí-li srdce skáče,
Českou píseň si zazpívám.

„Miluji tě“ milosladce
Ze rtů jeho vyplynulo,
Když mě rámě prvníkráte
K sobě vroucně přivinulo.

Čechu srdce jsem zadala,
Vlastence za muže mám,
A co statné syny vlasti
České děti vychovám.

Až se pak i mně přiblíží
Neúprosné smrti stín:
Usteleš mi chladné lůžko,
Česká máti, ve svůj klín.

„Bylo to stavení nevelké“ — líčí Němcová svůj domov, „ale hezoučké. Okolo oken, obrácených k východu, táhla se vinná réva, před okny pak byla malá zahrádka, plná růží, fial, resedky i salátu, petrželky a jiné drobné zeleniny. Na severo-východní straně byl ovocný sad, a za ním táhla se louka až ke mlýnu.

Velká stará hruška stála při samém stavení, kladouc se všemi svými větvemi na střechu šindelem krytou, pod níž hnízdilo mnoho vlaštovic. U prostřed dvorka stála lípa, pod ní lavička. Na jihozápadní straně bylo menší stavení hospodářské, a za tím táhlo se chrastí a křoví až k splavu nahoře. Okolo stavení vedly dvě cesty. Jedna vozová, kterou mohl nahoru podél řeky k Riesenburskému dvorci a na Červenou Hůru, aneb dolů ke mlýnu a vždy podél řeky až do nejbližšího městečka, malou hodinku cesty vzdáleného. Řeka ta je divoká Úpa, která utíká s hor Krkonošských, vrhajíc se přes sráze a skály, proplítajíc se úzkými údolinami až do roviny, kudy bez překážky do Labe pospíchá, ustavičně mezi zelenými břehy, majíc s jedné strany vysoké stráně, porostlé rozličným stromovím. S předu stavení, těsně vedle zahrádky byl chodník podél strouhy, kterou si vedl mlynář od splavu na mlýn. Od stavení přes strouhu byl můstek na stráň, kde byla pec a sušírna.... Za splavem vedla cesta pod příkrou strání k mostu, za mostem pak šlo se topolovým stromořadím až do Riesenburku. Nad pilou byl holý vrch... Za pilou se údolí víc a více úžilo. Vrchy byly jedlinami a smrčinami porostlé, které svým stínem skoro celou šíři údolí zatemňovaly.“

Zde přidružil se brzy k činitelům působícím na rozvoj Němcové nový, nad jiné důležitější, ba-

bička. Babička byla tuším v prvotném vychování Boženině tím, čím je dojemný její obraz v literární její činnosti. Něžná kvítka, již přírodou a otcem zasazená v duši její, pěstovala babička s láskou, jakouž kdy jen babička ke své vnučce může chovati, a s porozuměním, jakéhož podává zkušené stáří pamatující stále na doby vlastní mladosti. S truhlou babiččinou otevřela se před zrakem Němcové bohatá pokladnice českého lidu a českého venkova, z níž Němcová tolik nám vynesla skvostů, jejími bohatými upomínkami, jejími pohádkami, jejím romantickým zjevem rozezvučelo se bezvědomě již v útlém mládí srdéčko snivé vnučky tóny příbuznými mohutné melodii evropské, jíž říkáme moderní romantismus.

Na příklad stůjtež zde z její *Babičky* a j. aspoň některé upomínky na ty blažené chvíle dětství, na všechna ta zlatoplodným zrnům podobná slova, jež zůstala drahými kameny v rámci jejího života. „Moje babička byla jen sprostá žena, ale ona znala z většího dílu českou kroniku a nejraději nám z ní povídala; začasté dokládala: Vidíte, děti, jak slavná byla česká země a jak byli Češi všude váženi, a nyní se jim smějou. Já se toho nedočkám, ale vy se toho snad dočkáte, že to bude jinak. Zpomeňte si, děti, často, když vám babička povídala, co musela pro českou řeč vytrpět, a nedejte se nikdy zavést. Já se neučila německé řeči, pohrdla jsem dobrým živobytím a radši jsem šla do chaloupky v Čechách, než bych zůstala v cizině. Svůj k svému, doma je nejlíp... Milujte tedy i vy českou zem co matku svoji nade všecko, pracujte pro ni jako hodné děti a proroctví (o zkáze její) se nevyplní. Já se vás co mužných nedočkám, ale naděju se, že na babiččina slova pamatovat budete," dořekla babička pohnutým

hlasem. „Já je nikdy nezapomenu," šeptala Barunka, schovávajíc tvář do babiččina klínu.

Pod dojmy takových slov, takové přírody, tu klidné, usměvavé, tu rozbouřené, tu kvetoucí, tu zahalené bělostným rouchem zimním, uprostřed těch prostých slavností venkovských i prostého davu českého lidu, mezi nímž časem zjevovala se jako víla kněžna s komtessou, trávila Němcová své dětství. Večer naslouchávala tajemným pohádkám a zdálo se jí, „když oknem vyhlédla na holé stráně a zasněžené údolíčko, že tam vidí rajskou zahradu, palác z drahého kamení, ptactvo ohnivých barev, paní, jimž zlaté vlasy od hlavy splývají, a zamrzlá řeka proměnila se v modravé, vlnící se moře, na jehož vlnách krásné víly v lasturách perlových se houpaly".

Jímavou duši její rozechvěl tu obraz k dojemné modlitbě, v níž viděla živého Krista klonícího se k Samaritánce: ‚Ani jsem oči od něho neodvrátila při modlitbě, a tak dlouho naň jsem hleděla, až to nebyl pouhý obraz! Před mým zrakem stál s tělem: k němu jsem se modlila, jeho prosila za vše, cokoli jsem kdy potřebovala. Otec mne chválil, že jsem pobožná, dával mne za příklad ostatním, kteří při modlení večer obyčejně dřímali a ve dne zívali a jeden druhého štochali. Oni neviděli před sebou *živý obraz Krista* —!‘

Jindy unášel ji ozářený chrám znějící slavnostním zpěvem: Vstaltě této chvíle ctný vykupitel! že „se jí prsa dmula a ji to pudilo ven, ven do šíré prostory, kde by mohla dát průchodu nevýslovnému jásotu, který jí v duši hlaholil. Celý večer bylo jí po také chvíli neobyčejně milo, a když jí dávala babička ‚dobrou noc‘, vzala ji okolo krku a pustila se do pláče. A stařenka se-

hnula se, políbila vnučku na čelo a pohladila jí líce, neříkajíc ani slova. Znalať svoji Barunku!“

A oč mohutněji musila dojímati tak jemný cit a bujnou fantasii velebnost přírody! „Co jsou varhany, co je kadidlo proti zpěvu ptačímu, proti čistému vzduchu jitra jarního. Nevěděla jsem tenkráte, co to ve mně zpívá, jaká radost ňádra má šíří, ale tak volno mi bylo, že bych samou rozkoší s třepetavým skřivánkem vzhůru se byla vznesla a s ním slunci vstříc letěla!“

Snivě hledívala na oblohu, „na níž se tvořily blíže západu nejkrásnější obrazy. Tu vystupují na světlé půdě tmavé hory v ohromných obrysech, podivných forem; tu dlouhé hřbety lesů, tu malé vrchy, na nich hrady a kostelíčky; tu na rovině zdvihají se štíhlé sloupy a oblouky bran, jako řecké stavby, na západu pak rudá zář lemována je zlatými hieroglyfy a arabeskami, a ty hory, lesy i hrady se rozcházejí a podivnější ještě formy se na jich místě tvoří.

Děvčeti se to tak líbí, že volá babičku na horu...“

Jestiť jedna velká kniha bez omylu, bez vady,
a ta velká, svatá kniha sluje kniha přírody.

Oč pilněji Němcová čítala v knize této, když před živou fantasií její tak oživovala písmena, věty i stati, mluvíce mohutným hlasem k její chápavé, pozorné mysli!

Ve čtvrtém roce začalo Němcové učení: „Když mi byly 4 léta, přinesla mi matka z jarmarku tabulku, na níž byl lístek, potištěn černými literkami; nad nimi byl vymalovaný červený kohoutek. ‚Tu máš tabulku, když si pamatuješ písničky, můžeš si pamatovat i písmenka,‘ pravila mi matka“. Prvým učitelem stal se nyní „pan strýček, tak ho

všickni volali, ačkoli nebyl nikoho strýcem, také o něm povídali, že umí víc než chleba jíst. K tomu jsem druhý den šla s tabulkou se pochlubit, a on sám se nabídnul, že mne naučí literky znát. I naučil mne je znát, potom dohromady skládat v slabiky a ze slabik skládati slova; tak jsem se hravě a pomalu číst naučila. Při tom jsme také zároveň psali na velikých olověných knoflíkách, co měl na modré kamizole našité a u dlouhé vesty s velikými kapsami učil mne strýc počítat. Ale v létě málo jsme se učili, více mne vodíval po zahradě, učil mne, jak se který strom jmenuje, dívali jsme se, jak včelky pracují, aneb jsem s ním v květné zahradě pracovala, maličkou motyčkou okopávala a zalévala z malé konévky. Práce moje za mnoho nestála, ale těšila mne, a strýc měl též ze mne radost. V zimě jsme se více učili a když jsem byla hodná, ukázal mi strýc knihu, ve které bylo mnoho krásných ptáků a květin; povídal mi také někdy pohádky a učil mne zpívat."

V 6. roce přišla Němcová do školy ve Skalici; zajímavy jsou její dojmy z této změny, jež nám popsala v povídce *Pan učitel.*

„Bylo mi 6 let, když se rodiče začali radit, kterak to bude se školou. U nás školy nebylo; děti musely chodit na učení do města, hodinu cesty vzdáleného. Ráno šly, večer přišly. Mně by se to chození bylo také líbilo; děti vypravovaly, jak po cestě skotačí, jak si v čas jahod a borůvek s cesty do dubiny zaskočí, jak chlapci po stromech lezou, a o rozličných hrách, jimiž se po cestě do školy a mezi polední hodinou před školou baví. Rodiče ale měli z toho jiný rozum, pravili, kdybych celý den sama sobě ostavena byla, že bych zvlčela, a proto se uradili se

strýcem, že mne dají do Chvalína, abych tam chodila do školy a u paní kmotry že budu ve stravě. Sousedé mínili, že by mne rodiče neměli dávat do vesnické školy, že se ničemu nenaučím, ve vesnicích že nebývají tak cvičení učitelé jako v městech; ale rodiče zůstali při svém a bylo s provoda, když mne otec odvezl do Chvalína na učení. Myslilť moji rodičové a nemýlili se, že k životnímu vzdělání mi lépe škola vesnická s řádným, svědomitým učitelem, než škola městská poslouží. Znala jsem školu jen dle pověsti, co mně o ní sousedovic děti vypravovaly, a to bylo takové, že jsem měla před školou strach. K tomu i domácí přispívali; neboť jak mile jsem něco dokázala, hned mi vyhrožovali: ‚No počkej, počkej, jen až přijdeš do školy; však oni tě tam naučí býti tichou!‘ A stará chůva, chtíc mne potěšit, říkávala: ‚Milá dušinko, to už jinak na světě není: učení je mučení, to si musíme každý přetrpět. Já když chodila do školy, byla jsem bita jako žito.‘ Slýchala jsem též poklasnou, ana se proti škole zpouzívala a vzdorně tvrdívala, že své dítě do školy nepošle, že sama do školy nechodila, a ačkoli neumí ani číst ani psát, je přece živa. Aby však dítě její umělo na modlitbách říkat a se podepsat, tomu že je tatík sám za několik zimních večerů naučí. Viděla jsem tutéž poklasnou, anaž jindy sama své dítě nemilosrdně prala a křikem a láním ku škole vyprovázela, byvši k tomu úředně donucena. Nebylo tedy divu, že jsem se školy bála co nějaké mučírny. Když jsem první ráno v Chvalíně se probudila, zdálo se mi, že nikomu na světě není tak zle, jako mně; plačíc jsem vstávala, plačíc se oblékala. Při snídaní kázala paní kmotra tetě Anežce: ‚Až půjdeš pro maso, vezmi tu holku s sebou do školy; ohlášena už je‘. Ve mně to

hrklo jako v hodinách, ale plakat jsem se před kmotrou bála. Zvyklá na známé, přívětivé tváře a laskavý pohled rodičů, na starostlivost jejich, když mi cos chybělo, na políbení matčino a křížek večer, než jsem ulehla: nemohla jsem přivyknouti novým tvářím, které se na mne tak chladně a jak se mi tehdáž zdálo, lhostejně dívaly. Měla jsem srdce jako v kleštích a pláč na kahánku. Teta Anežka vzala košík, a mně zavěsili mošinku se slabikářem přes rámě. Tu nemohla jsem se zdržeti pláče, a když se mne kmotra ptala, co mi je, napadlo mi v úzkosti té vymluviti se na nemoc, jakž jsem to slýchávala doma, že to děti dělají. Řekla jsem tedy, že mne bolí žaludek. Ale paní kmotra byla žena moudrá a poznala mi na očích, že lhu; zaklepajíc mi na rameno, pravila s usmáním: ‚Nech ho bolet, však on přestane; jdi jen do školy — k učení potřebuješ hlavy!‘ I zastyděla jsem se; Anežka chopila mne za ruku a šly jsme. Dole u vrátek napadl mne strach; i chytila jsem se pilíře — a že do školy nepůjdu. „No tohle by byla pěkná věc!“ začala Anežka. „Proč pak tě sem rodiče dali, než abys do školy chodila?“ „Až zítra půjdu!“ prosila jsem. — „Dnes jako zítra, škola zůstane školou; jen ty pojď, nikdo tě tam neukousne“, broukala teta. — „Ale oni mne tam budou bít“, vzlykala jsem. — „Když budeš hodná, nebudou tě bít; pan učitel je hodný. A nyní chutě pojď, sice ti udělám hanbu a povedu tě na provázku do školy“! Vidouc, že mi vše nic platno, šla jsem jako bez vůle; pro slzy neviděla jsem na cestu a přes každý kámen jsem klopýtala.“

Jako často později přesvědčila se tu Němcová, jak mnoho vzdálena pověst od pravdy. Sotva poseděla v obávané škole chvilku, zapomněla na strach a vtipnou hlavičku zaměstnávala pouze „zlatá

kniha". A o několik let později jak vřele vzpomínala na doby zde ztrávené! „Šest let byla jsem v Chvalíně a čemu jsem se tam naučila, to mi zůstalo dobrým základem dalšího učení; a nejen já, ale všickni, kteří jsme tam do školy chodili, na pana učitele s vděčným srdcem pamatovati budeme. Naučilť nás milovati Boha, vlasť a blížního jako sebe samého. — Mramorový kříž se zlatým nápisem, překlenutý jasanem, stojí na jeho hrobě, ale krásnější a trvalejší je pomník ten, kterýž sám si vystavěl v srdcích svých vděčných žáků a žákyň, z něhož podala nám Němcová dojemný obrázek v povídce *Pan učitel.*

Od roku jedenáctého žila Němcová ve Chvalkovicích, učíc se němčině, šití, hudbě a zpěvu. Není pochybnosti, že její něžný, poetický cit nalézal v hudbě obliby, a Němcová také po celý život zůstala nadšenou její obdivovatelkou: „Hudba je sladká, líbezná mluva, každému srdci srozumitelná. Pro city, pro něž by v žádné řeči slov se nenašlo, ona má výrazu, v ní každý najde ohlasu"; ale že by měla zvláštní nadání k hudbě, nepodobá se pravdě. „I já se učila později zpívat a hrát na klavír, ale po 3 létech řekl mi p. učitel: ‚Nemoř se s tím, Bětuško, nech toho, z tebe nebude nikdy zpěvačka ani muzikantka, spíše by z tebe byl dobrý študent, kdybys chlapcem byla! Vynalož čas na něco užitečnějšího!"

Němcová poslechla této rady dobře míněné již ve Chvalkovicích. Dobu tuto známe z listů jejích dosti obšírně a chceme se též déle při ní zdržeti pro její důležitost. Duch dospívající dívky vylétl tu poprvé za humna domova, aby rozhlédl se po širším světě četbou, a romantické okolí, v němž žila, doplnilo dojmy podobné z mládí. Mnohé osoby,

s nimiž se tu seznámila, poznáváme také v poetických výtvorech Němcové.

Již tehdy prý psávala verše návodem chvalkovického kaplana, v nichž všude prozírá lehká a veselá mysl. Důležitější však jest ostatní. Bydlela tu Němcová u zámeckého správce, muže vzdělaného, jejž sama takto líčí: „Pán, u něhož jsem byla — dobrý to přítel mého otce — byl obročním u vévodkyně, rodem Prus ze Zaháni, muž prostředních let, nejvzdělanější ze všech úředníků, ba v celém okolí. Měl krásnou bibliotéku a to ne pro parádu. Shakespeare, Goethe byli jeho miláčky! Nejen klassiky, on i moderní spisovatele znal, četl franc. i anglicky, všecky lepší journaly si držel a mimo to byl velký milovník zahradnictví. Ačkoli Čechům přál, přece byl smýšlením zcela Němec. Byl dobrý, joviální muž, obdivovatel krásy, milovník dobrého jídla a pití, hostinný, zkrátka milý člověk, a byl by jím vždy býval a mohl mnoho působit, kdyby domácí poměry ho byly netížily. Paní o mnoho let starší než on — někdy komorná u kněžny, jak jsem pozorovala, byla vinna, že se on z kancelářského hned stal obročním — musela bývat krásná, modré oči měla jako nebe a černé vlasy; ale to byla jediná krása, co jí zůstala. Nebyla také hloupá a (byla) dobrého srdce, ale což to bylo všecko platno, oni se k sobě nehodili a jeden druhého trápili, jak to již někdy bývá. Již je dělilo to, že ona katolička byla velmi bigotní a on protestant kněžím nepřející. Ona nedala na aristokracii ničeho dopustit: zpomínky na dobu, kdy ještě komornou byla, ji činili blaženou, a on ji za to tepal nejtrpčí ironií. On by byl každý den hosty zval a ona jen někdy štědrá bývala. K tomu chutnala jemu česká kuchyň a ona vařila nám podlé jakési rakouské kuchařské knihy, že jsem

ani já mnohdy jíst nemohla, kdežto přece můj žaludek tenkráte všecko ztrávil. Když viděla, že on nejí, tu se jí oči zalily a říkávala: „Aber August, es ist ja gut, iss nur“. „Ich glaub's, liebe Netti, habe aber keinen Appetit“ *) — říkával on a ušklíbl se. Pak vstal, vypil sklenici vína, vzal hůl a šel na pole — to bylo vždy znamením, že ho něco hněte. A to bývalo často, pak častěji a častěji, až nebylo dne, kde by nebýval večer ochmelen. A to muselo bývat pro ni něco hrozného, neboť když měl v hlavě, zřejmě povídal, co se v duši jeho děje, a nejtrpčí satyrou ji pronásledoval. Kolikráte natrefila jsem ji v pokoji na kolenou klečet, ruce pozdvižené ke krucifixu a hořce plakat. Tu mi bývalo jí líto a jindy zase jeho. On by byl rád užíval rozkoše, a ona byla skoro celý rok nemocná; celý rok ve flanelu zabalená! Večer když léhala, to se ustrojila, jako když by forman do Amsterodamu jel. Kalhoty flanelové, sukni, lajblík a punčochy; na to si brala teplý korset, bílý a velký šátek zavázala okolo krku. Na hlavu vzala černý prošívaný čepec a přes něj bílý kominíček... Hrozně vyhlížela!... Měli postele vedlé sebe — ale on vždy pozdě do noci četl, ani si jí nevšímnul a ráno, když se probudil, četl zase — a to věděl každý, že by zle bylo naň promluvit, když čte. Ale ona byla přece hrozně žárlivá a tou žárlivostí ho také někdy mučila. Měli 3 děti... a to nejvíce ho trápilo, že ty děti nejsou tak chytré, jak by on si přál... Za to já mu přišla každou chvíli o něco, tu o knihu, tu o nějaké vysvětlení a on měl z toho největší radost. Sám mi vybíral knihy; když jsem knihy přečtla, musela jsem mu povídat, co jsem četla;

*) Ale Auguste, vždyť je to dobré, jen jez — Věřím, milá Netti, ale nechce se mně.

vykládal mi, co jsem nerozuměla; mně k vůli stál globus vždy pohotově, abych se v geografii cvičit mohla; musívala jsem večer předčítat — zkrátka já se stala jeho miláčkem — a hned jsem vzbudila žárlivost paní co matky. Později bylo hůř . . .“

Tu, jak zmíněno, počala horečná četba Němcové, ovšem pouze z literatury německé. Co vůbec stáří jejímu se vidělo příslušné aneb i nepříslušné, než srozumitelné, sneseno v pustou klenbu zámeckého pokojíka: „Tisíc a jedna noc, Claurenovy povídky, Van der Velde, to byla lektura, kterou jsem polykala, a co mi pán nedal, to jsem tajně z bibliotéky si vzala . . . Ale Clauren se mi zhnusil, zamilovala jsem si Tromlitze, Schillerovy dramy, a začala jsem si vypisovat básně. V hlavě se mi pletly děje skutečného a báječného světa; chodíc jsem mnohdy snívala, když mne kniha mocně dojala, a nedělala jsem si pranic z toho, když jsem byla vylána od učitelky pro roztržitost. Já měla jiné věci v hlavě než počítání ok a křížků.“

A dojmy tyto sesilovalo ovšem přiměřené okolí, „zámek polo nově převléknutý, polo starý ještě, v němž nechybělo ani temných sklepů, ani hrůzyplných bájí, tak že jsem strachy mřela, když jsem musela večer z čeledníka, který byl na jednom rohu zámku, do našich pokojů v druhém rohu přes dlouhé chodby, osvícené podloublými špičatými okny, skrze něž když měsíc svítil, ještě více jsem se bála, poněvadž se ve temných koutech fantastické stíny dělaly. Pomyslete si k tomu, že jsem třebas před chvílí, než jsem z čeledníka šla, byla slyšela, že chodívá některé doby v těch chodbách bílá paní, aneb zase že jeden z rodu Dobřenských zavražděn tam straší; že si nosí hlavu pod paždí a v bílém rubáši od sálu po chodbě ke kapli chodívá, tedy zrovna okolo mého pokoje,

— pomyslete si to, k tomu moji babičkou již doma rozčilenou fantasii pro takovou romantiku a nebudete se divit, že jsem první čas, jak svíčku rozsvítili, se bála vyjít ze dveří, aby mne cosi za pačesy nechytilo. A ten můj pokoj! já se v něm všecka ztratila. Hrozně vysoký, temný, vysoká okna s dubovými okenicemi, dvéře též takové a v každých dveřích těžká, železná závora, kterou jsem si na noc dvéře zavřela. Ale člověk zvykne všemu — i já brzy uvykla, zdomácněla jsem v starém zámku a ráda jsem se považovala za burgfrajli, o nichž jsem čítala".

Mladé, dospívající, krásné burgfrajli nesměli ovšem scházeti rytířští ctitelé. Pokud známo, byli takoví dva a bydleli nahoře v zámku. „Mladý hoch, pánův příbuzný, též ze Zaháně, který byl jen na několik let v Čechách. Tenkráte bylo mu as 17 let. Byl to pěkný blondin, silného těla, ale v tváři žádný výraz: byl to ještě mladý, neokřesaný hoch, dobrý ale hloupý. Byli jsme spolu dobří přátelé, avšak když se pravilo, že je do mne zamilován, tu jsem se rozmrzela a bylo po kamarádství". Zcela jinak vypadal rytíř druhý: „Nebyl to již mladý člověk, mohl míti asi 36 let. Snědý byl, nevelký, ale hezky urostlý. Tvář jeho měla cosi ďábelského a přece nebyla nepříjemná. Velmi vysoké čelo měl, málo vlasů, ale lesklé, tmavokaštanové; krásný vous, plná ústa, pěkné zuby, krátký, ale foremný nos. Oko ale — to bylo démonické: veliké, šedozelené, s černým obrvím. Uměl snivě hledět, líbě, že všechna děvčata do něho se pobláznila, ale když upřel na někoho zrak a neodvrátil ho, co on rád dělával, snad z pouhé koketerie, tu bylo člověku jako ptáčeti pod mocí kočičího zraku. — Byl to podivný člověk. Někdy největší prostopášník, zhejralec a jindy zase nejpořádnější.

— Tu se vysmál celému světu, žádný cit mu nebyl svatý a přece jsem byla svědkyní, že měl něžný, velmi něžný cit. Zdál se chladným a byl nejvášnivější člověk. Chytrý byl, prohnaný ve všech komediích lidské společnosti, nemluvil mnoho, ale vždy dobře. Mezi veselými byl rád, ale nikdy nebyl vesel. Ačkoli vášnivě tančil, přece i při tanci nezdál se rozháraným, jen že byl bledší než kdy jindy a oči že mu svítily, až byl strach. Byl vždy jednoduše ale čistě přistrojen a velice miloval bělounké a tenounké prádlo. Před ženskými neměl pražádný respekt. Nikdy jsem ho neviděla které políbit ruku nebo kompliment udělat, ačkoliv ho všecky chtěly. Naši paní měl ale dokonce za nic, ta byla terč pro jeho vtipy. On vládl skoro domem. Pán ho měl rád, paní se ho bála a my všickni. Já alespoň se třásla před ním; když na mne zrak obrátil, když jsem se podívala na jeho chlupatou ruku, mráz mne pošel — a přece jsem se hněvat na něho nemohla. A já byla jediná, kterou miloval; já ho viděla plakat, ovšem to bylo později . . . Tenkráte jen ctil moji mladost a mohu říci, že byť i sám byl mnohdy hanebně mluvil, jak mi naše panička říkala, přede mnou každého okřikl, kdo by jaké dvojsmyslné slovo byl promluvil. Také mne mnohdy vyhuboval, když jsem si roztrhla šaty při lezení po skalách aneb když jsem vyjela na oslu a osel mne shodil do bláta, tu se mi nejvíce vysmál. Ale já od něho raději trpěla, jen když se na mne tak významně nedíval. To mi byl strach!“

Nevím, kdo napsal, že láska počíná strachem, ale pravdu tuším měl; ze strachu Němcové zdá se nám prosvítati podobné hnutí srdce, ovšem neuvědomělé a snad jen chvilkové. Bylať Němcová tehdy sice tělesně dospělou, jinak však ještě dítě: „Tělo moje rozvité již, přece ale ještě polo panna,

polo děcko, nebylo plné, okrouhlé, ještě jsem se nestyděla vylézt před chlapci na strom, aneb když jsem šla ze školy, vyzdvihnout sukně nad kolena a brodit se vodou, ani mi nepřekáželo sednout obkročmo na koně a projíždět se po louce. To byla doba, kdy mne ještě těšívaly nové střevíce, šaty a pentle, že jsem se neděle dočkat nemohla, kde mi dovoleno bylo, vzít jich do kostela. Ještě mi nebylo hanba, když mi matka před lidmi dala hrdu do zad, že jsem spálila jíšku, aniž jsem si z toho co dělala, když mi otec před chlapci studenty řekl: Aber stell dich doch grad, steh nicht so verbogen und zieh nicht immer die Nase hinauf, dumme Gredl! Tenkráte ještě když se mužští zastavili řkouce: Safiente, to je hezká holka! — mně ta slova nezůstala v hlavě. — Smát se, tancovat, ať to bylo již na mlatě, v ratejně nebo na louce, vše jedno, jen když jsem tancovala. Veselá jsem byla, skotačivá, na stromy, na koně, s chlapci se prát, honit, to byla moje radost. Ale byla jsem svéhlavá, nerada jsem povolila ... Smyslnost ve mně vzbuzena nebyla. Byla jakási touha v prsou mých, pro niž jsem ani jména ani předmětu neměla a jíž jsem ani patrně si vědoma nebyla".

Jest zvláštním zjevem u nadanějších dívek 12—17letých, že jeví se u nich touha po životě klášterním; bývá v tom ovšem často trochu koketerie, avšak za jistých okolností jest to vážným příznakem duševní roztouženosti, ba řekli bychom duševní choroby. Celá romantická škola XIX stol. jest tím charakterisována, a u Němcové shledáváme totéž se zvláštními ještě motivy: „Tenkráte jsem četla nejraději historii Jenovefy, tenkráte zdálo se mi toliko o zaklených princeznách, o činech pravdě nepodobných a nejmilejší fantasie moje byla jíti do kláštera, a to jen proto, že jsem slýchala, že

se jeptišky mnohému učí jako studenti, a to byla by moje radost bývala." Z fantasie té záhy vybavena byla nepěknou příhodou, o níž napsal nám Sojka: „Leč vybrána při zpovědi z této čarovné říše klamných snů, záhy poznala pravdu u veškeré nahotě a jediným dotknutím se země míjeli snové, sesul se vlastními city kojený ideál mladice. Eva podávala jednou jablko Adamovi, Adam podával nyní Evě merunku — než Eva utekla".

Vrátivši se již v 13. roce do Ratibořic žila Němcová dosti jednotvárně až do r. 1837. Majíc toliko prosté děvče venkovské za společnici, hledala útěchy i duševní stravy v knihách, jichž se jí hojně dostávalo od vévodkyně Zaháňské, kteráž prohlédla záhy pěkné nadání Boženino. Známo, že G. Sandová v mládí svém utvořila si ideál muže a jemu v zahradě postavila oltář. I Němcová měla tuším podobný ideál muže v mysli; bohužel ani jedné ani druhé nevyplnily se ani zdaleka vábné sny dívčího srdce a obě marně tu neb onde jejich uskutečnění hledaly. „Když sejdu někdy do Valhaly mého srdce" — píše Němcová skoro po dvacítileté zkušenosti — „tu se ráda stavím u obrazů mého dívčího věku — to byla ta nejkrásnější doba — já neztratila svůj ideál; nikoho jsem nemilovala, když jsem se vdávala, já oplakávala jen moji svobodu — naříkala jsem, že zmařené jsou na věky krásné sny a ideály mého života. Já hledala ideál svůj, myslela jsem, že v lásce k muži najdu ukojení všech svých tužeb, doplnění sebe."

Roku 1837 provdala se totiž za Josefa Němce, tehdáž respicienta při finanční stráži v blízkém Kostelci. Bylo to manželství bez lásky, uzavřené na přání otcovo. Mohlo-liž roztoužené srdce cituplné dívky upokojiti? Podstatou bytosti ženské jest pře-

devším cit, k této stránce nesou se všechny tužby její, v dosažení lásky spočívá hlavně blaho její, zvláště při posavadní úloze, jakou společnost ženě vyměřila. A Němcová byla bytostí zvláště citovou a proto zvláště nešťastnou, když ve svých tužbách byla sklamána. O ní nemohlo platiti, co o sto jiných ženách platilo a posud platí, že zvykají manželství bez lásky a žijí do smrti necítíce se ani šťastnými ani nešťastnými. Na to byla příliš vášnivá, svobodomyslná, příliš lásky potřebná: „U žen je srdce jako z vosku, každý obraz se lehko do něho vtiskne. Avšak což je platné, všecko se mi to zdá bledé, plané, chladné, když to napíšu, a mně samé se zdá, jakoby v žilách mých tekl led. Až bych nad sebou plakala, když se pozoruji, a přece ve mně hoří plamen nejprudších vášní. Mnohdy hrůzou přemožena rozprostírám rámě, bych celý svět k prsoum přitiskla — mnohdy zatoužím po muži, který by mne tak miloval, jako já bych milovala jeho — ale co to povídám — je pozdě na takové ideály: Geh ins Kloster, mein Kind*) ... Dobrou noc! dí Hamlet ... Dobrou noc!“

Němec nebyl takým mužem a Němcová jej hledala jinde ... Smíme jí proto pohrdati? Pověst, řídící se často krutým zákonníkem zvyků a předsudků, tak činila a činívá, jedná však dle našeho mínění tvrdě, necitelně, úzkoprsně. Psychologicky a historicky vzato, bylo jednání také jen přirozeným následkem zjevů příčinných, lidsky posuzováno budí hlubokou soustrast k neštěstí ženy, jež ztratila, co měla nejsvětějšího, a úctu k hrdinnosti její, jíž proti tvrdé společnosti hájila sebe i svého pohlaví. „Kde jest láska, tam není egoismu, a kde není egoismu, tam vždycky jest doznání vlastní

*) Jdi do kláštera, holka.

viny, třebas i mimovolné, před lidmi ostatními; milující srdce trpí za všechny, tím více za ty, jejichž utrpení samo jest příčinou; nemravnost jest pouze tam, kde není lásky,“ praví Bělinskij a slova jeho potvrzují naše mínění. A Němcová trpěla tím více, že marně hledala srdce, které by jí porozumělo: „Mnohé světlo mi zablesklo na cestě života, já myslila, že je to svit hvězdy, ale byla to jen bludička, která by mne do kalu jen uvedla. Našel bys, bratře, v té Valhale (srdci) obrazy růžemi, břečtanem a imortelou věnčené, i perlami ozdobené; i rámce bez obrázku. Někdy byly i za těmi obrazy — já se domnívala ideální — ale musela jsem k svému žalu poznat, že to špatná mazanina! — Barvy zbledly, špinavý papír zůstal — a ten jsem vyhodila... Rámec ale zůstal mi pro upamatování, že není vše zlato, co se blýští. — Já pocítila v životě mnoho bolestí, trpkých klamů, byla jsem na kraji zoufalství, — avšak na vzdor tomu neztratila jsem důvěru a lásku k lidem! Někdy ovšem vidím se nešťastnou, zbytečnou na světě, tak že bych s chladnou myslí odešla se světa, ale ony přejdou zase ty doby, — jen že mnohdykráte boje takové urvou kus života s sebou!“

O prvních hnutích srdce Němcové zmínili jsme se již, o pozdějších vypravějí nám její básně; není ovšem jisto, mluveno-li zde o poměru novém, či jen pokračování prvého. V básni *Moje vlast* čteme:

Čechu srdce jsem zadala
Vlastence za muže mám...

a *Touha* vypráví obšírněji o besídce

v níž co dívka pod večer jsem sedávala,
S touhou lásky blahosnivé na milence čekávala.
Sedli jsme si mezi kvítí na kypřinu drnovou,
To pod lípou medokvětnou pod křovinou růžovou;

Nade námi slavík plakal v roztoužení milostném,
A dvě duše rozplývaly v opojení blahostném.

Manželství přerušilo toto mladé snění, uzavřevši je hluboko v srdci, odkud jen časem vyrážel paprsek tu v životě — hojněji, tu ve spisích — řídčeji. Tyto datují se již z Kostelce, kdež psány povídky *Chudí lidé* a *Dobrý člověk*, pěkné to obrázky z okolního venkova.

Z Kostelce přestěhovali se Němcovi záhy do Polné. Tamější kaplan Kunz seznámil se s Němcovou a uvedl ji na pole posud neznámé, na pole české literatury. Horující Tyl zaujal tu jako u většiny tehdejších mladých spisovatelů mysl Němcové a roznítil dávno tajené tužby vlastenecké, jež v prvních chvílích již vytryskly v básni *Ženám českým:*

Ženy české, matky české!
Slib si dejme a v něm stůjme:
Pro blaho své drahé vlasti
Všecky síly obětujme!
Nejen muž buď hrdý na to,
Že dá všecko pro svou vlast;
Vzhůru, ženy! my též chceme
Na oltář svou oběť klást.

Muž, ach, ten má meč svůj ostrý,
Rámě, sílu — muž má všecko;
Ale outlá, slabá žena
Jen své srdce a — své děcko.
Dítě! — toto jméno sladké,
Ženě nebem daný dar,
Matky! nejdražší, co máme,
Dejme vlasti v její zdar.

Prvním slovem lichotivým,
Prvním sladkým celováním

Český zvuk jim v duši vlejme
S vřelým vlasti milováním.
Jmenujme jim slavné otce,
Vylitou pro právo krev,
Řekněte jim, jak se znovu
Hrdě zvedá český lev.

Ať z nich zrostou reci statní,
Jako lípy, jako doubce;
Ať z nich máme Břetislavy,
Práva hájce, zloby zhoubce.
Ženy české, matky české!
Jediná nám budiž slast,
Vychovati naše děti
Pro tu slavnou, drahou vlast.

Střediskem tehdejšího života českého i literatury byla Praha; k ní nesly se odtud všechny touhy Němcové, zvláště po první návštěvě její v Praze r. 1840. Již po roce splněno její přání, neboť koncem r. 1841 přestěhovala se s manželem do Prahy (dle jiné zprávy teprve 1842.) Dojem, jakýž učinil příchod její, líčí nám Sojka: „Mladinká, krásná ženuška byla takořka modlou srdcí básnicky naladěných; vše se jí kořilo, vše se jí obětovalo, zraky všech povznášely se k hvězdě tak jasně zářící, vše velebilo duchaplnou paní, jež velké myšlénky o zdar vlasti v srdci svém chovala a v kruhu přátelském konečně vlasti se byla zasvětila.“ Jest dosti známo, v jak úzkém, důvěrném přátelství žili tehdejší vlastenci a spisovatelé čeští; odtud i Němcová záhy splynula s jejich kroužkem. Její družná povaha sama ji k tomu nutila a více ještě jiná duševní vlastnost plynoucí z její ženskosti a nedostatečnosti rozumového vzdělání.

Známo, že Němcová téměř ku všem důležitějším činům potřebovala pobídnutí svých přátel —

Čejky, Nebeského, Hanuše — a později poznáme též, k jak fantastickým plánům dala se unésti. Ovšem takých poměrů, jaké měla Sandová s Pagellem, Mussetem, Michlem de Bourges, a s jinými, nenalézáme u Němcové z příčin výše jmenovaných — aneb nejsme o nich dobře zpraveni — avšak přátelství Sandové s Fr. Rollinatem, Jul. Néraudem a. j., s nimiž vyměňovala mýšlenky i listy, s nimiž studovala, od nichž dávala se poučovati a jež oslovovala důvěrným „ty“, zřetelně připomínají styky Němcové s Čejkou, Nebeským, Šumavským, Erbenem, Tylem, Pichlem, Podlipským, Čelakovským, Staňkem, pozdějšími romantiky, Klácelem a jeho bratrstvím. O tomto dovídáme se z listu Jana Heleeleta (z 8. prosince 1850): „Nevíš snad ještě,“ píše z Moravy do Prahy, „že v nejnovější době jsme s Boženou k sobě hlásili se za bratra a sestru. Matouš (Klácel) dával mi čítati její dopisy, z nichžto jsem ještě mnohém lépe, než z jejích tištěných spisů poznal její povahu. Pamatuješ se snad na jistou soustavu bratrstva, kterou Matouš byl v Týdenníku navrhoval, a která se málo komu zdála praktická, avšak snad jen proto, že je málo takových lidí ještě, jižto by se hodili za obsah do něho. Přece ale začali Matouš, Němec a Božena toto bratrství.“

S Vác. Nebeským seznámila se Němcová na besedě r. 1842, s dr. Čejkou snad ještě dříve, za svého věku dívčího. Oba také v popředí doplnili vědomosti její jednak v českém jazyce a literatuře, jednak v krasovědě — dle vlastního přiznání Němcové. „Čejka počal tím, že mladou paní, kteráž v tak mnohém ohledu byla ještě venkovankou, zavedl mezi dámy, požívající pověsti co vlastenky nejpřednější a nejvzdělanější, napo-

mínaje ji, aby se hleděla k jejich radě chovat a strojit, co Němcová také s uznání hodnou skromností a povolností učinila. Zároveň ji zásobil všemi spisy, které uznal za hodny k vytříbení jejího vkusu, k obohacení jejího vědění. Co se týkalo děl beletristických, tož měla Němcová ovšem krásnou předprávu, neb vévodkyně Zaháňská nařídila, oceňujíc duchaplnou její bytost, aby správce jí velmi bohatou, stále doplňovanou knihovnu zámeckou nejen dal zcela k volnému použití, nýbrž i knihy, které si přáti bude, za ní posílal, což se také stávalo. Vedlé toho se dr. Čejka starával o lístky do koncertu a do divadla a j., i pohnul jejího manžela, aby svolil k přijetí českého učitele, jehož jméno tuším bylo Pavlas, a Němec nejen že svolil, ale počal se velmi horlivě učiti s ní. Němcová dělala ovšem podivuhodné pokroky, o nichž učitel její, na nějž vždy velmi vděčně vzpomínala, všude s nadšením se zmiňoval". Ovocem pražských dojmů vyšla ve Květech roku 1843 výše zmíněná rázná báseň Němcové *Ženám Českým*, a brzo na to *Moje vlast*, *Znamení*, *Zasnoubení*, *Touha*, *Hvězda má* a j. menší. Nejvýznačnější pro Němcovou i její dobu a okolí jest zajisté *Slavné ráno*:

Byla noc; však teď již zoře svítí,
Z tmy slovanské začíná se dníti,
Zvony zvučí ke slavnému ránu
Slovan vstal, na slávy tluče bránu,
Od Uralu k Šumavě,
Od Balkánu k Vltavě
Jeden hlas zní, jedno slunce svítá,
Nové jaro, nový život zkvítá.

Svátek slávy nastal, věnčte skráně,
V mocné odějte se ducha zbraně,

Velicíť nám již již dnové planou,
A muži-li ještě nepovstanou,
Žrát-li má rez slávy zbraň,
Nuže slabá žena vstaň!
Nechť okáže ochablému věku,
Z českých žen že zrostou pluky reků.

Nemá-liž, kdo Češkou jesti, vstáti,
Slavných umí-li svých matek dbáti?
Vlastu ctíti, a tu Bohy zňatou
Kněžnu Libuši, věštkyni svatou,
Jenž všeliké chvály chrám
Prahu vystavěla nám,
Věstným duchem símě činů sila,
Požehnáním je svým zasvětila.

Na svém hradě stojí, kolkol zírá,
Žehnajíc své rámě rozprostírá,
Vidí budoucnosti slavné věky,
Králů purpur, ocelové reky,
Vidí v nebes báň se vznést
Česka kmene ratolest.
Vidí, jak to ode moře k moři
Národové jí se v prachu koří.

Ale ach, co dále zřela,
Zmlč má duše, krev bys vyslzela.
Tu strast, krve proudy a požáry; —
Ach! a národ položen na máry,
Za živa ach, pochován —
Neboť z tisícerých ran
Vylil hrdinské své proudy —
Ještěť živ, a mocné jeho oudy.

Kněžna zvolá: „Zatluč na své hroby.
Rode statný! vidím slavné doby,
Prápor věje, pluky bohatýrů
Táhnou v boje svaté, v boje míru;

Žádný požár, žádná krev,
Přece vstal zas český lev.
Vzhůru! palmou věnčí se mé plémě!
Žehnám na věky tvé krásné země!“

Vzhůru ženy! panny! vždyť duch Páně
V outlou pannu stoupil v Orleáně:
Noste vy teď oriflamy zlaté,
Když jdou muži v boje ducha svaté!
Ženou založena vlast,
Ženy ať zas hájí vlast.
Protož vstaňte v novočeském ránu,
Blaník otevírá již svou bránu.

Z přátelství ženských nejlépe zpraveni jsme o něžném poměru Němcové s Bohuslavou Rajskou, pozdější chotí Fr. Lad. Čelakovského, a sice listy obou, uveřejněnými v Ženské bibliotéce r. 1873. O Rajskou ucházel se tehdy F. L. Čelakovský, avšak ona majíc podobný poměr ke Slovákovi „Bohdanu“ nemohla se ihned rozhodnouti. V trapných pochybách a bojích zjevila se tu Němcová a se starostlivostí laskavé matky i porozuměním přítelkyně sklamané v ideálech vlastního srdce a znalé tudíž důležitosti takého kroku rozhodla její rozpor. Ze slov jejích dýše hluboký cit a tuším i prosvítá tragédie její lásky: „Je-li to opravdová láska — píše Rajské 8. srpna 1844 — ta vášeň, pro kterou člověk na vše, co se v cestu klade, zapomene, jemuž předmět milený jedinkým cílem blahosti jest; je-li to taková láska, již pro Bohdana cítíte, tedy jsou moje slova marná. Známť touhu po té vnadné růži, pro kterou rády sáháme, ať by i trny její nás píchly. Ale je-li to pouze láska, kterou chcete pro vlast, pro naši věc obětovat, ctíte-li v Bohdanu pouze mučedníka slovanského národa, pro něhož tak velkou

ztrátu my vámi zde bysme utrpěly — o to! prosím vás, nečiňte, uchylte se k druhé straně, kde více působiti můžete, kde slávu celého národa českého udržíte, otce rodině a svaté naší věci a rodinu k radosti otce.“

A když Rajská rozhodla se jednati podlé její rady, ozývá se v dopise Němcové vlastní nitro ještě zřetelněji: „S radostí, ale spolu i s úzkostí jsem Váš list otevřela. Já ani nepomyslila, jaké následky by moje přátelská slova míti mohla, až jsem teď poznala, co Vy dobrá, obětující se duše jste učinila. Je to ovšem pro nás dobře a vlast Vám o jedno dobré více povinována bude, ale co tomu snad srdce říká; — ulehly všecky bouře, jež ním zmítaly? uhostil se mír v něm? Mnoho bych za to dala, kdybych do Tvého mutného oka, ty můj dobrý anděli, hleděti mohla; já bych poznala, zdali to oběť aneb opravdové přesvědčení o pravém stavu věci té bylo. První bych nepřijala, já bych zase napravila, co jsem zkazila, mne by každá písmena toho osudného listu na duši pálila, kdybych pomyslila, čeho se stal příčinou. A co bychom tím získali? Vy neznáte břemeno, jež taková oběť s sebou přináší — a jste dosti silna je nésti?“

A tatáž starostlivost mluví i z ostatních listů: „Ne jednou, ale dvakráte, třikráte jsem Váš milý list přečetla a pak z upřímného srdce vzdychla: Bože, popřej trvání jejímu štěstí!“ (20. května 1845.)

„Nebe bylo čisté jako moře, hvězdy se třpytily a měsíc tak tiše na něm plynul, že jsem se s podivným citem do něho zadívala. Tu se pojednou přihrne množství chmur, rozprostírají své široké rámě a zakryjou svým černým pláštěm jasnou tvář měsíce, tak že jen slabý odstín jeho

záře pod ním jest viděti. A tak to přes něj táhne, jako divý lov! Konečně všecko přejde, měsíc se chvíli chvěje, ale pak zase jasně, ba ještě jasněji než před tím svítí. Bylo mi, jako bych v té jasnoskvělé tváři životopis mé drahé Bohuslavy čísti měla!" —

Příbuzné povahy obou byly tuším předním poutem jejich spolčení. Čím Němcová Rajské byla, vypovídá list její již z r. 1844 a 1845 (17. srpna a 12. čce.): „Druhý den (8. srpna) přišla k nám pí. Němcová se rozloučit a mně bylo, jak by anděl míru byl vstoupil do rozbouřeného mého srdce." „Něžná duše Vaše pojala mé nesnadné postavení v oněch bouřlivých dobách, jež jsou nyní pro mne jakby těžkým snem, a nemohu Vás vskutku jináče nazývati, leč svým strážným andělem." „Ale jen Vy, drahá naše matičko, nám zdraví své šetřte, abychom si ještě po mnoha, mnoha létech říci mohly: šťastně jsme přetrpěly, a teď jsme blaženy a spokojeny. Dítky Vaše drahé co nejvroucněji líbám, by svou matičku si jen dobře pěstovaly a ji svou láskou k světu připoutaly, tak aby se z něho nikdy vymknouti nemohla." (Dopis k Němcové 25. srpna 1844.) Němcová snad odjížděla tehdy do Ratibořic neb jinam na venkov, hledat pomoci proti chorobě, jež odtud jako černá nit vleče se jejím životem. Avšak nemnoho našla úlevy a její listy od té doby jsou plny trapných předtuch i tklivých výkřiků bolesti: „Já jsem zde tak idyllicky živa" — píše Rajské v srpnu 1844 — „jako v Arkadii. Zdraví moje se však ještě nezlepšilo, ba již snad nikdy." Nemýlíme-li se, míní Němcová Arkadií své Ratibořice, v nichž r. 1844 v létě dlela, shledavši se tu se známým profesorem Jos. Frant. Smetanou a některými pražskými hostmi. „Odebrali jsme se,"

píše o tomto setkání J. Frič v ‚Pamětech‘ „přes Nové Město do Skalice, kdež učinili jsme právě tam dlící paní Němcové svou návštěvu a jaké bylo naše překvapení, že nalezli jsme tam plzeňského profesora Smetanu, který byl z Náchoda učinil si malý výlet, by složil vzácné, již tehdy proslulé a věru znamenité mladé paní poslušnou svou poklonu. Po výtečné svačině, při které rozhovořili se všichni o všech novinkách i osobnostech zasahajících do vlasteneckých záležitostí, při čemž Smetana ukázal se mi býti nadšencem rovněž opravdovým jak svobodomyslným, zprovodila nás ušlechtilá hostitelka pěkným údolím na silnici k Náchodu, stále nám předbíhajíc a trhajíc sobě sem tam kvítka, jež v plnou kytici sebrané zastrčila si za klobouk svůj slaměný. Vše to beze vší koketerie — cítila se tu právě doma, smála se hlasitě, když stanuli jsme v rozpacích před některou na zdař bůh přes potok položenou kládou, již před námi jako kamzík přeběhla, — a mezi tím, co ubírali jsme se přes tuto jen krok za krokem, tož zvláště tělnatý Smetana velice opatrně, když Podlipský zpytoval hloubku vody svou španělkou — byla již na protější stráni, kdež urvavši některou vzácnou bylinu, ptala se profesora na latinské její jméno a sama hned přidala, jak ji lid jmenuje a jaké jí vlastnosti přikládá. Šeřilo se již silně, když po časté zastávce a opětné upomínce, podavši nám všem srdečně ruku, odhodlala se samotna k návratu: vždyť prý za chvilku vyjde měsíček — netřeba nám tedy míti o ni nejmenších starostí, ostatně jest prý v celé krajině tak povědoma, že by uzamčenýma třeba očima bezpečně domů dospěla.“

Prostřednictvím Rajské navázáno také přátelství s Fr. L. Čelakovským, tím upřímnější, že Něm-

cová neposlední měla zásluhu o spojení jeho s Rajskou. „Tyto dni jsem od pí Němcové opět lístek obdržela, kterýž mne velmi těšil, neboť mně upřímnou její vroucnost ještě více objevil než první. Zbyde-li ti nějaká chvíle, tedy neopomiň své předsevzetí uskutečniti, vím, že ji dopis od tebe, můj Ladislave, velmi potěší. A ona zajisté zasluhuje potěšena býti, ubohá pořád churaví, ani venkovské povětří, jak píše, dobře účinkovati nechce. Bůh nám ji ošetř!“ (Rajská k Čelakovskému 23. srp. 1844). Čelakovský záhy vyhověl takému přání; poslalť dopis Němcové již 3. září t. r. k Rajské s poznámkou: „Přiložený lístek si přečti a rtoma svýma zapečeť. Tak jej obdrží naše ctěná Boženka nejen ve vazbách kvítkův, ale i toho nejsrdečnějšího a k tomu skutečného políbení.“

Čelakovský, jako nezřídka ke krásnému pohlaví, zahudl na horující strunu hned v prvním listě k Němcové: „Dovolte laskavě, abych hned k tomuto na začátku lístku svého postavenému tituli směl ještě i jiný přidati; mnohem líbezněji se rozléhající v duši mé, abych hned od prvních dob nazývati Vás směl svou drahou, srdečně ctěnou přítelkyní. V tomto však kvapném ucházení se o Vaši přízeň nepostačí-li omluviti mne ona rozkoš, s jakou jsem se v překrásných darech ducha Vašeho kochal a čímž právě má nejvyšší úcta k Vám byla vzbuzena“ atd. . . . „K těm nejpříjemnějším okamžením, jimiž mě tentokráte Praha naše tak hojně dařila, počítám zajisté ony doby, kde mi souzeno s Vámi osobně seznámiti se a ve Vaší společnosti je tráviti. Mimo to jsemť Vašemu ušlechtilému srdci velikou vděčností zavázán, anoť jste tak spanilomyslný soud vynesla o mně Vám ještě tak málo známém a o Vás docela žádné zásluhy nemajícím — míním totiž onen právě před

odjezdem Vaším do kraje psaný lístek, jejž mi brzo na to upřímná Toninka ku přečtení podala. Tak jste mě v kratičkém čase povinným sobě učinila k dvojí díce: i pro to dobré smýšlení, jež o mně chováte, i pro ty půvabné práce, jimiž mi příležitost dána byla Vás poznati a vysoce si vážiti."

Koncem září neb počátkem října vrátila se Němcová do Prahy. Píšeť o ní 29. října 1844 Rajská Čelakovskému: „Odpoledne vstoupím do pokoje svého a hle! za oknem mým myrta v plném květu; divíc se tomu spatřím mezi větvemi lístek od naší drahé Boženy Němcové a v něm několik veršíčků:

I ten sebe menší dárek z lásky bývá vítaným,
nepohrdni tedy tímto s vroucím přáním podaným.
Pěsť a chovej něžné kvítko, vděčně se Ti odmění,
až ozdobí krásným věncem nevěstu v den svatební.
Až si myrtu vplítat budeš ve své vlasy havraní,
zdaž Ti srdce přítelkyni Boženu též připomní?

Kéž by nám ji bůh dlouho zachoval. Její zdraví se bohužel stále horší a zvláště v nynějším podzimním čase."

Zajížďky Němcové z Prahy do Ratibořic přestaly však již 20. dubna 1845, kdy se její rodiče přestěhovali do Zaháně v pruském Slezsku. Oběma stranám nastal tu stesk; s větší vzdáleností dostavila se mocnější touha: „Právě píšu pohádku o zaklené holubici, ba věru bych na chvíli ní chtěla býti. Letěla bych vysoko přes hory a doly až do země jednohlavého orla k vysokému zámku. Tam bych sedla k srdci matičky, na hlavu otcovu, pocukrovala sestry a bratry a pak letěla zase dále.

V malé zahrádce kvete růže, kol ní čtvero poupat, nad ní pějící slavík. Tam bych usedla a naslouchala jeho zpěvu. Pak se kloním k rdící a jedno slovo jí pošeptám a z růžového kalichu mně tiché „ano“ odpovídá. S bohem, slavíku a růže!! —“ (dopis Němc. k Čelak. do Vratislavi 20. květ. 1845).

K touze po rodičích druží se zároveň toužebné vzpomínky na mládí, tím častější, čím více přítomnost i budoucnost kalí se před úzkostlivým zrakem jejím: „Rodiče moji Vás srdečně pozdravují, stýská se jim tam a mně zde. Často si zapláču, když na to milé místečko, kde jsem ty nejblaženější doby prožila, vzpomenu. A ty upomínky mi duší vanou jako znění zvonků, jako drahá, milená píseň. Vidím se na té louce plné kvítí, nade mnou nezkalené nebe. Kvítí záhy uvadlo a nebe zkalil mrak. (Němcová k Čelakovské 24. července 1845).

V l. 1845 dostalo se Němcové pocty od přátel zhotovením její podobizny; zdá se, že stalo se tak pouze soukromě a teprve po mnohém zdráhání z její strany, k němuž přimělo ji skromné vědomí malých posud zásluh. „V létě jednou psal mi p. dr. Staněk, že mne chtějí dáti v Praze litografovati, a jaký bych si podpis aneb heslo zvolila, se tázal. V to jsem já ale nikterak přivoliti nemohla, neboť takový zvláštní důkaz vyznamenání já posud o vlast jsem si nezasloužila. Koho miluju, toho obraz vykreslen jest v srdci mém, svěží barvou lásky, jakž mi jej žádný malíř štětcem vytvořiti nemůže. Jediný blesk myšlénky postaví přítele přede mne krásněji, než jej papršlek sluneční na hladinu vykouzliti může. Žádnému z (malého) počtu mých přátel upřímných nebude třeba k připamatování na mne podívati se dříve na černý můj obraz, nač tedy tolik výloh? Dostal by jej potom i mnohý, který by si pomyslil:

„ty jsi's takové pocty také ještě nezasloužila — škoda rámce". A měl by pravdu. Až si to jednou úplně zasloužím, pak nechť pan švagr dle své vůle jedná. Raději než můj obraz mohla se vydati podobizna Magd. Rettigové . . ." (Němcová k Čelakovské 19. pros. 1847).

Došlo však k tomu částečně přece, vystavením obrazu Němcové v salónu Staňkových; píšeť Němcová k Čelakovské 20. května 1845: „Podobizna moje již jest hotova a dle úsudku všech velmi zdařilá. Raději bych byla ovšem visela ve Vašem pokoji, než u p. švagra v tom uměleckém cechu. Stydím se, neboť toho ani nezasluhuji. Myslím však, že je to památka přátelům".

Tehdy seznámila se také Němcová s Honorátou Zapovou: „Paní Zapovou jsem před několika dny u paní sestry (choti Staňkové) seznala. Jest to něžná žena s přemilým okem" (dopis Čelakovské 20. květ. 1845). Později z Domažlic si s ní také dopisovala: „Nedávno mi psala paní Zapová. Je ztrátou milého děcka svého k smrti zarmoucena, beze vší útěchy. Je to vroucí, přítulná duše, vlast svou s celým srdcem milující." (Dop. Čelakovské ze 14. ún. 1846).

Téhož roku (1845) přišla Němcová do jiné školy, pro její literární práce neméně důležité než kruh pražských přátel: do Domažlic. Němcová opouštěla Prahu ovšem nerada: „Nyní, má milá, ještě jednu nemilou novinu, a ta jest, že co nejdříve Prahu opustiti musíme. Jistá věc to ovšem není, ale skoro tak. Máme přijíti do Nepomuku pod Zelenou horu. Říkávají: „Co člověk musí, rád udělá." To je lživé přísloví. Ale co dělati? Vždyť nemůže pořáde slunce svítit, a nemá-li noc též své příjemné stránky? (Němcová k Čelakovské 20. květ. 1845). A 24. července. t. r. píše již Němcová s jistotou o svém odchodu: „Za 4, nejdéle za 5

neděl nebudu více po té milé Praze chodit. Sama nevím proč, ale vždycky je mi tak bolno, když na to pomyslím, jako bych tu naši Mekku více spatřiti neměla. Avšak to jen Tobě, duše má, povídám."

Do této doby padají, jak známo, kruté boje Tylovy s Havlíčkem. Zajímavo jest, jak vřele ujímala se Němcová tehdy svého přítele a rádce Tyla: „Jest-li pak se Vám již ty boje mezi Havlíčkem a Tylem do rukou dostaly? Ta první kritika je přece jen hanebná; když přišel Havlíček z Rus a z venku, kdež se krátký čas zdržoval, dělaje epigrammy na naše nejslavnější muže, jako Kolára, Jungmanna atd., to bylo křiku o jeho drzosti, a nyní zapomněli na vše a tleskají mu. On blamíroval dle mého náhledu i ty pány, kteří Tylovi předce premii přiřknuli a jeho „Posledního Čecha" co tendenční román dobrým býti uznali. Nevím, jak to mohl Štorch přijmouti. Jest to ale samá osobní zášť a vězí jich v tom několik. Závidí Tylovi ten perný kousek chleba a přízeň obecenstva. Ovšem neměl Tyl tak náruživou odpověď psáti, avšak když se viděl tak hanlivě stepán, pochopuju, že jej náruživost v prvním okamžiku zavedla a on napsal, čeho později litoval. Ach, ta nesvornost jest kletba, která snad věčně na našem národu lpíti bude!" Později ovšem změnilo se její smýšlení k Havlíčkovi, jenž vřele zastal se jí proti Domažlickým a asi často osvědčil své uznání svobodomyslné paní, která se mu odvděčila zvláště při jeho pohřbu: „Rakev Havlíčkovu" vypravuje J. Frič v ‚Pamětech' „zdobil jediný věnec bobkový, trním propletený, kterýž byla dala synem svým, zahradníkem, zhotoviti Němcová. Jelikož nebylo přece lze dárkyni proto potrestat, povolán byl manžel její pan Němec, muž hřmotný a vysoký, jenž vskutku nad

hlavami všech účastníků pohřbu vynikal, na policii k zodpovídání se. A třeba se mu mimo prosté účastenství ničeho vytýkati nemohlo, byl přece, myslím, na 48 hodiu „wegen hervorragender Betheiligung“ *) odsouzen.“

V Domažlicích otevřelo se Němc. široké pole. Její vlastenecká snaživost nalezla tu hojné půdy ku vzdělávání, její duch hojné látky ke zpracování. O posledním svědčí její *Obrazy z okolí Domažlického,* hojné *báchorky*, *Karla* a *Pohorská vesnice,* o prvém její působení ve venkovském lidu, vylíčené v listech a j. — Byl to neutěšený pohled, jenž se Němcové tu naskytl: „V zdejším městě je lid ještě tuze pozadu, tak že se toho člověk až zhrozí. Oni mluví česky, protože německy neumějí, ale o vyšší vzdělanosti, o národním citu nemají ani ponětí. A co mám říci o selském lidu! V jedné vesnici učí zedník, tu zase truhlář, jinde též takový, který neumí ani čísti, a když chce, aby děti psaly, musí si dát předpis napsat. Sama posoudíte, kam to vede. Krvavé slze by člověk nad tím lidem plakal — ale anděl Páně nad ním bdí a nedá mu zahynouti! Jak mnohé vlohy, jak mnohá chytrá hlava zajde, aniž k pravému uvědomění přijde. Oni to cítí, oni by se učili, ale což mají dělati, když jim žádný mesiáše nepošle. Málokterý, aby o historii co věděl aneb knihu jak živ byl přečetl; než nyní přicházejí z vesnic, v nichž jsem známa, sami pro knihy a večer při přástvách čtou. Ten selský lid je moje radost; vždycky okřeju, kdykoliv mi podá selka mozolovitou svou pravici a upřímně se zeptá: „Nu paní, jak se máte? Proč tak dlúho k nám neidete?“ (Dopis k Čelakovské 14. února 1846). „Co zde v několika vesnicích pravou zkázou jest,

*) Pro vynikající účastenství.

toť ten v peklo proklatý jesuitismus. Jsou zde na blízku dva jesuité od tak řečeného bratrstva, blázni! Ale nemáte pojmu, jak ti ten ubohý lid zbalamutili, na mizinu přivedli, tak že chodí jako bludné, pitomé ovce. Ani pomysliti na to nechci, neřku-li abych o tom psala. A toho stohlavého draka se nesmí žádný dotknouti!" (Dopis Čelakovské 14. února 1846). „Již se uvědomělost zde přece trochu zmáhá, ale při každém kroku se potká člověk s překážkami, jakoby šel řekou, kde popukal led a kry se mu v cesty staví. Ještě bude museti hezky dlouho slunce svítit, než tady všecka tvrdá kůra roztaje, neboť když lítal sv. duch po světě, na ten zdejší koutek (domažlický) zapomněl. Abych Vám popisovala školy a tu zdejší správu, toho na mne nežádejte, žluč by mi pukla. Od prvního, t. j. p. děkana, až do nejposlednějšího úředníka nestojí ti lidé za nic víc, než aby je hodil přes plot. Selský lid je sice nevzdělaný, ale hodný, a s tím já nejraději zacházím" (dopis Čelakovské 25. pros. 1846). Po takových dojmech volá Němcová z hloubi srdce: Oh, jen školy, dobré školy — školy pro velké i malé! Maně vzpomínáme tu slov Klácelových z listu k Němcové: „Co tedy má za úkol budoucí spasitel národů? Rozhříti srdce a naplniti bázní boží a zákonu. Kde jest k tomu cesta? Školy, vzácná přítelkyně, ach ty školy!"

Jsouc jako vždy hotova přejíti hned od slov ke skutkům, začala Němcová sama nahrazovati, co scházelo: „Chtěla jsem — píše Němcová v Sebr. spisech IV. 234—5 —, aby se u mne každou neděli odpoledne několik městských dívek scházelo, že bych jim jednu neb dvě hodiny čítala. Slíbily, že jedna druhé řekne a že přijdou; první neděli jich přišlo tedy pět — a to byl začátek i konec — více nepřišly. Dále jsem ponavrhla několika

dívkám, kdyby se chtěly učit psát, aby chodily v neděli a ve čtvrtek ke mně, že je budu učit. Ta se ozvala: „Kdyby to bylo německy, to by mě ‚Voter' nechal". Ta zase: „Kdyby to bylo francouzsky; česky již umím!" Není divu — Přihlásilo se jich 8, ale když mělo přijít k čemu, zůstala jen polovička. Proč i ta druhá nepřišla? Že prý to není potřebí ženské, aby uměla psát jako kancelářský!"

O vděčnosti Domažlické zachován nám z té doby také charakteristický, ač trochu komický důkaz u Sojky: „Domažličtí kalounkáři udělali Němcové kočičinu za to, že psala o Domažlicích. Ano zaslán dopis redakci Včely proti „hanebnému" počínání Němcové s tím doložením, že když dopis ten bude otištěn, redaktor v uznání zásluhy o město Domažlice hodným fopanem bude obdarován. Na to Havlíček redaktor odpověděl Domažlickým s heslem „Víno není vino, že se lidé opíjejí": ‚Nedávno poslán jest nám neslušný dopis z Domažlic proti pí. Bož. Němcové, který jsme jen proto nevytiskli, že by takový spis samému p. dopisovateli k nehrubé cti posloužil. Z celého spisu vidíme jen zlost, ale slušné nějaké příčiny k zlosti, jakož i důvod proti „Obrazům" pí. Němcové nikde v něm nenacházíme. Obrazy tyto nejen v Praze, anobrž všude jinde s pochvalou přijaty jsou a náhledy v nich pronešené my sami schvalujeme ... Obrazy pí. Němcové Domažličanům ne k potupě, nýbrž ke cti slouží. Bylo by věru podivno, aby pí. Němcová, které si celé Čechy váží, jen v Domažlicích tupena býti měla.' A také nebyla záhy, aspoň u lidu, jehož stala se miláčkem a dobyla si jeho vážnosti a lásky v té míře, že lid selský putoval za ní, kamkoli přišla, a to tak nápadně, že vzbuzena tím i pozornost policie, jež v nadšené budi-

telce lidu hned větřila národní propagandu státu nebezpečnou a buřičku obyvatelstva.

A této úcty i lásky prostých horalů bylo také potřebí k útěše nemocného ducha i chorobného těla Němcové. „Bohužel — píše Čelakovské 14. února 1846 — u nás jest stálá nemocnice. Moje dobrá Dora stále churaví a i se mnou se věc zhoršila. Jako poutník bloudící po poušti Saharské s toužebností hledí, kdy zelený trávník uvidí, tak hledím i já, kdy sníh roztaje a kvítí se probudí, bych své ubohé dítě na boží světlo poslala a sama též okřála. Jest to trapný stav, když člověk ani den bez bolesti stráviti nemůže a snad ani žádné pomoci očekávati nesmí. Ještě dobře, že se chráním melancholie, sice bych byla již pod zeleným rovem, z čeho bych si ale, kdybych neměla svaté mateřské povinnosti, pranic nedělala. Řeknete, že mám ale ještě jednu povinnost, viďte? — Nu chvála bohu, již se naše lípa zelená, již je v úplném květu a nepozná, kdy lístek upadne! Jen aby nám bůh její květ od vší pohromy uchránil! Lituju, že musíte Vy i Váš manžel nám všem tak drahý od vlasti vzdáleni býti a očitě se přesvědčiti nemůžete o pokrocích, jež se denně v naší otčině dějí. Já jsem v Čechách, a to nedaleko té naší matičky Prahy, a předc je mi tu teskno, jak asi musí býti Vám!“

Po takých dopisech jest to opět ruka oddané přítelkyné Čelakovské, jež zaplašuje temné chmury s čela Němcové: „Přejeme jen“, píše k Němcové 6. července 1846, „aby to překrásné jaro, jež naplňuje srdce každého člověka blahou nadějí, i Vás pozdravilo a ve zdraví upevnilo. Neboť jakž nás dopis Váš polekal! K čemu připouštěti jen sobě takových myšlének — víť bůh dobře, k čemu potřebným jest i nejmenší lístek, což teprvé tak

libovonný, rozvitý kvítek naší drahé české lípy, kterýž by nám nikdo více nahraditi s to nebyl. Píšete mi o rozkvětu naší lípy, ano bohu budiž děkováno, jak neočekávaně se její květ rozvíjí; avšak jedině tam, kde přirozené teplo panuje, kde slunce osvěty ji zahřívá. Mnoho však ještě prázdných je míst na ratolestích její a proto každého čerstvého kvítku musíme sobě co drahého klenotu vážiti. Ach nemluvte, že snadno jest umříti! Vám, kteráž uprostřed bodrého našeho lidu žijete a všestranně působíte, není ani možno umříti. Žijte, žijte a pracujte, neboť prožíti podobně Vám život v této vlastenecké účinlivosti musí býti nesmírné štěstí, jež nevýslovné vnitřní uspokojení přináší. Prosím boha z celého srdce, aby zdraví Vaše v brzce upevnil a Vaši mysl obveselil.“

V červenci téhož roku odjela Němcová do Františkových lázní hledat zdraví, opět marně: „Čtyři téhodny byla jsem od dětí vzdálena; co mě to peněz stálo, co trápení a vše nadarmo. Po nějaký čas bylo mi lépe, ale nyní se moje staré bolesti navrátily a jsem tak churavá jako dříve. Lékař praví, že musím na jaře buď zase do lázní aneb někam na jiné povětří. Myslím tedy, že do lázní nepojedu, ale raději se k rodičům podívám, a to bychom se tedy ještě shledaly. Chtěla jsem Vám psáti hned, jak jsem přijela, ale duše moje byla sklíčena a každý den byl můj rozmar jiný, veselý však nikdy. Churavý člověk promrzí sebe i jiného, to jsem již zkusila. Já nevyhlížím špatně, ale zdraví mé je podkopáno a sotva mi je kdo více navrátí. Ale nelekejte se, má drahá, té lamentace, já jsem nyní docela pokojná a duch můj nabyl zase té světlosti, které dříve měl. Připadám si jako temeno Čerchova, na něž se z okna dívám, když je ohromné balvany šedých chmur

zahrnují a tísní, dokud je světlo nebeské nezaplaší. Snad mi Atropos*) nit mého života tak krátce neustřihne. Ještě jsem nic neučinila, proč bych byla žila? Trudně se to se světem loučí, když má člověk zanechat tolik nevykonaného díla. Slze a vzdechy mých sirotků by duši mou z nebes výše k světu přivábily a pevnými pouty ji držely, že by se nemohla ze své proměny těšiti. Možná, kdybych byla zkažena nepřirozenou filosofií, která slovem smrt duši i tělo pochovává, že bych snad zoufala, ale tak mi ani nenapadne báti se smrti. Vždyť umříti nemůžeme!" (Němcová k Čelakovské 25. list. 1846.)

R. 1847 přeloženi Němcovi do hor při samých bavorských hranicích, do Neumarku. Němcová zmiňuje se o tom již 25. list. 1846: „Máme se z Domažlic zase dostati jinam, buď na samé hranice bavorské mezi Němce aneb dá-li bůh a pan dvorní rada, blíže Prahy někam, ale kam, to posud žádný neví." V červnu (20.) 1847 byla Němcová již na hranicích: „Pí. Němcová — píše Staněk Čelakovské — posílajíc ti 5. a 6. svazek povídek pozdravuje tě srdečně. Čejka pravil, že asi za 14 dní do Prahy přijede. Ona není více v Domažlicích, nýbrž v některé pohraničné německé krajině." Ke zmíněné návštěvě došlo vskutku v srpnu neb v září téhož roku a Němcová jí okřála na duchu i na těle: „Bylo to pro mne — líčí Němcová Čelakovské své pražské dojmy — radostné překvapení, když jsem posledně v Praze byla a s p. manželem (Fr. L. Čelakovským) se u Staňků sešla; nic nám nescházelo, když jsme se večer sešli a do jedenácti hodin si povídali a se smáli, než Vy, a muselo Vám ve snu v uších

*) Sudička.

zníti. Pan manžel byl v dobrém rozmaru a rozveselil a poškádlil nás všechny, tak že i pan švagr se nakazil a začal býti tak vesel, jak jsem jej ještě nikdy neviděla. Poslední večer chtěla nás Lotinka potrestat, měli jsme klečeti; Vy se ptáte asi proč? Inu, že jsme si dali na rozloučenou po hubičce. Nepověděla bych to, ale pan manžel povídal, že nejste žárlivá; pak-li že lhal, tedy s ním tu při srovnejte. Nejlépe bude, jest-li se hněvat budete, když si necháte dáti hubičky zpátky. S jedné strany se to může státi hned, s druhé (to jest z mé) až při shledání, potom zaplatím i s procenty. Jak povídám, bavila jsem se tenkráte v Praze velmi dobře, hlavu a srdce měla jsem plné rozkoší, jedině nohy plné puchýřů od té Pražské dlažby. U nás v Neumarku máme mnohem měkčí dlažbu, zvlášť když trochu namokne. Vzdor tomu jsem v Praze zrovna omládla a tak ráda sobě na onu návštěvu vzpomínám, jako na svá mladá léta, při nichž se posud smáti musím, když sobě vzpomenu na ty mnohé veselé kousky, jež jsem co děvče vyvedla." Že podobné nevinné rozpustilosti, jakýchž nám tu Němcová podává ukázku, budily pohoršení vážných matrón a paniček, k nimž příroda zachovala se více macešsky než k Němcové, jest tuším jasno, a mnoho „zlých nezpůsobů" Němcové má zajisté zde svůj původ; Němcová, jak poznáme, byla si toho vědoma.

V Praze navštívila Němcová pí. Šafaříkovou a rodinu Jungmannovu: „Paní chodila o berlích a starý pán byl velmi spadlý v tváři, že jsem se ho až lekla. Nenadála jsem se, že ho na posled vidím. To byla pro Čechy bolestná rána — (Jungmann zemřel 16. list. 1847) — a bude dlouho boleti. Škoda té hlavy, že ji tráva kryje; ale hníti by neměla. Kdybych já co poroučeti měla, mu-

selo by se bylo tělo Jungmannovo nabalsamovati a srdce jeho v mohyle, která se postaviti má, muselo by ležeti. Takové nám drahé tělo nemělo by od červů shlodáno býti; často a často myslela jsem si, že staří Čechové krásnější způsob v pohřbívání měli než my. Věřte mně, že se mi to shnití v zemi zhnusilo. Písmo sv. praví: člověče, prach jsi a v prach se obrátíš; jindy se tak stávalo, ale teď zůstane z člověka hromádka kostí a z těch se udělá mouka a tou posypou se pole a luka. Jak krásné to bylo, když si mohli lidé prach svých drahých do popelnic uschovati, nyní neví mnohý kam má na dušičky svíčku postaviti a na prvního máje věnec položiti. Pochybuju, že stará paní Jungmannová drahého manžela dlouho přečká. Bože, jak teskno musí jí býti, když nevidí již toho u sebe, s kterým tak dlouhá léta radost i bolest sdílela a blaženě a šťastně žila! Ona oplakává nejvěrnějšího přítele a my budeme vždy oplakávati nejdražšího otce.“

V Neumarku cítila se Němcová poněkud zdravější: „Já jsem nyní zdravější a tlouštnu, snad že v těch zdejších horách spokojeněji žiju. Můj muž je zdráv, chodí hodně po horách a jen se zlobí, že musí býti mezi Němci. Dva starší chlapce musím míti v Domažlicích ve škole, ona zde je špatná škola a ještě k tomu německá. Stýská se nám po nich dosti: to víte, že v dětech jen žiju. Bože, již se jeden po druhém rozchází a konečně zůstanu sama jako lípa bez listu; svět je uchvátí a moje srdce darmo po nich toužiti bude. Kdož ví, zdali se s takovou láskou do mého náručí jako nyní přitulí — —“ (Němcová k Čelakovské 19. pros. 1847.) Zde ještě stihl ji 25. února 1848 lístek Čelakovského, jenž píše o tom Staňkovi:

„Byv tebou již několikráte upomenut o lístek

Boženčin, zde ho posílám. Najdeš na něm též něco z botaniky (totiž lístek do památníku paní Němcové.)

K paměti kvítko jakéž položím v Tvou knížku? Jahodník.
Příbuzen on růžím: nad ně Ty sobě ho važ!
Hle skrášlen nevinou směle jak vznáší k nebi líce!
Hle, s nebe jak zas naň krůpěje padla zlatá.
A své dobroty plod sladký jak snažně ukrývá
pod listím! Leč i tak lidstva neujde očím.

Roku 1848 stěhovala se Němcová do Nymburka. Jsouc vybízena svými přátely, zejména Purkyněm a Čejkou, aby obrátila svůj pozorovatelský zrak od krojů, mašlí a p. do hlubin srdce a duše českého lidu, snažila se dostati se do některé staré, svým smýšlením a dávnými osudy známé rodiny. „Obzvláště když úřadoval můj muž v Nymburce, naskytovala se mi k tomu nad jiné vhodná příležitost. Konal daleké objížďky po kraji tom, a ty staré na Labi mlýny povždy pozornost mou vzbuzovaly; avšak kdykoli do také rodiny jsem vstoupila, byla jsem co nejpřívětivěji uvítána, ale nic více. Jakmile jsem chtěla hlouběji vniknouti do rodinných poměrů, vždy s takovou obratností se mi vymkli, že jsem se nikdež zachytit nemohla. Nevěřili mně co choti komisara finančního a domnívali se, že na nich vyzvídám z nekalé příčiny, čímž mi byla vždy odňata na dlouho chuť k podobné návštěvě."

Z Nymburka byla také Němcová navštívit rodiče v Zaháni a mínila zajeti až do Vratislavi k Čelakovskému podlé slibu již ze 24. čce. 1845: „Až na přesrok podívám se do Sagan a pak se uhlídáme!" Avšak pro rozpaky finanční nedošlo k tomu. — Píšeť Němcová 16. ún. 1849 Čelakov-

ské — „Nebudu se Ti, duše milá, zapřísahati, jak bych byla ráda Vás ve Vratislavi navštívila, Ty snad i bez toho věřiti mi budeš. Učinila jsem chybu, měla jsem se říditi vůlí svého manžela, kterýž nechtěl, bych jela na podzim, radě, bych odložila návštěvu na jaro. Do toho času bylo by možné bývalo něco více uspořiti a mohla jsem děti vzíti s sebou Nevím ani však, proč mi to nedalo pokoje a ustavičně jak by pohánělo, abych návštěvu neodkládala (zemřel krátce na to její otec). Psala jsem rodičům, aby mi něčím přispěli, a když se to stalo, vydala jsem se na cestu. Jak jsem se těšila a co plánů navymyslila, jak Vás překvapím, aniž bych Vám dříve čeho psala. Ale já měříc podlé mapy myslila jsem si, že k Tobě ze Sagan nebude daleko — ale tu slyším, že k Vám dvacet mil a cesta prý stojí tolik a tolik. A já měla své groše tak skoupě vypočítané! Nekladu na bohatství pražádnou váhu, ale když se mi naskytnou případy — a to bývá velmi často — kde mi jedině peníze chybí k vyvedení potřebných a milých záměrův, tuť teprvé přeju si býti bohatou a nahlížím, že je škoda, přeškoda, když těch šajnů není!“ O velké nad tím mrzutosti Čelakovského dovídáme se již z listu z 5. list. 1848 ke Staňkovi a více ještě z listu k Němcové samé: „Až do 1. list. byla pí. Němcová ve Slezsku; již jsem se to na cestě od konduktora, s nímž až do Zhořelice byla jela, dověděl; ale k nám do Vratislavi nezavítala. Máme jí to velmi za zlé a hněváme se hrubě na ni. Jen jí povězte!“ „V Římě být a papeže nevidět jest tolik, jako v Slezsku býti a do Vratislavi se nepodívati. Zkrátka a slovem, vězte, drahá paní a přítelkyně naše, že se na Vás proto velice hněváme a já zvláště ani nevím, mám-li Vám to kdy odpustiti. Co tu bylo těšení hned

z Mladé Boleslavi, kde jsem se dověděl, že Vás na slezské půdě máme, a tu to máme, když já ráno v lístku na poštu daném pro úplnou jistotu ještě i pozvání činím, přináší odpoledne poštovní vědomost, že prý ne! Odkazujete na jinší čas — ach ta těšínská jablíčka! A při nynějším stavu a běhu věcí, bůh milý ví, co přes rok bude — snad se octnou Čechy někde v Americe a Slezsko v Africe, a pak jeďte koho navštívit."

Němcová jela do Zaháně místo do lázní a snad také upokojit své rozčilené nervy po neblahých událostech pražských r. 1848. Ženu, která slovy plamennými vybízela své pohlaví, aby opásalo se mečem, která sdílela s plnou duší nadšené myšlénky o slovanském znovuzrození a sjednocení, o svobodě, nemohly doby tak bouřlivé zůstaviti klidnou a nezůstavily: „Ty ohromné převraty v naší vlasti — píše 28. července t. r. — byly příčinou mého mlčení! Od začátku udělení konstituce žili jsme v samém napnutí: tu radost, tu strach; zase radost a opět žalost... Tu jako hrom z čista jasna udeří do nás zpráva o událostech pražských! Věřte, že v Neumarku nevěděl nikdo, co činí. Všechno, jak Čech tak Němec, chtělo táhnouti Praze ku pomoci, neboť nevěděl nikdo, co se děje. Já již svého muže oplakala, ale v tichosti, poslavši ho s pánem bohem bojovat pro vlast"... „Jak smutně vyhlížela ta stověžatá matička Praha! Branami se posud nepouštělo — musila jsem po vodě, anyť po břehu všude silné stráže stály! Když spatřila jsem tu zkázu města, když vešla jsem mezi naše drahé hlavy, když slyšela a viděla jsem to týrání našich šlechetných vlastenců, ten bídný úšklebek na vše, co k Čechům jakýs vztah mělo, tu bych každého toho nezdárného českého syna byla probodla, vzpomenouc, jakou žalost a hanu

národu svému způsobili. Slzela jsem hněvem i zlostí! Ale když seznala jsem ty podlé duše, které vydávajíce se dříve na oko za vlastence, nyní ne jen že honem obrátili, ale i s ďábelskou tváří proti nám se postavili, tu zošklivila jsem si tak ten svět, že bych se byla s radostí do země zahrabat dala, abych nikoho z nich viděti již nemusila. O že bůh trpí takovou čeládku, že země je nosí a nezvrhne do propasti pekelné! Avšak potrestá je soud veřejného mínění a ta hana, kterou kydali na nás, padne na ně, na ty zrádné hanebníky ve způsobě prokletí! Vždyť musí spravedlivost zvítěziti, dejž bůh, ať zvítězí brzo! A bohdá že zvítězí, ale nikoliv bez naší pevné víry, nezlomné statečnosti a bez všelikých sebe krušnějších obětí. Třeba nám především jen jediného se stříci, aby totiž jiskra nadšenosti a vlastní naší českosti při rodinném krbu našich domácností nikdy neuhasla. Však by byl již jednou čas, aby křivda, kterou Slované po tak dlouhá léta snášeti museli, napravena byla a jim zavítala hvězda svobody!“

Dne 7. března 1848 a dne 19. břez. t. r. promluvila G. Sandová k národu francouzskému a již dne 8. dubna t. r. vystoupila Němcová ve Včele jako apoštol svobody a učitelka národu, jemuž vykládala ve své „Selské politice“ o svobodě a konstituci. Čím liší se vůbec liter. činnost Němcové od G. Sandové, tím rozeznávají se též politické proklamace obou. Oč mohutnější byla franc. bouře než pražská, o to mohutnější jsou i slova nadšené bojovnice pro svobodu, Sandové, než slova Němcové, přítelkyně a učitelky prostého lidu: Českému lidu po více než 200letém tmářství vyšla svoboda, však lid nepoznal, nedocenil nového světla a spíše od něho se odvracel. Tu vystupuje Němcová, učí lid porozumívati, dívati se na novou zář,

kreslí lidu vlastní jeho scény prostými rysy, tu vážnými, tu komickými, tu s ironií, onde s humorem: v prostém selském rouchu halí se tu jako často u Němcové myšlénky vznešené.

Na oslavu má lid illuminovat, ale jak, když nemá peněz ani práce? Kdo nerozsvítí, tomu prý se okna roztlukou. „Jak mohu dělat illumenací“, dí jeden soused, „mé celé jmění neobnáší více než 9 krejcarů. Kdybych koupil jen krejcarové svíčky, což mi zbyde? Mám býti dnes živ se ženou a třemi dětmi a zítra zase snad dílo nedostanu! Proč pak nedají páni chudým lidem na svíčky peníze? Což my z toho máme, že je svoboda, ta nám nedá chleba ani práci. Ta svoboda je jen pro pány, jak vidíte, kdož pak se stará o chudého, nikdo; tenť ať si hladem umře“. O výhodách jsou různá zdání: Jeden se těší na menší akcís, druhý na zaopatření chudiny, třetí myslí, že bude všecko „fraj“, akcísu vůbec že nebude, ani práce, roboty a poslušnosti. Venkovští mudrlanti kroutí povážlivě hlavami: „Jen se netěšte, že již něco máme, já to posud nevěřím a věřit nebudu, dokud všechno ujištěno nebude a pan správec neřekne; ‚teď je konec roboty‘. Povídá se, že bude vojna a tu mají páni strach a slibují nám, abychom byli pokojní: tu to máte . . .“ Tu vystupuje opět starý sedlák: „Počkejte, již to mám! Jakže? Ano. Poslouchejte, poslouchejte, teď mi napadá, co to bude ta konstituce: to bude teprv asi to, co nám nebožtík císař přisliboval po franc. vojně“. — „Ach povídejte, co přislíbil, už jsme to zase zapomněli“, děli mladší. — „Nu na vlas nevím to již také, ale zrovna to bylo k tomu podobné, a náš nebožtík pan prokurátor, hodný to muž, Pánbůh dej mu lehký spánek, ten to také jmenoval konstitucí a povídal: Sedláci! když vám dá císař pán takové zřízení, to budete šťastni a

můžete se za něho modlit. My dělali, co jsme mohli, syny posílali jsme do patálie, peníze dali jsme císaři, obilí i dobytek. Potom ještě přišel nepřítel, Rus taky táhl tudy a týral nás dost a mnohý hospodář dal poslední volče aneb koně na firšpon a více je neviděl. Mnohý ožebračil docela; tu nebylo divu, že lidé reptali. Doneslo se to pánům k sluchu, že není lid spokojen; ihned přišli komisaři a ti sepisovali všecko, oč lidé přišli, čím přispěli a povídalo se, že bude nahrazeno každému, co ztratil. Myslili si sedláci, že přece aspoň něco dostanou, ale tolikráte se psalo, a nedostal žádný ani haléř; a to zřízení zůstalo pouhým slibem. Kdo se zmínil, byl vyplacen, ale ne penězi, rozumíte?... Nu a potom mají páni zlost, když jsme přestali slovům jejich věřiti! Ach, panské sliby jsou samé chyby" atd. Přímým následkem vyhlášené svobody jest nechuť k robotě. „Nu co dělat? Páni úředníci, kteří se tomu všemu jen posmívali, dostali strach, že sedláci si umínili vzdorovat. Sezvali tedy všecky rychtáře a starší obce na ouřad a tam jim četli a vykládali prohlášení konstituce a konečně je pan ouředník laskavě napomenul, aby poslouchali, aby pokojně se chovali, a bez reptání povinnosti vykonávali. Sedláci neřekli tak ani tak a odešli. I myslili, ať je byli ouředníci k pokoji napomínali, vlídně se k nim chovali, a k robotě je nutili, že se bojí, a že to stran té svobody přece jistotná je pravda. To je těšilo a ještě více na koně posadilo. Ano jeden kmotr zpomněl si hned na proroctví slepého mládence, ve kterém také stojí: až bude v Ch ... zrzavý a trochu chromý rychtář, bude s pány zle a ten rychtář bude první, který se první panu direktorovi na vzdor postaví, on první dá mu facku..." I počne mezi sedláky nyní debata, mají-li vzdo-

rovat či slepě poslouchat. „Dej si říct, děl jeden druhému. „Kdybychom přišli na kancelář a mluvili tam, jak nám je u srdce, dal by nás pan delektor zavřít do arestu; kdybychom se neklaněli, ruce nelíbali, „milostpane“ neříkali, neobdrželi bychom ke všemu platu nic. Dost týrání máme a nadávky dostaneme, když se koříme, jakž teprv kdybychom se jim postavili? —“ „Ta chvála nic nestojí, člověk si při tom může myslit co chce. Nu vidíš, ti páni, co ty noviny píšou, taky to dělají jako my, když něco obdržet a dobrou vůli udržet chtěli, museli chválit taky leckoho, kdo to nezasloužil: nynčko ale může se říci, co na srdci leží, teď se nemusí lži psát.“ „Dobře jste pověděl,“ dí jeden pán z té svobodné Prahy a vlastenec, „ale musíte se také dle toho chovat, nesmíte být potutelní a pokrytci ani před pány. Nesluší se to pro člověka svobodného a do zlé pověsti přivedlo by vás, kdybyste ještě nyní se kořili a podlézali.“

„Jen kdyby to mohlo být, nebyli bychom od toho, ale však asi i vy jste museli tělo shýbnout, kde jste přeskočit nemohli, a víte, kterak to chodí a proč to děláme. Sprosté selské přísloví: Kdo je živ bez fortele, je živ jako tele. — Proti vrchnosti nevíme co říci: možná, že jsou hodní páni, ale my je neznáme, oni neznají nás a nevědí, co nám třeba. Kdyby se některý osmělil, šel k němu a řekl, kde co schází, co se děje, kterak to všecko chodí, šťouchl by do vosího hnízda. Pan hrabě by se zeptal dříve pana vrchního, ten má větší víru než sedlák a když se vrchní vyplete z bryndy, potom si vyleje zlost na sedlákovi. Naší vrchností jsou tu jen ouředníci, od těch závisíme; a pane to dobře víte, jak se s námi podlé práva zachází, jaké máme zastání, tedy se nesmí nikdo divit,že se na oko koříme, ale v srdci naše pány nenávidíme.“

„Dobře jsi pověděl, Adame, a je to skutečná pravda, pane, že pány nemáme v lásce, oni myslí, že je sedlák hloupý, k ničemu jinému na světě dobrý, než za pluhem chodit. Žádný neuzná, že sedlák pracuje pro celou zem; však málokterý měšťan nás návidí, také on myslí, že všecku moudrost snědl, a když má z terminského sukna kabát, že je víc než my a že může po nás hlavou házet."

„Je bohužel pravda, že je dost měšťanů, kteří se za mnohem vyšší počítají než je sedlák, ale takoví jsou jen nevzdělanci. Každý vzdělaný hodný člověk uzná, co jsme sedláku povinni, každý miluje ho jako svého spoluobčana a bratra. Vidíte, toho důkaz dali vám nyní ti šlechetní pánové v Praze, jak jste již slyšeli. Oni se o vás tak spravedlivě a upřímně starají, jako sami o sebe, a nijakž vás neopustí. Vy však nesmíte je také opouštět v dobrém." „Duši za ně dáme všickni!" volali jedním hlasem chlapíci jako skály. „Všickni za jednoho, jeden za všecky! — budiž naše heslo . ."

Co se týká národní otázky, nemohou sedláci však nijak pochopit přátelství mezi Čechem a Němcem. „Praví se, že prý nyní v Praze Němec s Čechem na jedné lavici se srovnává. Čech k Čechovi, to je jiná, ale s Němcem, to je divná věc. Nu snad to jsou ti hodní Němci, co v Praze pořád žijou mezi Čechy; ti budou již umět česky rozprávět, to nebudou takoví Němci jako jsou ti naši páni úředníci, ti jsou zatvrzelí, ti se nic nechtí česky naučit; tak trochu, co se s námi promluví na robotě a v kanceláři, a to za nic nestojí, ale psát pranic neumí. Oh, kdybychom my měli české pány zde, bylo by to lepší, Čech Čechovi přece jenom více přeje; my bychom raději s nimi jednali po česku než po německu, ale kterak si pomoci; člověk tomu nerozumí a přece musí všecko při-

jímat po německu — kontrakty, přípisy, nařízení atd. Máme se dle toho spravovat a nerozumíme tomu. Nyní si ale můžeme poručit, aby se nám všecko české dávalo, viďte, pane?‘ „Již dávno a několikráte jsem řekl vám, abyste učinili tak, ale to se bojíte promluvit a tím sami své pány kazíte. Poněvadž myslí, že je vám to jednostejné, máte-li to v té neb oné řeči napsané, neučí se žádný česky. Kdybyste ovšem jen jednou se ozvali a na zákon se odvolali, v němž zřejmě veleno, aby každý ouředník v Čechách obě v zemi panující řeči uměl, aby nebylo ani Čechu ani Němci při jednání ublíženo, kdybyste se na to odvolali, jistě by se báli vám něm. přípisy posílat, a když by to nepomohlo, stojí každému svobodno, dále se o to ucházet. Nyní však musíte všickni jednohlasně žádat, aby se s vámi všechno po česku vyjednávalo.“

„I pane, to my budeme hnedle při tom a neupustíme, poněvadž víme, že jsou na naší straně lidé, kteří nás neopustí a nás se zastanou. Ale dříve to byla těžká věc; my tou robotou příliš utýráni jsme a nikdo netroufá se ozvat, aby se na něm nemstili (na př. při rekrutýrce). Od nejnižšího drába až k panu vrchnímu, před každým musíme se kořit; před jedním smekat, před druhým klekat. A žalovat není nic platno; to máte jednu ruku, od dola až nahoru: kterak řekne ten jeden, řekne druhý, třetí až nahoru k císaři. Raději tedy mlčet. Kdyby všickni úředníci takoví Češi byli jako vy, pane, kdyby s námi tak upřímně smýšleli a jednali, my bychom srdce s vámi rozdělili, ani by poručit nemusili, a stalo by se, ale oni se nezmění, ti zůstanou jak jsou“ atd.

Činná účasť Němcové i manžela jejího nezůstala bohužel bez následků, prvotně méně důle-

žitých, později trapných. Přesazenť již roku 1849 Němec do Liberce a událost ta tuším byla jedna z příčin choroby tělesné i duševní, o níž zmiňuje se Němcová k Čelakovské již 16. února 1849: „Byla jsem mrzutá nesmírně a stonala jsem, ač ne k ulehnutí, přece tak, že mi nebyla k chuti žádná, ani ta nejmilejší práce. Nyní zase ulehčilo se mi poněkud v hlavě.“

V témže čase nastaly Němcové nové starosti se synem dospívajícím, jež přiměly ji tuším k návštěvě Prahy. „Možná, — píše Čelakovské 10. září 1849 — že přijedu okolo prvního října do Prahy, ale ještě nevím. Musíme tam dáti do škol nejstaršího chlapce, a nevím posud, pojede-li s ním můj muž aneb pošle-li mne. Myslím však, že se mu nebude chtíti sháněti se po bytu a všechno to běhání rád mi přenechá. Velký náklad na hocha nemůžeme vésti; musí zvykat na všecko, bez toho bude museti do světa a tu bývá zle i dobře; jen abychom našli mravné lidi, kteří by upřímně na něho dohlédli. Je to starost veliká, když musíme dáti mladé dítě z domu, o tom Ty ještě nevíš. Jest-li tedy já do Prahy přijedu, zajisté Tebe nejdříve navštívím, a jest-li se tam několik dní zdržím, budu se těšiti každý den aspoň chvilku v milé společnosti Tvé a Tvého drahého manžela. Však jsem se po Tobě natoužila dosti, tedy musím si to vynahraditi. Dítky Tvé i Tebe líbám a panu manželi, což — mám to říci? — smím také poslati políbení? — nebudeš škaredit — a co by si škaredila, vždyť je to hubička na papíře a v skutku ji odevzdáš sama; tedy mu dej upřímnou hubičku na přivítanou.“

Do Liberce pak padá seznámení Němcové se ženou příbuzného ducha, s přední spisovatelkou českou, Kar. Světlou. Ač tak duševně byly sobě

blízky, jsou přece životy i výtvory obou tak rozdílny. V poměru k G. Sandové zračí se jejich různost tuším nejlépe: Němcová blížíc se jí prakticky svým životem, utrpením, tužbami, nedostihuje jí daleko theoreticky, svými pracemi; Světlé život sotva má co ze zvláštností Sandové, za to práce její dostihují někdy výše její, ba mnohdy nesou se v samé horlivosti výše nejen nad Sandovou, ale nad pravděpodobnost, upadajíce v extrém a protivu prací Němcové.

„Němcovou poznala jsem — píše Světlá — a žila jsem s ní, než svého muže r. 53. (posledně) na Slovensko následovala, v těsném poměru přátelském.“ Vydala se totiž Němcová z Liberce do Ještědska sbírat pohádky a ubytovala se u Mužáků; avšak nedařilo se jí lépe než v Nymburku v starých mlýnech. Vzpomíná na to ještě r. 1853 loučíc se se Světlou, jež odcházela za podobným účelem do Ještědska: „Škoda, přijdeš do krajiny nevšedně krásné, ale lid je tam, jako když ho zařízne. Vážila jsem tam několikrát cestu z Liberce. Tchán tvůj mi po každé sezval celý kruh vypravovatelek, ale neodnesla jsem si odtamtud než několik dávno mi známých pohádek. Všude jinde je bodřejší, hovornější lid.“

Na Ještědsku setkala se Němcová s Mužákem, mužem Kar. Světlé; sdělila mu mezi jiným, že si její přátelé na ní žádají, aby napsala dějepis pro dívky barvitostí poetickou, aby je čtení té knihy vábilo. „Můj muž si vzpomněl, že mám mezi učebnými knihami podobné spisy pro ženskou mládež. Zmínil se jí o nich a Němcová mi o ně psala. Když zavítala v krátké na to době do Prahy, kdež se usaditi hodlala za příčinou vychování roztomilých a nadějných 4 dětí svých, kteréž velmi něžně milovala — neb byl manžel

její tehdáž co vrchní komisař na Slovensko přesazen — tož nás navštívila, aby knihy vrátila. Doprovodil ji k nám Franta Šumavský... Němcová okouzlila sestru a mne svou nevšední krásou, svou půvabuplnou prostomyslností a skvělým svým důvtipem. Musily jsme si ihned s ní tykati, a když skutečně do Prahy se přistěhovala, tož téměř denně jsme se vídali.“ (Světlá v Žen. list. 1880.) Přistěhování do Prahy, zde zmíněné, stalo se r. 1850., když přesazen Němec do Uher za vrchního komisaře, a Němcová v Praze zůstala k vychování svých dítek, z nichž dva hoši chodili do české reálky. Dílem z ohledů zdravotních, dílem aby posílila svého ducha, vybrala se Němcová r. 1851 na cestu za manželem. Ve Vídni navštívila Jana Kollára a prof. Šemberu a jela odtud do Uher do Novohradské stolice. Cestu tu popsala po svém návratu v Lumíru a opětovala ji ještě dvakráte, posledně r. 1853, kdy počíná nejbolestnější perioda jejího utrpení, duševního i tělesného, jež ubohou pronásledovalo až do hrobu. Hned po návratu svém r. 1853 Němcová těžce onemocněla, a mateřskému srdci jejímu zasazena krutá rána smrtí syna Hynka. A aby míra byla dovršena, propuštěn s nepatrným výslužným i manžel její pro politické chování r. 1848 a později. „Dostala jsem — píše o tom Němcová 27. srp. 1854 — právě tuze mrzutou zprávu z Uher, že jsem posud celá pitomá starostí nad tím. Slyšte! Daněk z Bystřice přijel do Ďarmot a vybídl muže, aby s ním jel do Bystřice na nějaký čas. Dílem aby přišel mezi přátele, dílem ze spořivosti přijal ten návrh, vzal dovolení a jeli. Z Bystřice ale jel Daněk k sv. Mikuláši podívat se na nějaký dvorec ke koupi a vyzval Němce, aby jel sebou. To bylo nepředložené, že jel; neměli pasy, žandarmové je

sebrali a u sv. Mikuláše je zavřeli do chládku. Uvalilo se na ně podezření, že jsou ruští emissarové! Než se vyšetřili, než přišla odpověď z Prešpurku, trvalo to 14 dní; pak je pustili. Zatím se ale následkem toho podezření u obou prohledávalo. Němcovi zotvírali všecko, konfiskovali každý papírek, obrazy, knihy i kalendáře. Nejvíc mne mrzí, že nespálil moje listy, Havlíčkův obraz a Duch Národních Novin — byla to lehkomyslnost. V mých lístech najdou potvrzení, že jsem Slovanka, že přeju Rusům, že nenávidím Němce — budou číst špatnou o sobě chválu!! — Poněvadž rada udal, že jel Němec na Slovensko „zur Verbreitung panslavistischer Tendenzen“ —*) byla mu ihned alimentace zadržena...“

‚Jsou lidé, kteří neumějí dát ani dobrého slova, ani kousek chleba podati. Člověka to v ruce pálí, co od nich přijme‘. Pravdu těch slov zkusila tu Němcová asi často a procítila všecku bídu, jejíž dojemné vylíčení shledáváme v jejích spisech na př. *V zámku a v podzámčí*. i j. O tom zůstavil nám smutný doklad Hálek v Nár. listech (1862) v nekrologu Němc.; píšeť mezi jiným: ‚Avšak jisto jest, že bída materielní netížila Němcové tak, jako dobročinnost našich „vlastenců.“ O tom promluvíme několik slov. Máme v rukou list Boženy Němcové. Když byla v tísni největší, sebralo se něco příspěvků, aby se jí v nejtěžších starostech ulehčilo. To by nebylo samo o sobě nic zlého. Avšak páni „vlastenci“ šli ve svém vlastenectví dále. Na tom jim nebylo dosti, že vypili o žbánek piva méně ve prospěch trpící spisovatelky, oni žádali také, aby jim skládala účty, kterak s těmi penězi naložila, zač je vydala. Příspěvky ty byly

*) Rozšiřovat panslavistické snahy.

tak skrovné, že ani za řeč nestojí. Žebrák může nakládat s darovaným grošem dle své vůle: Němcová se jim stala pojednou neplnoletou! Největší nebezpečenství výtečného ducha, aby staráním o chléb svoji sílu nepromrhal! Tvůrčí duch není na to zde, aby sobě chleba vydělával, nýbrž aby lidstvu duševní chléb rozdával. Za chléb pracují tisíce, tvůrčí duch však pracuje za statisíce. A tito páni „vlastenci“ ve své nestoudnosti neměli tolik studu, aby nepověděli pravici, co dala levici. Snad to tak musí býti, že tvůrčí duch největšího žalu se dožije na svých současných; třikráte však horší, když si tato duševní lůza chce zavázat podobného ducha vděčností. Němcová, která měla před tím přátel dosti, zůstala v nouzi osamělá. „Vlastenci“ nechtěli ukázati v nouzi vlídnou tvář, snad v oprávněné bázni, aby nezaklepala zítra zase. Před tím byl její dům středištěm, — nyní nemilým známým, jemuž se zdaleka vyhýbáme, aby se nám nestal obtížným. Fuj na tyto „vlastence.“

Také dopisy Němcové vypravují nám až příliš mnoho, jak její hluboký cit tu býval raněn až k zoufalství: „Milý příteli, někdy se mně to živobytí tak zhnusí, že bych je hned odhodila. Když si ale pomyslím, že je na světě tisíců a tisíců lidí, mnohem, mnohem nešťastnějších, pak se stydím, že jsem tak málomyslna...“

V okamženích také bolesti rozvírá se srdce do kořán a vzpomínky jeho vznášejí se z nejskrytějších koutků, vykouzlují obrazy vábné mladosti a Němcová zapomíná aspoň na chvilku trudné přítomnosti: „Bývají okamžení, že se člověk zamyslí v minulost, kde se potkává s osobami drahými; zmocňuje se člověka tužba nevýslovná, myšlénky ty moci uskutečnit, vidět osoby ty, pro-

mluviti s nimi, požalovat si jim, odprosit, pomilovat jich. I já mívám nábožné chvíle, kde duše moje se ponořuje v nejtajnější skrýš srdce — v chrám — ve Valhalu moji, kde skryté světice moje a svatí. Dlouho tam v zapomenutí dlívám, věnčím vždy čerstvým kvítím lásky skráně drahých, slzíc modlívám se u jich obrazů. Taková okamžení jsou mi ač bolná, přece sladká; zanechají mi v srdci vždy touhu i bolest. To by přece hrozné bylo, kdybychom neměli pro nic pamět, kdybychom nemohli žíti také v minulosti!" (Dopis Němcové ze 27. srp. 1854.)

S jakým humorem, který až srdce proniká, vměšuje se tu Němcové obvyklý rozmar: „A právě mi napadá, že by to nebyla špatná věc, kdyby tak najednou všichni naši dlužníci ztratili pamět — alespoň takhle na několik let, až se mi líp povede."

Zbavena všech prostředků, mnohých přátel jindy jí se kořivších, ji velebivších a příliš hrda, žíti z trpkého chleba almužny, ohlížela se Němcová po nějaké službě pro manžela a snad také pro sebe: „Musím se někde po nějaké službě ohlížet — kde a jakou najdu, to nevím." Že by však hledala službu dozorkyně v blázinci, jak nám Sojka vypravuje, není zjištěno. „Němcová" — vysvětluje tuto událost K. Světlá — „zajímajíc se vždy velice o přírodní vědy, v nichž měla pěkné znalosti, pilně obracela zřetel k vyšším v oboru tom otázkám. Člověk a ústrojí jeho tělesné, jeho schopnosti duševní z onoho se vyvinující bývaliť více než cosi jiného předmětem pozornosti její. Znajíc se s nejvýtečnějšími našimi lékaři osobně, mívalať vždy celé haldy děl jí přístupných od nich vypůjčené, v nichž velmi horlivě se probírávala. Více než která jiná nemoc choromyslnost její soustrast vzbuzovala a jak navště-

vovala jiné nemocnice v průvodu toho kterého přítele — lékaře, tak především ráda navštěvovala ústav choromyslných.“

Všude lidé, kteří jeden druhého trápí a trní pod nohy si stelou. Ale všude i ruka lásky, která je odhazuje: Též o Němcovou snažili se někteří přátelé postarati. Šlechetná paní Anna Ulmanová nabídla jí u sebe bez náhrady byt (na Václavském náměstí) a školní rada Wenzig zavedl u známých svých sbírku, jejížto výtěžek měla K. Světlá odevzdati. Tato pamatujíc se na způsob, jakým bývala odbyta, kdykoliv Němcové přílišnou její lehkověrnost a blouznění vytýkati chtěla, jen s obavou odhodlala se ke své úloze. „Shledala jsem — píše o tom — Němcovou ve společnosti mladíka (K. Bendla?), v jehož nadání skládala největší naděje. Byltě to skutečně člověk duchaplný, ale jinak bezcharakterný. Lze každému se domysliti, jakým pohledem mne uvítal, když k Němcové jsem vkročila, a jak ironicky se ušklíbl, když na mou žádost, aby mi dopřála několik minut slyšení v soukromě, nikoliv bez důrazu mi oznámila, že před tímto osvědčeným přítelem rodiny své nemá žádných osobních tajností. Vyřídila jsem tedy před ním, co mi uloženo, a odevzdala, co mi svěřeno. Radostně sáhla Němcová po balíčku, který před ni jsem položila. „Hle,“ pravila mému sokovi, „již nemusíte míti starost o činži. Rozdělíme se, a až vám osud uštědří podobného dárku, zas vy s námi se rozdělíte.“

„Večer téhož dne mne Němcová navštívila. ‚Ty se na mne hněváš, že jsem se o peníze, které's mi přinesla, s X. rozdělila, ale máš křivdu hněvati se. Nejednala jsem tak zcela nesobecky, jak snad se tobě zdá. Co činím pro něho, činím zároveň pro sebe. Má dojista slíbenou redakci

illustrovaného listu... Chce zaopatřiti manželu mému místo administrátora, a já se mám státi hlavní jeho spolupracovnicí s měsíčným velmi slušným platem...‘ Mezi těmi slovy byl na spanilé tváři Némcòvé rozkvetl úsměv tak blažený, že nemohlo býti u mne pochybnosti, že tomu, co praví, také zúplna věří. Po návrhu Světlé, aby Němcová sama ji navštěvovala, pravila: ‚Tak to bude nejlépe... Prozatím budu přicházeti k tobě, ale vždy jen na skok. Zajisté pochopuješ, že mi jest připraviti se na činnost mě očekávající. Mám mnoho za lubem pro onen list, o čem si promluvíme více a obšírněji při příštím shledání našem.‘ Rozloučily jsme se tak vřele jako kdy jindy; ba zdálo se mi, že mě Němcová líbá vroucněji než jindy — možná, že se se mnou loučila — a to navždy. Nesplnila svého slibu, že mě navštíví, a já hluboce ve svém citu k ní raněna, nejen že jsem nehledala příležitosti k ní se přiblížiti, nýbrž vyhýbala jsem se každému možnému s ní setkání. Více jsme se neviděly!“

Není pochybnosti, že bychom křivdili Němcové berouce doslovně tutu subjektivní vzpomínku, psanou skoro 30 let po skutku, zvláště vzpomeneme-li si na uvedený výrok Hálkův; avšak zajisté pravdou jsou v ní dvě narážky: o štědrosti a důvěře Němcové k mladým mužům z let 1848. „Honosilať se Němcová vedle ostatních svých předností duševních mravní stránkou velmi skvělou, ale pro ni samu obzvláště při poměrech právě nastalých nad míru osudnou: bezohlednou to štědrostí. Připravovala si za tou příčinou, jak nesčíslněkrát jsem byla svědkyní, samé jen nesnáze, samé hoře, neb byla vedlé toho důvěřivou a neprozřetelnou jako dítě. O co ji kdo požádal, to mu také bez rozmýšlení s největší radostí poskytovala, nikdy neuvažujíc, zdali

daru jejího také jest hoden čili nic, a má-li toho čeho si na ní žádá, nevyhnutelně potřebí, neb chce-li její dobroty pouze zneužíti.“ Vlastnost tato nebyla při Němcové osamělou; vyznačoval se jí celý rod její od nejstarších předků, jež známe: praděd, babička, matka. Na příklad aspoň uvádíme vzpomínku babiččinu. „Byly tenkráte zlé časy, vojny a nemoce i hladu dost. Korec žita stál 100 zl. na bankocetlích. — Ale Pánbůh nás miloval, že jsme vše jakž takž přestáli. Tak bylo zle, že chodili lidé s penězi v hrsti nemohouce koupit. Náš tatík, to byl člověk, aby ho pohledal; ten pomohl jaktěživ každému, kde a jak jen mohl; k němu také každý přišel, když nevěděl kudy kam. Když přicházeli chudší sousedé prosíce: „Přenechte nám korec žita, nemáme na chléb ani zrna,“ říkal: ‚Dokud mám, rád dám; až nebudu já mít, dá jiný,‘ a hned musela máma naměřit do pytle obilí. Peníze ale nevzal... ‚Vždyť jsme sousedé,‘ říkal, ‚a jest-li si my nevypomůžem, kdo pak by nám měl vypomoci. Až vám Pánbůh obrodí, splaťte mi zrnem, a budeme zpraveni... Matka, jest-li nepřišel jeden den žebráček, byla by ho šla hledat na rozcestí, to byla její radost“... a dále: „To ještě není tak velká zásluha, jen povinnost křesťanská (dáti z přebytku), ale když si od úst utrhne a dá, to je pěkná ctnost. Však to přišlo i s námi tak daleko, že jsme jídali jednou za den, aby měli jiní lidé také co jíst.“

Připočtěme k tomu vlasteneckou snažlivost Němcové, její snivé, důvěřivé srdce, otevřené všem výkřikům lidského neštěstí, jejího mladého, romantického ducha, jenž lnul k mladým mužům let 1848 tím více, že spatřoval v nich průkopníky nové svobody, nových názorů, nové literatury, a porozumíme jinak nevysvětlitelným zjevům, o nichž

nám vypráví Světlá: „Zcela neznámé dívky z venkova předstírajíce neodolatelnou touhu po vyšším vzdělání, u ní se ubytovávaly po celé téhodny, majíce v Praze naprosto jiných zájmů. Když se taková dámička hodně vyveselila, tož obyčejně co nejnešetrněji s ní se rozloučila, vyčítajíc jí místo díkůvzdání za její pohostinství, že u slavné spisovatelky pramálo vyzískala, že si vše zcela jinak představovala, předpokládajíc, že neopomene v ní zbuditi mohutné, v prsou jejích dřímající nadání a o další rozkvět jeho povinně se postarati. I mladí muži se neostýchali navštěvovati Němcovou, aby jim darovala peněz na cesty, kteréž hodlali v prázdninách po venkově konati, aby k jejímu příkladu sbírali pohádky, pověry, nár. obyčeje atd. Nejen že žádného z takých prosebníků neodbyla, ale dala mu vždy, co mohla postrádati, někdy i vše, co v tobolce své chovala... Bylot to zejména několik mužů, kteří byvše r. 1848 z drah svých životních vymrštěni, do kolejů dřívějších poměrů svých vrátiti se nemohli neb zdráhali; než ještě Němcová na Slovensko odjela, již ji byli vyhledávali, zasvěcujíce ji ve vzletné svoje naděje v lepší budoucnost, z nichž nejednu Božena s celým sanguinismem své povahy sdílela, čímž se vysvětluje, že návštěvy ony nejen přijímala, ale i v nich dosti záliby nalézala. Shledávala ve své dobromyslnosti na oněch jinoších veškeré přednosti, jimiž se právem či neprávem ozdobovali, vidouc v nich průkopníky nové kulturní epochy v dějinách českých nastávající."

„Pan X., i když slíbený list nevycházel, zůstal nadále jejím hostem a důvěrníkem liter. jejích plánů. Sdílela s ním a s některými jeho soudruhy nadále poctivě každý kousek chleba, aniž jim kdy připadlo, učiniti vzhledem k ní totéž. Sdílela jej

s nimi tak velkomyslně, tak do opravdy po sestersku, že se vyskytovaly dny, kdež jí v domě jejím naprosto scházel. Obracívala se pak v tísni své k známým rodinám lístkem, co smutný, drahý pozůstatek tu a tam dosud po ní chovaným, obsahujícím hrozná slova: Prosím, poskytněte mi kousek božího dárku.“

Do této trudné doby padá vyjednávání s Němcovou, aby převzala ředitelství dívčího ústavu, o jehož založení tehdy usilováno s mnohých stran. Wenzig sliboval jí bezplatnou součinnost mnohých sil učitelských — darmo. Němcová jindy tak ochotná k podobným důležitým podnikům „velmi energicky návrhy takové nesčíslněkráte zavrhla, namítajíc, že by své tvořivosti přijetím úlohy své navždy podvázala křídla.“ Při hojnosti paedagogického živlu v jejích spisech — zvl. *Pan učitel*, *Rozárka*, *Dobrý člověk*, *Baruška* a j. v tom vynikají — musí jednání takové býti nápadno, a výmluva její jest tuším výmluvou pouze; příčiny třeba hledati jinde. Obava před zdarem nemohla tu býti, neboť Hon. Zapovou učiněn skvělý počátek a Němcová i po smrti její se zdráhala, proti radě „skoro všech skutečných přátel svých.“ Také nechuť k praktickému povolání jest tuším vyloučena; osvědčilať Němcová v Domažlicích i v Praze tolikrát prakticky svou paedagogickou činnost, že nelze na to pomýšleti, aby vyhýbala se prakticky úloze, kteráž určila zvláštní ráz jejích liter. prací. A se známou nechutí romantické školy, zvláště německé, ku praxi, dá se též sotva počítati, ač rádi uznáváme pravdu slov Světlé: „Duch Němcové, bažící po svobodě, považoval vše za pouto a překážku, co nesměřovalo zpříma ke zmohutnění a osvědčení se talentu jejího.“ Kde tedy příčina?

Zmínili jsme se, jak svobodomyslnou Němcová

byla, s jakou smělostí vystupovala proti předsudkům své doby a svého okolí, jak vůbec žila podlé vlastního srdce, vkusu a rozumu. Společnost, zvláště dámská, nerada odpouští takým smělcům a neodpustila ani Němcové. První projevy nevole shledáváme již velmi záhy. Usneslyť se české dívky a paní již r. 1845 vydati almanach; paní Němcová zvolena za redaktorku a spolu i za soudce „jak si žádaly, nemilosrdného.“ (Rajská k Čelakovskému 5. ledna 1845). Ale brzo potom čteme již v dopisech Němcové k Čelakovské, jak věc špatně se dařila a konečně usnula: „Ptáte se, co dělá almanah? Posud nemám ani řádek v rukou a jak se dozvídám, velmi málo se píše. Tuším, že to na příští rok sotva bude, a skoro by bylo lépe, neboť by se jistě důkladnější věci podati mohly.“ (Němcová k Čelakovské 20. květ. 1845). A 12. črvce. 1845 píše o tomtéž Čelakovská Němcové: „Však jakou to truchlivou pro nás se dozvídáme zprávu, že Vy se do kraje — do Domažlic — stěhovati budete a Prahu opustíte! Smutně uvažuju otázku Vaši: „komu mám odevzdati svůj úřad (redakci almanahu)?“ A nechť sebe více uvažuju, nevím rady ani pomoci. Jest to podivný osud, jenž nám všem velí, bychom do různých končin se odebraly a krásný spolek náš pouze v srdcích uchovaly. Proč tak mnoho, přemnoho krásného zahynouti musí! Inu nelze jináče, bermež útěchu z toho, že člověk na každém stanovisku účinkovati může, a že byť i tělesně jsme odloučeny žíti musely, duše naše předce vždy jen k sobě lnouti budou — pravda, moje drahá? — A předce, předce se mi oči slzami zalévají, když na Váš odjezd tak myslím. Což pak má Praha zcela osiřeti?“ Němcová odpovídajíc k tomu píše již o pádu celého podniku (24. črvce. 1845): „S tím almanahem jest

strast a bída. Já nemám posud od žádné z přispívatelek ani řádky, a čas již vypršel. Avšak ráda bych svůj úřad složila, jen kdyby jej jiná převzíti chtěla, kteráž si umí lásku spisovatelkyň více získati než já. „Mám prý pro takový úřad málo ohně,“ řekla slečna V* a sl. R* dodala: „Kdyby nebylo Němcové, tak by byl almanah ještě letos vyšel, ale když ona mnoho požaduje.“ Což mám dělat? Vždyť mi nic k posouzení nedaly! Drahá duše! tak se mi zdá, že našim vlastenkám nezáleželo mnoho na tom, proč se vlastně almanah vydati měl, ono jim šlo jen o lacinou slávu. Myslely, že se to překlady a trochu básničkami odbude, ale když slyšely o původních pracích, ochably k letu natažené perutě. A já je měla snad na ten nešťastný Parnas bičem dohánět. Velmi málo by z nich vybral, jež s námi stejně smýšlejí.“ Tím almanah pod redakcí Němcové padl, nikoli však myšlénka sama. Píšeť o tom Staněk: „Zdejší slečny chtějí vydávati almanah, avšak potkávají se se samými nehodami. Paní Němcovou urazily hlasitými domněnkami, že prý neumí ani pořádně psáti, a tudíž někdo třetí za ni povídky píše.“ A Němcová též se o tom zmiňuje: „Pražská děvčata budou tedy vydávat „almanah“. Zdař bůh! to mne ale mrzelo, že sobě paní za redaktorku nezvolila? Není-liž tam paní Zapová, která tak pěkně píše? Ale tak to ujednaly některé mezi sebou a udělaly si tajemníkem p. Havlíčka Borovského. Věřím, má drahá, že Vás mrzelo jejich jednání. Ono není všecko zlato, co se blýští! Bohuslavy již mezi nimi nejsou. Avšak nechme to býti.“ (14. února 1846). V list. t. r. píše již Němcová o pádu druhého úmyslu: „Lituju, že byla řeč o almanahu opět nadarmo; měly by se dívky s mužskými sjednotiti;

samy sotva co pořídí, síly jsou slabé. Je hanba, že se muži té myšlénky neuchopí.“

Vycifujeme-li již z tohoto mnohé neshody Němcové se současnými družkami, dovídáme se o tom z dopisu Němcové (16. února r. 1849) ještě určitěji; píšeť o svém poměru k pražským kruhům dámským: „I z mnohých jiných ohledů bylo by Tvé přítomnosti v Praze zapotřebí. Slyšela jsi a víš nyní již beztoho, že chtějí některé české paní založiti v Praze dívčí školu. Plán celého podniknutí bude Ti dostatečně znám — zajisté, že jsi měla z tohoto tak důležitého rozhodnutí upřímnou radost. *Ó já tak srdečně jsem se nad tím zaradovala a seč by mé síly byly, .byla bych k tomu přispívala. Ale záhy předzvídala jsem, že asi celý ten pěkný plán se v nivec rozpadne a nevyvede tak, jak by si bylo přáti.* Vždyť znáš ty naše paní — ba vlastně Ty je neznáš, neboť jsi příliš věřila jich slovům a dle svého smýšlení posuzovala i jejich. Já je bohužel lépe znám; ony tropily sobě s vlastenectvím jen hříčky, vyvěsily je co zástěrku, aby zastřely ní svou bezmeznou marnivost, slávychtivost, soběckost a což já vím, jak všechny ty hříchy potutelné jmenovati mám. Každá myslí, když si připne slovanský trikolor, když si dá české jméno a trochu se naučí lépe česky rozprávěti, než všelikterá panská frajlinka, že se všichni Čechové musí takovému hrozitánskému vlastenectví kořiti, a pakli se to nestává, cítí se hned taková vlastenka k smrti uražena a nechá všeho. Nedomnívej se, že snad ze zášti mluvím. Bůh mne toho uchovej, já nehněvám se na nikoho z osobních ohledův, ale hněvám se na ně proto, že svou marnivostí a klepařstvím škodí dobré naší věci . . . Jest to v tom spolku Slovanek, jako v Národní Obraně, to také chce býti každý důstojníkem a nikdo nechce býti

sprostým, a tam chce každá býti presidentkou beze všech okolkův. Ty jsou ještě daleko od pravdy! Že činím výjimky, rozumí se samo sebou, ale je jich málo a jsou to jenom ty šlechetné duše, které i Tobě dobře známy jsou. Ty zase shromáždily by se kolem Tebe a od takového spolku mohlo by se již něco očekávati, kde by jednomyslnost, obětovnost a šlechetná snaha pro všeobecné dobro panovala, neboť dokud toho nebude, nemám velkých nadějí na jaký's výsledek.“ Vidíme v těchto slovech, která po[illegible] všecko konání Němcové, a která slouží jí ke cti nemalé, kus sm[illegible] z našeho života, bohužel platné posud, a pro sebe v nich tušíme také jednu z hlavních příčin — ne-li nejhlavnější, — jejího výše zmíněného zdráhání. Dopis Čelakovské ze 27. května 1849 jen nás v tom utvrzuje: „Kéž by si i Ty, drahá Boženko, v Praze býti mohla! To bychom si vzdor všem překážkám spolek děvčat a žen českých utvořily a ve spojení s ostatními dalo by se něco vyvésti. Těšila jsem se z podniknutí onoho z počátku velmi, ale od těch dob přišla nám troje rozdílná oznámení do rukou, v kterémž každém něco jiného se před se bráti chtělo. Mám za to, že dříve musí řádný základ býti položen, a důvěra obecenstva opravdovou snahou se získati musí, nikoli však stálými změnami zapuzovati.“ *)

Zatím zaměstnání se nenalézalo, pomoc nemnohých přátel nestačila, choroba více než kdy jindy tísnila ubohou, že v zoufalství volá: „Co je platno, kdyby kdo nám nyní i mladost navrátil, když by nám nemohl s sebou dát tu blaženou

---

*) Slova Sojkova zdají se tomu též nasvědčovati: „I našli se rádcové jako prorokové falešní, jimž, ač marně, vyhnouti se chtěla Němcová odhodlaností svou, svou mužností.“

mysl. Když projdu léta svého živobytí od 10. roku až do nynějška, divím se sama sobě, a myslím, to není možná — to nejsi ty!“ Jen vzpomínky zbývají tu utrápenému srdci a touha, vrcholící v snění: „Vy jste mi Vaším popsáním hor laskominy nadělal. Já jsem letos jako vězeň. Ani nepřijdu do zelena a co nevidět bude tu zima, kterou nemám ráda. Dnes fučí mrazivý vítr, šedé oblaky prohánějí se jeden přes druhý, kavky lítají krákorajíce od Kateřinské věže až k mým oknům. Nechybí k zim[illegible] nic, [illegible] na týden, na 14 dní někam než sněhov[illegible] ven a moci bezstarostně žít, — já bych ráda zase přes zimu trpěla; bylo by mi to i k pracování velice třeba, neboť cítím na sobě nejen tělesní, ale i duševní ocháblost, slabost. Spaní, kterému jsem se nikdy ráda nepodvolila, podléhám nyní bezvolně... Málo jsem nyní psala, co jste odešel — — a co jsem psala — skoro samé toliko listy a žádosti — a mezi námi řečeno, budeť as papíru škoda, beztoho nic odnikud nedostanu... Běhala jsem, starala se a pro nic za nic. Frič u mne byl s přítelem Sojkou, a trochu mne z mých trampot vyvedli...“ „O kýž by již bylo léto! Jak ráda chvílemi blouzním, že mne navštívíte na horách, že prožijem blažených několik dnů; — a je to marné volání! Ale když není skutečnost, ať blaží sen! Jak často ukojila jsem touhu po moři — ve snu, — jak často se těšívala v rozkošných krajinách — ve snu. Sen mi přivádí drahé osoby, jež nikdy více nespatřím — ve snu bývám někdy celá já — bývám šťastna na chvíli. Proč pak naříkat, že to je sen,. když mi zůstane toho pocit i celý den; za takový sen já vždy srdečně děkuji — Nyní dobrou noc — a spolu dobré jitro. Je hodina s půlnoci! Teď si lehnu. Pod

tou prachovou peřinou se to spí teple a příjemně... tu člověk se ukryje před veškerou zlostí osudu a zapomene na ten chladný svět.“ A jinde píše téhož roku (1854): „Duše moje mnohdy jako jezero, lehký větřík je rozvlní a není možné, by se rozčeřené vlny uhladily. Myšlénka honí myšlénku jako obláčky při bouři, jedna chmurnější než druhá, až se celá obloha zahalí těžkými mraky — z kterých se nelije, ani hrom nebije, v kterých jen hučí a blýská se, — s kterými búrný vítr zahrává, aniž by je rozehnal — a nebe vyčistil...“

„Nyní pro obveselení srdce sním jeden z těch pomerančů, co jste mi dali, a budu při tom fantasirovat o Netalii, budu si notovat: Kennst du das Land, wo die Pomeranzen (!) blühen — dahin, dahin. Nebylo by to špatné, kdyby nás tam osud přenesl. Abychom tak jeli na lehounké gondole po moři! — ó představte si krásnou krajinu u Neapole — hvězdnaté nebe, to šíré moře — — ó tam bych vínem rozehřáta zazpívala já třebas: Ich bin die Fürstin von Thoren — ale jak dál — zum trinken, nicht — zum lieben, nicht mehr jung — zum leiden — ano to by šlo! — zum leiden auserkoren.“

Toť trosky veselosti a humoru Němcové, kterýž druhdy zářil z každého slova, hrál každou žilkou její a nyní dobývá se pod slzami ze zoufalství, pro něž hledá jedinou útěchu ve vzpomínkách na své mládí. V duchu přechází ty háje a luky, kdež co nevědomé děcko běhávala v snivé rozkoši, připomíná sobě těch prostosrdečných tváří staročeských z oné doby, kdežto neplatilo ještě přísloví „na jazyku med a v srdci jed“! — a z těchto upomínek, z těchto daguerrotypů milých tváří domácích rodí se v těchto trapných hodinách její

práce a mezi nimi rozmilá *Babička*, plod to, jak sama praví, psaný pro úlevu vlastní skormoucené duše své. Byl-li kruh přátel Němcové před r. 1853 malý, byl nyní tím skrovnější; mnozí zemřeli (Čelakovský a jeho choť), jiné dělila od ní duševní propast různých tužeb, názorů, smýšlení; nejlepší přátelé její byli nyní muži na mnoze mladí: s nimi pojily ji poměry, s nimi sblížila je její mladá, novotám přející povaha, k nim zaháněla ji mnohá asi nepřízeň, o níž tuším stačí tento charakteristický doklad z Pamětí Fričových: „Bendl mi býval velmi oddaným společníkem, pravým sekretářem, pro naši věc zaníceným, chytrým a při tom dobrákem od kosti. Kadeřavá jeho hlavička s lící jako míšenské jablíčko a jiskrné jeho čtveračivé oči rády se usmívaly, jen když mu z chmur stálých hmotných starostí drobátko zasvitlo sluníčko. Kdyby se mi tehdy bylo podařilo založit nějaký list, mohl být pro naši krásnou literaturu pod mým vedením zachován. Vypomáhal si zde onde kondicemi a vyučoval také ruštině, ano zamýšlel vydávati se mnou anthologii slovanských básníků s doslovnými překlady, ale z toho všeho malé mu kynuly vyhlídky, neboť nejhorlivější žáci jeho, na př. Božena Němcová, ovšem že honorovat jej nemohli. Zaznamenávám zde mimochodem jedno až k pláči směšné quid pro quo: Za jeho lekce v slovanských jazycích dělila se s ním Božena s některým zbytkem od skrovného oběda, častovala jej čajem, vdolečkem aneb jablkem, čím právě mohla, an se se k tomu jejich zcela chvalitebnému poměru přidružil klep toho znění, že svůdná naše spisovatelka vlákala prý do svých sítí bohatého Rusa, jehož vyssála, až se dostal na mizinu! A domnělý Rus ten nebyl nikdo jiný, než náš joviální, sotva

grošem vládnoucí, třeba lívanečkem za vděk beroucí Fabián Čočka, redaktor „Rachejtlí." Vyčítalo se v pravdě tvůrkyni *Babičky* každé sousto, jež se jí přec jen po skrovnu dávalo; bylať s 3 dětmi svými v stálé tísni — a přece prohlašovali ji za marnotratnici! — Inu, bylo to velice pohodlné! Pokud sám jsem mohl, pomohl jsem jí k nepatrnému výdělku, jak při „Ladě-Nióle," tak později v „Máji" a sprostředkoval také malý honorář za Slovenské její povídky, vyšlé u Šalka — ale o svízelích, s jakými měla geniální ta žena co bojovat, nemá nikdo ponětí. Svírá mi to posud srdce, pomyslím-li, jak z této její bídy mínil jednou autor „Pomněnek po cestách života" kořistiti, a jak se jí za to mstil, že jeho podivné návrhy zavrhla. Zvláštní náhodou dostal se tomuto vzornému vlastenci lístek do rukou, jejž byla tehdy pod Slovany bydlící paní psala společnému našemu příteli Jurenkovi, kterýž s matkou svou v témže domě zůstával. Mám tu zprávu z jeho i jejích úst — neboť byl jsem oběma důvěrníkem — pročež cítím se zavázán následující jezovitský manévr pro výstrahu i poučení potomstvu dle pravdy odkrýti. Ony v jakés nestřežené chvíli nudy a starosti psané řádky, zdaliž obsahovaly vskutku něco nápadně kompromitujícího, nevím, — jisto, že sotva se byly, týkající se snad jakéhos dostaveníčka, octly v Štulcových rukou, poctil pí. Boženu náš „český katolík" svou návštěvou, při níž jí po dlouhých oklikách učinil návrh, aby zřekla se nadobro všeho světského spisování a věnovala se na dále výhradně pobožným jen povídkám pro katolické listy a kalendáře: pod tou výminkou že by měla další výživu zabezpečenou. Na důkaz pak toho, že skutečně odříká se pro vždy marností světa tohoto, vyzval ji, aby

s ním příští neděli v odkrytém voze jela na zámek, tam se mu před sezvaným lidem vyzpovídala, načež podrobíli se pokání a obdrží rozhřešení, může, pokud závazku svému dostojí, žíti bez dálších hmotných starostí. Jelikož se však Němcová zdráhala, vytasil se Štulc po delším okolkování s oním lístkem, jejž prý, kdyby návrh jeho zamítla, doslova uveřejní. Takým úskokem pobouřená ukázala velebníčkovi dvéře. Následek toho byl, že sepsavši *Babičku*, již na naši radu věnovala hraběnce Kounicové — dostala od této místo očekávané alespoň padesátky pouze půl tuctu kávových lžiček! Neboť nešťastnou náhodou pro Boženu radila se paní hraběnka opět s týmž duchovním rádcem, který prý argumentoval takto: dáte-li jí peníze, promarní je přes jednu noc se svými kamarády — darujete-li jí něco cennějšího, zastaví to obratem ruky — pročež radím jen k dárku co možná nepatrnému. — Ubohá, kteréž nedostávalo se právě, jak obyčejně, na činži, sama mi se slzami v očích nabízela těch šest pratenounkých lžiček ke koupi. Dávno bych snad byl onu příhodu ve víru událostí zapomenul, ale zaslechnuv, trvám v Londýně, o smrti naší nenahraditelné trpitelky a vyčta zároveň z novin, jak pohnutlivou řeč měl tehdy náš velebný básník a kanovník Vyšehradský nad jejím rovem, ztrnul jsem. Výslovně tam bylo řečeno, že řinuly se přátelskému rádci a pomocníku jejímu slzy po tvářích, hlas jeho že pohnutím až selhával, když zval ji svou „milou sestrou Boženou!“

Když připravován druhý díl pověstného almanachu „Lada Nióla“, k jehož prvému ročníku přispěla Němcová povídkou slezskou *Sestry* a pro nějž chystal J. Frič studii o G. Sandové, „ohlížel se též po dobrém rytci, kterýž by

dle výtečné podobizny z pozůstalosti Čelakovského zobrazil pro něho naši k smělejším vzletům sta chutí prozrazující paní Bož. Němcovou." Němcová sama o tom píše 27. srp. 1854: Velice mne Vaše laskavost těšila, kterou jste mne chtěli dohromady poctít — jest-li totiž ještě kdo jiný mimo Vás?! — ale bylo by to v nynějších okolnostech a v postavení, v jakém já nyní jsem, tuze nepraktické a Vašemu almanachu Lada Nióla jen škodné, vydat obraz „einer regierungsfeindlichen Person." *) Ostatně obraz u Staňků co je, ač dobře trefená jsem, přece už není obraz mé nynější podoby — jsem o mnoho starší od té doby — a pak ani kroj ani postavení moje, jak v obyčeji mám, se neshoduje, to bylo gusto Staňkovic. Kdyby to jednou mělo být, těšilo by mne to ovšem víc, kdybyste vy mladší to vyvedli, abych mezi vámi byla; do řady těch starých učenců se nehodím. Ale je na to dost času; jest-li umřu, máte tu přece můj obraz, zůstanu-li živa, máte tu mne — a tudy není na spěch."

Ve skrovných zprávách, jež nám o posledních létech Němcové zachovány, nalézáme ji vždy v tomto mladém kruhu. S nimi těšila se ve svých strastech a bídě malými, skrovnými schůzkami, pro něž šosácká veřejnost poctila ji názvem nehospodyně, marnotratnice, s nimi horovala o ideálech vyrostších u nás po r. 1848, s nimi účastnila se všech prací a plánů literárních. Když r. 1854 zamýšlel J. Frič ve spolku s Hanušem, Klácelem, Hausmanem, Ludv. Rittersbergem, Jandou, Bendlem a. j. vydávati literárně kritický půlměsíčník „Prahu", slíbila Němcová své účasten-

*) Osoby, která jest vládě nepřátelská.

ství. K almanachu „Máji", sestavenému J. Fričem, K. Světlou, Žofií Podlipskou, Sabinou, Janem Palackým, K. J. Erbenem, V. Hálkem, Nerudou, Hejdukem a j., přispěla svou povídkou slovenskou *Chýše pod horami* a látkou pro Fričovu slovenskou baladu „Růže na Kriváni". Roku 1856 byla společnicí zamýšleného periodického listu kriticko-belletristického „Svět a domov" spolu s J. Fričem, Sabinou, Ritterbergem, Vávrou, Sladkovským, Erbenem, Klácelem, Jandou, Hofem, Nerudou, Vorlíčkem, Peškem, Lad. Čelakovským, Hálkem, a ještě k roku 1858 připomíná J. Frič: „Velkou sensaci způsobila v lednu 1858 sl. Gossmannova pohostinským vystoupením v hře Birchpfeiferové, zpracované dle románu Sandové pod názvem „Die Grille", jíž na žádost režiséra Chauera uzpůsobil jsem na naše poměry hlavně pomocí B. Němcové, jež i herci a garderobierovi Kaškovi dala výtečné pokyny, co do výpravy kusu, tak že náš Diblík z hor pak na českém repertoiru zdomácněl."

O hluboké oddanosti k těmto mladým přátelům stůjž zde také místo mnohých aspoň jeden doklad, charakteristický též pro dějiny jejího ducha a srdce: „Slečna Rittersberková, — píše J. V. Frič v Pamětech — vřelé berouc účastenství s osudem první naší publikace, chtěla mne improvisovanou jakousi náhradou za nevyšlý druhý ročník (Lady Nióly) překvapiti a přiměla kroužek dám, v jichž čele Božena Němcová, že podarovaly mne o nový rok jakýms vlastnoručně psaným almanachem, v němž nechybělo ni vhodných rytin a obrázků. Příspěvek naší Boženy jest její blouznivou jakousi zpovědí, jež pro veřejnost se nehodí." (1856).

Aby se zotavila poněkud z nemoci, odebrala se Němcová na podzim r. 1855 na Slovensko do lázní Sljačských, avšak nemnoho našla tu úlevy;

více získal její duch a jím my: sbíralať tu pohádky, obyčeje, kroje atd., v čemž pomáhal jí horlivě Samo Chalúpka, farář v Dolní Lehotě. Plodem těchto prací jsou *Slovenské pohádky a pověsti* a j. Na těchto poutech po Slovensku měla Němcová ochotné, ač somozvané průvodce v četnících, kterými již po 6 nedělích přinucena k návratu. Od té doby jest život Němcové dosti jednotvárný, ovšem jen na venek; co trpěla uvnitř, tušíme jen. Choroba, nedostatek, práce, hořkosti z okolí, bolest všeliká, vědomí nedosažených cílů, sklamání, toť smutné ovzduší, jímž kráčela jedna z nejgeniálnějších žen českých až do své smrti. Nemýlíme-li se, přidružily se ke všemu i rozrušení a nesváry rodinné. Vypravujeť aspoň Světlá o něčem podobném: „Mívala proto (pro svou štědrost) velmi často dosti nepříjemné výstupy s manželem, mužem to nad míru správným, velice ctihodným, až do krajnosti poctivým, jenž upadl za tou příčinou u některých vzdálenějších známých jejích v podezření, že tak laskavě s ní nenakládá, jak by bylo žádoucno. Zajisté by byla Němcová zasluhovala, aby byl s ní vždy co nejjemněji jednal, ale přese všecky trpké a drahé zkušenosti zůstávala tak nezhojitelně důvěřivou, zištným a vypočítavým lidem vstříc, že nebylo věru s podivením, pakli mu co svědomitému otci rodiny, co upřímnému jejímu příteli, tu a tam i u přítomnosti cizích uklouzlo káravé a vyčítavé slovíčko.“ Přiznáváme, že něco pravdy v těchto slovích, věříme také, že pověst přimnožila hájíc Němcovou, jako přimnožila pohrdajíc jí. Ale základ, jádro všech neshod mezi Němcovou a jejím manželem sluší zajisté hledati hlouběji, v psychologickém stavu obou. „Ráda věřím, že Vás láska blaží. Jen v šetrných rukou laskavého zahrad-

níka kvete růže domácího štěstí, v hrubých rukou zvadne!" píše Němcová k Čelakovské 24. čce. 1845. Tohoto štěstí podlé mnohých zpráv se srdci Němcové nedostalo ani v manželství, — jež jest smutnou illustrací jejího výroku: Jest to ukrutná zbraň: hrubost proti mírné a stydlivé povaze — ani v poměrech, v nichž hledala útěchy mimo manželství (u Čejky, Jurenka, Bendla a j.) A poskytne-li budoucnost jasného světla v tyto poměry, neprávem tajené před veřejností, nemyslíme, že ztratí Němcová na úctě a vážnosti těch, jimž moderní názor světový není bláznivou fantasií, názor, kterýž uznávaje práva společnosti, šetří také práv jednotlivcových, ať již vyrůstají z duše neb srdce lidského.

R. 1861 navrhl Němcové dobře míněným přičiněním Nerudovým litomyšlský knihtiskař Augusta souhrné vydání jejích spisů. Odstěhovala se, ač nemocná, do Litomyšle, ale jako často, sklamala se opětně. Hrubost a nesvědomitost, s jakouž s ní tu nakládáno, i bída přinutily ji záhy k návratu. „Pan Augusta byl netoliko negalantní k dámě, nýbrž nelítostný a tak barbarský k spisovatelce, že ji v Litomyšli nechal hladem se mořiti. O honoráru, kterýž za 32 stran tisku 12 zl. byl ustanoven, nebyla prozatím řeč; však byltě zavázán ji stravovati. Bez groše vyšla Němcová do Litomyšle a pracovala. V hospodě, kdež bydlela, zakázal jednoho dne pan Augusta, jak to listy dosvědčují, by se jí žádná strava nedávala na jeho účet, a kázal Němcové, by pracovala. Panu Augustovi bylo známo, že Němcová nemá žádných prostředků, aby se na cestu do Prahy hned vydala: avšak to mu nevadilo. Němcová pracovala a očekávajíc peníze z Prahy od muže svého, stravovala se sama — chlebem. Veškeré její výlohy v těchto dnech obnášely jeden

den 4 krejcary, druhý šest, nejvíce osm krejcarů. I seslábla za několik dnů tak, žeť na duchu zpitoměla."

Pobyvši krátce u příbuzných v Nov. Bydžově, vrátila se do Prahy, kdež již 21. ledna 1862 svou unavenou hlavu sklonila k věčnému spánku. Ještě dva dni před smrtí, když ji K. J. Erben navštívil, rozmlouvala s ním velmi horlivě a vypravovala, co ještě pracovati zamýšlí; a den na to, když k ní přišla sestra Šumavského, tu zcela zřetelně napsala na první list sešitu svých právě vydávaných spisů poslední slova ve svém živobytí: „Na památku sestře mého přítele Šumavského. Božena Němcová".

Dle přání svého pochována na Vyšehradě. Pohřeb její od „Tří líp" v Kolovratské třídě svědčil o hlubokém soucitu všech vrstev české společnosti: smířiloť utrpení a smrť, což život smířit nedovedl. V roce 1869 ozdobily dámy klubu amerického hrob Němcové pomníkem, letos postaven jí v Čes. Skalici na náměstí památník.

Manžel Němcové, Jos. Němec, zemřel r. 1879 na podzim. Narozen 11. čce. 1805 v Novém Bydžově z rodiny měšťanské. Studoval v Králové Hradci a v Praze, kde hlavně vlivem Jungmannovým přilnul k nečetnému kruhu českých vlastenců. R. 1824 následkem domnělého účastenství v nepokojích universitních odveden spolu s jinými k vojsku. r. 1827 odjel s tímto do Italie, jíž značnou část poznal a r. 1831 navrátil se opět do Prahy mezi druhy svého mládí. Vystoupiv r. 1832 z vojska stal se praktikantem při kamerální správě v Praze a r. 1835 revisorem úpadkových daní v Teplici. Při zřizování nové finanční stráže vřaděn Němec proti vůli k ní jako samostatný respicient v Kostelci u Náchoda, později v Josefově, Litomyšli a v Praze.

Horlivě účastně se národního života pražského míval časté nepříjemnosti se svými představenými v Praze i později v Domažlicku a Nymburce a z příčiny té přesazen posléze do Liberce a od roku 1850 do Uher co vrchní komisař se sídlem v Miškovci, později v Ďármotech, odkud pro události známé ze života Němcové suspendován s pensí 350 zl. ročně. Zajímavy jsou věci, jež při vyšetřování tehdejším mu kladeny za vinu: V Domažlicích prý zavedl spolek „Svornost"; jeho děti v Domažlicích neuměly německy; čítával české noviny; užíval při úředním jednání se stranami často české řeči atd. Od svého propuštění Němec stále střežen policií žil v Praze, od r. 1856—57 v Bělaku v Korutanech, pak opět v Praze, zastávaje různé úřady (na př. administrátora při Národních listech a j.). Literárně účastnil se příspěvky do „Květů" (již před r. 1848) a „Pražských Novin". Syn Němcové Karel (nar. 1839) jest professorem na hospodářské škole táborské, druhý Jaroslav (nar. 1848) professorem na reálných školách v Oděse (na Rusi), dcera Dorothea (nar. 1841) učitelkou v Jičíně.

Slovník naučný a j. vyprávějí nám, že Němcová dostavši den před smrtí první sešit svých prací (začínající *Babičkou*) mrzutě jej odhodila, na množství tiskařských chyb a špatné vydání si stěžujíc. Přidáme-li k tomu svrchu uvedenou rozmluvu s Erbenem, zdaž nevidíme tu bojovníka, jenž zapomínaje svých smrtelných ran myslí jen na svůj boj a vlast, pro niž bojoval? Vzpomínáme mimoděk jednoho místa z *Babičky*: Tato vypravuje vnukům o proroctví, dle něhož má Česká země být roznešena na kopytech nepřátelských koní. Dojatá Barunka praví: „Ach, babičko, já mám někdy strach, že vám to ani vypovědít nemohu;

viďte, vy byste také nechtěla, aby česká zem na kopytech byla roznešena?" „Bláhová, jak bych mohla takové neštěstí chtít, vždyť se každý den modlíme za zdar České země, vždyť je to naše matka. No tedy když bych viděla matku ve zkázu upadat, mělo by mi to býti jednostejné? Což byste vy dělaly, kdyby vám chtěl někdo maminku zabít?"

„Křičely bychom a plakaly", ozvali se chlapci a Adélka.

„Jste děti", usmála se babička.

„To bychom jí pomáhat musely, viďte, babičko?" řekla Barunka, a oko jí zahořelo. „Tak, děvče, tak, to je to pravé; křik a pláč nic nepomáhá," pravila stařenka a položila ruku na hlavu vnučky.

Dojemná scéna tato jest věrným symbolem života Němcové — Češky a spisovatelky, mladistvému výroku tomuto zůstala Němcová věrna do skonání, i když okolí její pohrdlivým úsměvem, tupením, neuznáním se jí odměňovalo: „Co mi píšete, že mohu být vším právem hrdá na to, že mne národ ctí a že mají lidé úctu přede mnou — věru tomu jste nevěřil, když jste to psal — a já se tomu také jen usmívám . . . Poctivé srdce, upřímné snažení stát se vždy dokonalejší, prospět národu seč síly moje jsou — to jest to jediné, co mne nad obyčejné ženské staví, které pro nic nežijou na světě."

II.

Význam Boženy Němcové v literatuře.

Život vynikajících jednotlivců vždy jest aspoň částečným symbolem žití příslušného národa. Jím jest utvářen a sám opět jemu dodává nového rázu.

O Němcové platí to měrou značnější než o mnohých jiných českých spisovatelích. Na příklad aspoň něco: při Němcové babička s jejím stoletým světem a kulturou, u národu staré tradice daleko do středověku se táhnoucí — onde německé rodiště, německý otec, zde převaha němectví ve školství, státě, vzdělání a p. — onde mocný vliv západoevropských ideí více méně prostřednictvím německé literatury, zde mohutný, ač posud ne dosti známý a oceněný účin týchž velkolepých proudů duševních, jež vytryskly koncem XVIII. stol. na evropském západě — a rozlily se odtud po rozlehlých prostorách evropských, odnášejíce tu klidně, tu s hromovým rachotem zvětralé zbytky středověkých předsudků a názorů. A co při tom nejpodivnějšího — poměrná původnost, porozumění času i okolnostem a jejich potřebám, vyplývající tuším z jádra národu, z českého lidu.

V úvodě k „La mare au diable“ praví G. Sandová: „Myslím, že poslání umění jest posláním citu a lásky, a že za našich dnů má román nahraditi paraboly a bajky dob dětských. Cílem umělcovým mělo by býti, aby budil lásku k předmětům, jež líčí, a já nevytýkala bych mu, kdyby je poněkud okrášlil. Umění není studiem dané skutečnosti, nýbrž hledáním pravdy ideální.“

Tímtéž programem mohli bychom charakterisovati i literární činnost Němcové; jediné musíme přidati na doplnění, ohled k národu, k jeho potřebám, vyplývající z hluboké lásky vlastenecké a bystrého pochopení své doby. Němcová sama to přiznává: „Řeč takových pánů, jako se z nich jeden v „Prager Zeitung“ vyskytl, jde lehce od huby, ale není v ní velkého požehnání. Máme si pospíšit, abychom se jen německy naučili a česky zapomněli, z toho že vzejde pravá blaženost: Ano jen kdy-

bychom se tím neodloučili od převelké části národu našeho, která od nás poučení a osvícení očekává.“

Tento vznešený úkol měla na zřeteli vždy a všude, z něho plynou mnohé přednosti i mnohé vady jejích literárních prací, z něho vyvinul se také tak nápadný rozdíl mezi jejím životem a její literární činností, která úzce souvisí s duševním stavem české i západní literatury.

Neblahými událostmi a následky prvé pol. XVII. stol. zastaven život český v plném a utěšeném proudu svém a přetrhány na dlouho svazky v průběhu české literatury. Setba literární byla koncem XVI. a začátkem XVII. století mnohoslibná; k jaké žni by byla dospěla, smíme pouze tušiti. Když pak koncem minulého a začátkem našeho věku oživily ideje, jejichž působení a účinům říkáme slovanské znovuzrození, národ náš k novému žití, dlouho a dlouho zůstávala literární niva naše prázdna a pusta. Staré setby nebylo a nové, cizí, již přepěstovati museli naši křísitelé od šťastnějších sousedů, zvláště německých, musila teprve zvyknouti nové půdě, novému podnebí, novým, nezkušeným a často neobratným pěstitelům. Kromě Jungmannova překladu Chateaubriandovy Attaly sotva jest co pozoruhodného do let 1824 na poli české novelistiky. Teprve tímto rokem nastal obrat utěšenější Jindř. Markem (Janem z Hvězdy), prvním původním novelistou českým. Po něm prospívala výpravná prosa vždy utěšeněji a moderněji. Přední pěstovatelé její — Tyl, Chocholoušek a j. — vycítili záhy pravé úkoly její, poznali potřebu těsnějšího přilnutí k životu národnímu a jinoslovanskému, byli si vědomi, odkud že vzniklo a živilo se české znovuzrození, a vědomí toto vyjádřili ve svých výtvorech, třeba že bez

slušné umělosti, družíce se úzce ke slavným předchůdcům, jimiž básnictví české téměř naskrze obráceno k cílům národním a vlasteneckým. Jádro národa, český lid, bylo jejich heslem, lid byl obsahem jejich spisů, lid byl také téměř jediným jejich čtenářstvem.

Němc. ssála do sebe obě atmosféry, domácí i západoevropskou a duševní organismus její přivoděný již přírodou a dojmy mládí podlé nich se vyvíjel. Byli to tuším zvláště Tyl, representant jedné, a G. Sandová, representant druhé strany, kteří na Němc. působili, avšak se zdarem různým. O tom máme zajímavá data. Již r. 1849 píše Němcové Klácel: „Zbytečně bych Vám připomínal, že Francouz jest takřka experimentátor evropský. Vy již dávno pro tuto shodlost neb aspoň blízkost myšlénky a činu jste ctitelkyně tohoto „Velkého národu.“ A Světlá vypravuje nám o návštěvě své s Němcovou u dra. Čejky. „On uvítal ji pohledem nikterakž přívětivým a povzbuzujícím. ‚Dobře, že se s vámi před svým odjezdem (do Italie) ještě setkávám‘, pravil Němcové se svraštělým čelem. ‚Mohu vám aspoň konečně pověděti, co jsem vám chtěl vlastně pověděti již dávno a co bych vám byl zajisté také byl pověděl, kdybyste nebydlela jako na věži, kamž mi s mými chorými plícemi nemožno za vámi se vyšplhati‘. (Bydlelať Němcová v nejvyšším poschodí dvorního křídla Geutlerova domu na Václavském nám.). ‚Jak dlouho Božena Němcová v české literatuře již působí?‘ s tímtéž se jí tázal přízvukem málo lahodným. ‚Nemýlím-li se, zajisté celé desítiletí, ne-li více, a dosud kde nic tu nic. Kdy se konečně vzdáte té své manie popisovati, jaké mají tam mašle, a tu lemy u sukně, kterak v tom kterém kraji na svatbách se napijí a jak při tom si zatančí a zazpívají? Svrchovaný čas,

abyste se dala do pořádné práce a sběratelský svůj úkol postoupila lidem, kteří jiného a lepšího nedokážou.' ,Jste na základě duševních svých schopností povinna zcela jiného nám vypravovati než bájky', pokračoval Čejka ve svém mravokárném kázání, kterémuž Němcová, sedíc proti němu s nepohnutostí sochy, bez vyrušení stále se sklopeným zrakem naslouchala. Dostála slovu, které byla cestou k Čejkovi sama sobě dala, tenkráte že nedá se „tím obručeným starým mládencem" nikterakž dopálit. ,K čemu váháte stále do románu se pustit? Kolik máte prostředků stejně mocných působiti na mysl velikého množství! Což neuznáváte za nutné konečně ztrnulým davem našeho obecenstva zatřásti, aby zúplna neztuhlo a nezkamenělo?' ,Necítím se pro román ještě dosti zralou', Němcová s uzarděním konečně namítala. ,Ne dosti zralou'? durdil se Čejka ne příliš galantně. ,Vždyť je vám nějaký rok přes 30, a to se necítíte dosti zralou pověděti světu, co o něm si myslíte, aby jiní myšlénkami vašimi povzbuzeni, také o něm přemítati počali? Jestiť to nejsvětější povinností vaší, ba věcí svědomí, románu se ujmouti, a to právě teď, kde počíná Tyl ochabovati, a my téměř mezi spisovateli nikoho nemáme, kdo by nám více podati mohl, než reminiscence z literatur jiných. Tyl také bloudil jako vy; co se měl držeti novely, zamiloval se do herectví. Vždyť víte, čeho dokázal svým „Posledním Čechem"; pokuste se o cosi podobného. Nikoli ti učení páni lid náš probudili, nýbrž on tak učinil svými pracemi; on první pověděl národu, co chceme a kam chceme, a teď vy mu to další povězte. Ne stále popis, podobenství, obraz, života detail, jak jste to posud dělala, nýbrž podávejte nám, z čeho život klíčí a rozkvétá — myšlénky! Myšlénky plamenné, sršící, odvážné,

pro které bychom vás velebili i nenáviděli, milovali i hanili, o které bychom se mohli do nekonečna hádat, myšlénky takové, které by se staly hesly naší mládeže. Nutnoť nám v duševní stagnaci, v níž celý národ pohroužen, nikoli klidné kontemplace, smavé hravosti, smířlivé harmoničnosti, nýbrž především ruchu, vznětu, rozmachu, zápasu, smělého náběhu, sžíravého skepticismu, kteréž by měly v zápětí pokrok, vzlet, vítězství, poznání to pravého života ideálu. Neb kam vlastně směřujeme se všemi snahami svými, coť cílem naším, než konečné poznání to? Krátce: tu tam na obraze — G. Sandovou — následujte a uhlídáte, jakou setbu vyvoláte za krátký čas ze zmrtvělé půdy národních našich poměrů!‘ ... ‚Ano, ano, toť G. Sandová, první žena všech věků minulých i budoucích, nejpověstnější to autor naší přítomnosti, jenž zastiňuje svým duchem lesk všech vavřínů souvěkých, nevyjímajíc slavověnce V. Huga, ano jestiť to obraz spisovatelky, již Němci se neostýchají nazývati ve svých liter. dějinách „Das erste Kunstgenie Frankreichs.“ Žádný dosud muž nevnikal pracemi svými do takových hloubek, nedotýkal se tak směle nejchoulostivějších mravních otázek, neodvažoval se do takových závratných výšin duševních, nepronášel tak odvážných pochybností o tom, co světem ctností se nazývá, netrhal rukou tak odhodlanou škrabošku s tváří lži a licoměrnosti, nepovznášel dobro a krásno na trůn tak kvetoucí, netřímal rukou tak pevnou a hrdinskou prapor pravdy, jako ona zázračná žena, již svět za to blátem nejšpinavějších svých pomluv potřisňuje, a před níž, jako každý poctivec, hluboce čelo svoje k zemi skláním. Kéž byste se chtěla státi naší G. Sandovou a mne překvapiti, až se z Italie vrátím, knihou, v níž bych shledal

ono sto palčivých otázek, které na mne šlehaly z očí Sandové!‘ Němcová slíbila, že se pokusí vyplniti přání tak toužebně pronesené, ale minulo několik let a bylo úsilí ještě jiného přítele potřebí, než českou literaturu obohatila prací takovou“. Světlá myslí tu patrně na *Babičku*, avšak dle našeho mínění jest Babička jakož i všecka literární činnost Němcové příliš vzdálenou a nepřístupnou každému srovnání s kterýmkoli dílem G. Sandové (kromě vesnických povídek), nesouc se za zcela jinými ideály, určena zcela jiným obecenstvem, poměry a tuším i vlivem cizím.

„Stojíme jako na stráži — píše Sabina ještě r. 1871. — Všecka pozornost naše obrácena jest k stranám, odkud se nám záhubou vyhrožuje. Hlavní povinností jest nám chrániti svou existenci a starati se o takový rozvoj ducha národního, jaký nynější úloze naší nejblíž stojí a ji nejvíce podporuje. Politické ubezpečení a upevnění své půdy, upravení svého domu, poznání životních podmínek a důležitostí svých vlastních, zaujímá tudíž přední místo ve všech smyslech našich — zaměstnává veškerou téměř pozornost celého národa. V poměrech takových jest mu nesnadno, aby zůstavil nezbytnou práci domácí, opustil posud neupevněnou a neupravenou vlastní svou půdu a na literárním působišti evropském tvořivě vystoupil co účastník a rozmnožovatel ideí světových. Ba přímý boj jeho uvedl jej do poměrů velmi stísněných, ze kterých pro tisíceré příčiny mu ani na těch polích zadost učiniti nelze veškerým duševním potřebám svým, na které svým osudem nynějším téměř výhradně jest odkázán.“ A platila-li slova tato r. 1871 — bohužel platí v jisté příčině posud! — čím více musíme taktéž souditi o životě a snahách českých v létech, do nichž

padá literární činnost Němcové! Však neschází ani z doby oné positivních svědectví, praktických — srovnej veřejné působení Jungmannovo a jeho soukromý život duševní, zrcadlící se v Zápiskách — i theoretických, na př. Nebeského: „Nám jest více než kterému národu potřebí, abychom se života bezprostředního uchopili, jelikož celé naše snažení v nadšení založené ve skutečnosti pevné půdy nemá a teprv jí se zmocniti musí. Nyní by především naše heslo mělo býti *lid* a jadrné, a zdravé vzdělání vědami a uměním a jeho pokrok, naše první snaha literatura v tom oboru a národní školy. V lidu máme naše kořeny, naši sílu a náš základ, jej především musíme chrániti v národnosti, vzbuditi a povznésti; on má býti naše první a hlavní péče, aby cizotou rozežrán a mařen nebyl, jelikož z něho rosteme.“ (V Čas. Mus. 1846).

Němcová přidala se ve spisech k tomuto mínění svého učitele a odtud ten zvláštní rozdíl mezi jejím životem a literární činností, vyjádřený již Krásnohorskou: „Vedlé českého a slovanského obzoru nezůstala Němcová ani v literaturách jinonárodních cizinkou; podivuhodně však zůstal charakter tvoření jejího nepozměněn cizími vlivy, ba nedotknut ani úchvatným duchem G. Sandové. Duch Němcové spíš zdravě přímý a realistický než hloubavý neb idealismem uchvácený, nebyl právě z těch (?), již mohli horující Francouzku sledovati až v myšlénkové krajnosti jejího vzletu a pojímati ohnivé snahy její, mravně revoluční, v ušlechtilých i velikých jejích obrysech; Němcová nebyla ta, která by si byla hlavu rozlámala o výklad té neb oné záhady ve směru a v povaze slavné své vrstevnice, byltě mezi oběma co do citové stránky nepřestupný rozdíl. Přece však nelze za to míti, že by mocný účinek francouzské

básnířky, jenžto citelně vál celou vzdělanou Evropou, nebyl se dotknul ducha Němcové nad jiné snivého. Spůsob jejího nadání nepřipouštěl s té strany vlivu literárně znatelného, ale v povaze a životních zásadách Němcové jeví se stránka, která zajisté již v samé přirozenosti Němcové měla svůj základ, avšak snad že vlivem Sandové se utužila Jest to jako u Sandové neobyčejná samostatnost názorů, která si nedala předpisovati běžnými pravidly; jest to neohrožené pohrdání patentovaným úsudkem i předsudkem. Co Němcová uznala za dobré a oprávněné, při tom setrvala s úsměvem na rtech, neohlížejíc se po nikom, aplauduje-li."

Možno, že přispěla k tomu roztržka s Čejkou, avšak více zajisté působilo správné porozumění potřebám národním, přivoděné dojmy mládí, současnou literaturou vlasteneckou, zvláště Tylem, častými úzkými styky s českým venkovským lidem, ehož poučení a povznesení obětovala celý život práci svou. Také stěží mohlo se jí líbiti nepěkné ovoce nové kultury, jak jí je vylíčila nejlepší přítelkyně Rajská z vlastních zkušeností v nejbližším svém okolí: „Pravíte, že si přejete důkladného vzdělání nabýti. Věřte, kdybyste zdejší vzdělanost seznala, jak se ve svých účincích jeví, ulekla byste se. Ničeho sobě nepřeju více, nežli dítky své ochrániti před touto zkázyplnou vzdělaností. Nevím věru již mnohdy, co o tom všem mysliti. moje největší touha byla vždy vzdělání; co jasná hvězda zdálo se mi ono již od dětinství mého zářiti mi vstříc; vynaložila jsem veškeré své síly, abych si je zaopatřila, a přec dnes mám to nevratné přesvědčení, že drahocennějším nad veškeré toto vědění, jest prostota mravů a čistota srdce a že lepším jest ve svém chudičkém národu se vyvinouti; v národu, kterýž nezapomněl posud

dobrotu, vrozenou mu srdečnost a počestnost, nežli odciziti se jemu přijmutím té cizé vzdělanosti. Vizme účinky této vzdělanosti, jak je zde v Němcích nalézáme. Nebyla bych nikdy uvěřila v skutečnost toho, co jsem zde spatřila. Na jedné straně spatřujeme opovrhování s každým ušlechtilejším citem, veškeré pojmy o mravnosti zvráceny tu na ruby. A nikoli u jednotlivcův, nýbrž v celé společnosti. Rodinné štěstí, upřímná láska a něžnost — vše to zde neznámým zbožím; lidé bez náklonnosti, ano bez bližší známosti vstupují zde v svazky manželské, jenom když peněžní poměry na obou stranách zdánlivý poskytují prospěch. Co den dočítáme se v novinách Vratislavských oznámení, tak zvané „Heiratsgesuche", v nichžto buď muž aneb ženská některá (eine gebildete Dame) žádají, by si je někdo vzal, vychvalujíce své vlastnosti do nebe. Byste mně spíše uvěřila, přikládám Vám výstřižky z novin. O takovém nešvaru nemáme my v naší drahé otčině ani pojmu, a dejž bůh, abychom se toho nikdy nedočkali... Na druhé straně tato strojená vzdělanost, kterouž bohatší třídy zrovna v pachtu myslí míti a jíž se pyšně honosí, tvoří vždy větší a větší propast mezi vzdělanci a nevzdělanci, mezi bohatými a chudými. Není tu lidí, kteříž by tyto protivy v duchu lidskosti a pravé osvěty umírniti hleděli a ku prospěchu obecnému pracovali. Jakým poměrům vstříc jdeme, nikdo pověděti nemůže. Toť ta vyhlášená vzdělanost německá!" (Čelakovská k Němcové 16. led. 1848.)

Poznej sama sebe, bylo Řekům základem vší moudrosti životní; a Němcová řídíc se tímto pravidlem učila poznávati lid sama sebe, poznáním tímto stoupati k sebevědomí, sebevážnosti, k hr-

dosti, svobodě, bez níž národu nelze existovati. Dobrým vůdcem na této záslužné její cestě byl tuším M. Klácel. Svědčí o tom zvláště jeho zajímavé „Listy přítele k přítelkyni (Němcové)“ z roku 1849, z nichž za příklad aspoň něco: „Vidíte, Luděnko! konstituce není na papíru, kde byla jen na papíru, mohla se roztrhati a bylo konec. Konstituce jest v myslích lidských, a tam jest jistá. Žádná připověď, žádný úpis, žádný program, žádný sněm neosvobodí národ, pokud jest mysl tohoto národu spoutána. Kde má tedy otroctví a neblaho kořínek svůj? V mysli spoutané předsudkem a náruživostí, v mysli, jež není při sobě, v mysli vytržené. Národ osvícený jest i svobodný, ač by miliony bodáků byl obklíčen. Bodáky jen krátký čas podporují hrdého tyrana; otroctví jest u národu osvíceného jen možné, co časové přemožení zvenku; ale brzy vítěz sám přemožen bude duchem národu.“ — „Píšete mi, vzácná paní! že v těchto listech mých bývají myšlénky Vám takřka z duše vzaty, že se divíte shodlosti myslí našich, ano dokládáte, že vím napřed myšlénky Vaše, nežli se Vám v hlavě zrodí. Ovšem tedy, že mi dobře rozumíte, pochybujete ale, že by jim každý tak rozuměl. Nuž tím chválíte i sebe i mne, abychom oba nezpyšněli touto chválou, kropíte hned studenou vodou, řkouc: že tyto listy jsou trochu rozvláčné, a že neumím psáti pro sedláka, že není dost jasný sloh v nich.“ — „Jak jest tedy předůležitý úřad toho, jenž učiti má lid, jak veliká moc jest v slovech jeho, a jak veliká má býti péče vlády, aby lid byl mírnou cestou veden k pravdě; nazpět, to nejde, děje celého světa zrazují z toho, horem pádem též to jíti nemá, an překotí se, co mělo právo státi na věky, neb aspoň ještě na dlouhou

dobu. Upřímná věda při mírném srdci jest velký poklad národa, a blaze, kde vláda takové učitele umí vyhledávati.“ — „Na tom, milá paní, každému vlastimilovi má velmi mnoho záleženo býti, aby svědomí národa se nedrobilo zvláště v těch věcech, jenž hluboce zasahají v život obecní. Víte, že náboženství jest kořen všeho duchovního vzrůstu, proto zde jest velké opatrnosti zapotřebí. Běda nám, kdyby zase měl národ rozpadnouti. Dobře mi rozumějte, vím, že nelze vlíti všecky mysli v jednu a tu samu formu, an ani klobouk se nenalezne, jenž by hodil se na všecky hlavy; ale možná jest vzbuditi v národě jednu touhu, jedno smýšlení základní, ať si pak to jmenujeme vlastimilstvím, bratrstvím, neb náboženstvím, neb jinak, co na tom? Ale jednota smýšlení jest hlavním základem blaha národního. Pomyslite na nynější zmatky v Evropě. Kde mají své příčiny? V zmatku a rozrytosti obecního smýšlení. Proto školy, vlastimilí učitelé a mírný krok a opatrnost vůdců jsou rukojemství jediné dobré budoucnosti.“ — „Co říkáte, drahá přítelkyně, tomu Fourierovi? Vy se usmíváte, ale viďte, horšiti se nad ním nemůžete, ano v mnohém, ku př. co se týká společní kuchyně přisvědčíte jemu, ano i mnohé jiné sobě ponecháte do komůrky na považenou. Těším se velmi na posouzení Vaše. Prosím Vás, pište jen co nejupřímněji. Jsouť to věci, jenž nyní světem hýbají, a ukrývání jest marné, ano nebezpečné. Nejlépe ku všem těmto věcem přistoupiti směle horoucí pochodní ostrého rozumu, a podpálit je směle, špatné, vetché, náhodné oheň stráví a pravé jádro ostane. Proto Vám, vzácná paní, takové učení vykládám, abyste jsouc mezi lidem opět vykládala, čeho by se měli varovati, čeho přidržeti, co

považiti.“ — „Na nás jest, z těchto dějů vzíti sobě příklad a povzbuzení, abychom upřímně a všestranně rozbírali všeliké smyšlenosti, abychom se vyhnuli bojům hřmotným, rozhodujíce ve svědomí zbraní rozumovou vítězství té neb oné strany. Hrne se pokušení i na naše vlasti, ovšem snad ještě mnohá léta nedojde na ten stupeň, jako ve Francii, a budeme-li pilně dbáti o všestrannou osvětu lidu, přejde mračno beze škody. Bída rodívá divné učení a svědomí, divnější pak často marnost a nerozum posedlý, nerozeznávajíce svobodu a rovnost od zmatku a svéliboati. Sviťme sobě na cestu světlem jasným a mluvme sobě upřímně. Mír vrací se ve vlasti naše, mír chystá se usaditi po celé Evropě, o věčném míru jednají v Paříži — to ve městě, odkudž vycházívaly bouře evropské. Ach nenastane ještě věčný mír, ale potěšitelné jest, že aspoň věří se na možnost jeho. Hukot zbraně utichne. Kýž jen desátý díl nákladu na zhoubné války vedeného obrátí se na tiché působení vědy a osvěcování a šlechtění lidských myslí.

Drahá sestro! pohnutým srdcem hledím na ubohý svět, jenž by mohl tak snadno býti rájem, kdyby lidská hloupost a marnivost byla přemožena a vytisknuta z bran vedoucích do města božího. Proti těmto drakům mnohohlavým jest nám bojovati. Bojujmež!“ V této stránce musíme, chceme-li spravedlivě souditi o Němcové, posuzovati její činnost, v této stránce leží také hlavní její význam kulturní a teprve po něm přichází na řadu význam druhý, význam umělecký. Povznesla-li se v obou zároveň na výši své doby, jest to známkou geniálního ducha jejího a jí tím k větší cti, jako Jungmannovi význam „tichého genia“ a zároveň Voltaira.

Však obraťme se již k samým spisům Němcové. Spisy její dělí se na čtyři oddělení: Básně, povídky, báchorky a popisy. Počtem nevynikají značně z příčin rozmanitých, jako byly nemoc, krátký věk, bída, zaměstnání jiná a zvláště nehotovost jejího vzdělání, zračící se přímo v četných stescích a nepřímo ve způsobu jejího literárního tvoření. „Nic bych si tak tuze nepřála — píše Čelakovské 19. prosince 1847 — jako důkladného vzdělání, potom bych přece mohla vlasti se zavděčit něčím lepším, než jsem posud podala a nemusela bych se zardíti, když mi někdo poklonu co spisovatelce skládá.“ O druhém vypráví nám Světlá: „Bylo Němcové nutno, každou práci rozebírati s nejrozmanitéjších stanovisk, a to pokaždé s osobou jinou, rozličného vzdělání, různících se názorů. Teprvé když se přesvědčila z odpovědí jejímu vypravování naslouchajících, že jim je látka jasná, zajímavá, pouštívala se do práce.“ — Historie její *Babičky* a plodů samostatnějších vůbec svědčí témuž. Již roku 1845 končil Tyl svou úvahu o pohádkách Němcové (ve Květech) slovy: „Nám nezbývá nic jiného přáti, než aby se spisovatelka záhy na jiné pole pustila, kde by mohl duch její samostatně tvořiti.“ Však kolik bylo ještě potřebí popudů k plnému vyplnění přání toho, dovídáme se od Světlé: „Co ty mi pravíš, — přání Světlé téhož způsobu — vyřizoval mi Čelakovský, vraceje se z Vratislavi od Purkyně. Vzkázal mi prý, že jsem se již dost nasbírala pověr mezi lidem českým, abych si přece konečně také jednou povšimla jeho zásluh o osvětu. Schválil mi za tou příčinou studium doby Josefinské, kdež prý patrno, jak mohutné ještě doutnaly zásady husitské pod popelem krutě vynuceného a krvavě nařízeného zapomenutí. —

Vzkázal mi dále, abych nezapomněla si povšímnouti, že lid český Josefa nezbožňoval jen proto, že poroby ho sprostil, nýbrž především, že mu vrátil volnost svědomí a víry. Váže mne svým ironickým spůsobem na duši, abych s touž horlivostí, s jakouž dosud jsem pátrala po barvě fáborů a fěrtochů, jenž ženštiny v té které krajině se zvláštní zálibou nosí, teď slídila po šlépějích staré národní kultury. Nabízí mi, že vše, co mu z oné doby známo, mi sdělí, pakli toho budu míti k některé práci do oné doby spadající potřebí."

A když později Němcová poprvé zamítla návrh Wenzigův, vzíti na se ředitelství dívčího ústavu, „ihned od skutečných přátel jejích na ni naléháno, aby se déle neobírala sbíráním báchorek, popisováním cestovných svých dojmů atd., nýbrž do opravdy pomýšlela na práci významnější, monumentálnější, kterouž by zároveň veřejné mínění ukonejšila a smířila." O podobné rozmluvě s Čejkou slyšeli jsme již; o nucení k témuž se strany I. J. Hanuše vypravují Ž. l.: „I. Hanuš žádal si na Němcové plodů samostatných... Slýchaje ji tak často a tak půvabně vypravovati o dojmech jejího mládí, téměř ji donutil soustředili je v obrazu jednom, zahrnouti v něm v koloběhu jediného roku vedlé proměn počasí veškeré slavnosti výroční, obyčeje, obřady, návyky atd. a učiniti ze své osoby střed a osu celku toho."

Než i při malém počtu svém mají spisy Němcové svou značnou cenu esthetickou a kulturní, a přední mezi nimi, *Babička*, patří a bude vždy patřiti k nejpěknějším ozdobám naší literatury.

Rázem svým jsou čistě moderní. Příroda v celém svém rozsahu nalézá tu široké pole: v lidu, dítěti, zvířatech atd. Uvedl-li Andersen dítě do

literatury dánské, uvedla je Němcová do literatury české. Vzpomeňme jen *Báchorek* jejích, *Babičky, V zámku a podzámčí, Rozárky* a j.

Poetisování přírody, k tomu uváděti doklady zdá se nám marno. Vedly k tomu všecky báchorky, popisy, básně, povídky, z ní vzaté, a výrok její vlastní tuším stačí: „Kdož je s to, takové okamžení — vyhlídku s hor — slovy líčit, krásy jeho, jež oko zří, popisovat? Nemožno! Sám musí každý vidět, aby cítil; a kdo, octnuv se v náručí vznešené matky přírody, nepocítí posvěcující políbení její, kdo nestává se v takovém okamžení zbožným, necítě než lásku, čistou lásku k veškerému stvoření, tomu darmo mluvit!“

Jakou úlohu hraje ve všech jejích povídkách zvíře, zvláště ten nejvěrnější druh člověka, pes, vypravuje *Babička* — zvláště homérská scéna při návratu babiččině v rodnou chýši — *Divá Bára*, *V zámku a v podzámčí*, *Sestry*, *Pohorská vesnice* a j.

O květeně a ostatním stačí tuším poukázati na nejpůvodnější z báchorek Němcové, „Jak Jaromil k štěstí přišel“. Hlavní však osobou všech prací Němcové je československý lid, hlavně venkovský. S takou láskou, s takým porozuměním, s takou ideální reálností nevylíčil nám obrazu jeho nikdo. Popisy obsahují jeho vnější stránku, *Selská politika* jeho politisování, báchorky jeho poesii, v povídkách *počala* Němcová popisovati jeho vnitro. Jak? o tom sama vypravuje ústy hraběte v *Pohorské vesnici*: „Já nerad si nechávám vůli obmezovati, a co sám nerad bych utrpěl, to i jinému učiniti nechci. Proto se nedotýkám ničeho, co je lidu svato, byť se mnohé věci i rozumu protivily. Nechť má každý svoje mínění, i já svoje si ponechám, na které straně více pravdy, to jim bu-

doucnost okáže. Nechci býti z oněch, kteří pravdu svého mínění za neomylnou drží, a chtějí, aby svědomí všech ostatních, kteří ovšem také myslí, že pravda na jich straně, jim se podřídila. Rád poučuju, ale i sám rád se poučiti dávám od jiných, a mnohdy pověděl mi sprostý člověk, co mi učení pověděti neuměli. Pyšným, libovolným jednáním nezíská si nikdo důvěry lidu. A kdo chce s lidem žíti, kdo si uložil vzdělávati jej a vésti na cestu k lepšímu blahobytu, ten musí hledět, by dříve získal si jeho lásku a důvěru. Od koho ale lásku žádám, tomu musím srdce svoje do zástavy dáti, jinak víry nenajdu, a především třeba trpělivosti." Jak Němcová řídila se slovy těmito, o tom svědčí celý život její, a že se neklamala ve výsledku, vypráví úcta téhož lidu ke spisovatelce i jejím pracím.

Pozornost svou obrací Němcová již k útlému děcku téhož lidu: „Dítě bohaté dlouho zůstává dítětem, ono užije blahé doby krásné mladosti v radosti; nezná jiných bolestí, leda když se mu hračka nedá nebo nepodaří, nebo pokárání rodičů; nezná jiných starostí, leda o své učení. Slabé jsou to mráčky, jež nebe jeho kalí. — Chudé dítě nezná takových radostí. V nejútlejším věku již život se všemi trpkostmi a bolestmi se před ně staví v celé své nahotě. Chladným, ostrým dechem setře z něžného kvítka dětské duše útlý pel i stkvoucí barvitost, jako mráz, kdy spálí sotva rozvité poupě."

A odtud sleduje Němcová lid na všech jeho cestách, ve věku jinošství, mužnosti i stáří, při všech jeho zaměstnáních, v jeho radostech i žalostech, v jeho zvycích, krojích, písních, pověrách, noří se v hlubiny jeho rozumu, fantasie i srdce, hledá ty diamanty, kterých se nikdo nevšímá pro hlínu, jíž jsou oblepeny, očisťuje je a ukazuje lesk

jejich na potupu všech, kteří tvrdí, že „lid je surový, hloupý, že nemá schopností povznésti se nad zvíře, a že má se s ním jen co s otrokem zacházeti! Kdyby ti, co tak mluví, sestoupli trochu s té výše, na kterou se sami postavili, a s níž rozeznat nemohou předměty v dolině, kdyby sestoupili, žili s lidem a naslouchali tlukotu jeho srdce, pak by zajisté skroušeně v prsa se bít museli a vyznávati: Mea culpa — Ale toho se nedočkáme. Oni kritisují knihu, z níž neznají více než titul a desku."

Jako laskavá matka vyhledává Němcová chyby i přednosti lidu, chválí a vynáší tyto s hrdostí opravdu mateřskou, kárá ony slovem rozumu a lásky; co lidu svato, co má v uctivosti, třeba že to posvětil jen svou zbožnou věrou, šetří též ona; jaký pak div, že přilnul tu učeň celým srdcem k své učitelce, že zachytil se svou tvrdou pravicí její ruky, rád bral se s ní cestou, kterouž ona jej vedla, k povznešení, ku vzdělání, a s úctou a pohnutím naslouchal jejím nadšeným slovům, jimiž ujímala se jeho prostoty, jeho práv, srdce i rozumu: „Jděte ven, naslouchejte, kdy vesnická děvčata v polích a zahradách pracují, kdy v lese při hrabání jedny na tom, druhé na onom konci zpívají, provozujíce nejrozkošnější zpěvní hry, naslouchejte v zimě u oken stavení, kde se drží přástvy a uslyšíte těch nejrozmanitějších, žertovných i něžných melodií, vážných ballad i velebných chorů, uslyšíte hlasy slavičí, hlasy mocné, čisté jako zvony, že vám srdce zaplesá."

A jak bystře prohlédala Němcová ke kořenu mnohého zla v lidu českém, stačí tuším dva příklady, z nichž při prvém mimovolně vzpomínáme zase G. Sandové, horlivé zastavatelky třídy dělnické: „Poživa, byt, všeliké jiné potřeby čím dále

tím výše v ceně stojí, mzda za práce však nezvyšuje se v té míře, aby se to vyrovnalo; a tudy čím více jedna část obyvatelstva drahotou bohatne, tím více druhá část chudne a do bídy upadá a následek bídy a strasti bývá konečně úmor, kterého se pak boháči lekají. Proč neotevřou boháči svoje zásobárny, a neprodávají chudým lidem obilí za levnou cenu, aby se mohli pořádnou stravou posilnit; proč nevystaví dům, kde by měli za levnější činži zdravé byty; proč nezřizují opatrovny pro děti chudých, aby, když rodiče pro ně pracujou, nemuseli je přenechat náhodě; proč nezřídí nemocnice, aby chudý člověk ochuravě měl patřičného dohledu a opatrování, a tolik pracujícího lidu z nedostatku toho do roka nemřelo aneb nezmrzačilo? Proč smlouvají s chudým dělníkem o denní mzdu a toho do práce berou, kdo jim donucen nouzí za nejlevnější cenu pracovati se uvolí? Kdyby na to vše se dbalo, nebylo by tolik nouze, bídy a hladu, nebylo by tolik nemocí, nebylo by žebroty a — co nejhlavnější — nemuselo by se naříkat na mravní zkázu lidu, která vždy pochází z nouze a nevědomosti lidu.“ „S děvčaty máme to také tak; co se jich tu do roka zkazí, které sem (do Vídně) přišly dobré, nevinné! Přijdou sem jako slepé, padnou do ruky dohazovačů zákupných, kteří je prodají kamkoli. Nikdo se jich neujme poctivě, nikdo nepoukáže jim na propast, do které tak snadno padnouti mohou. Páni nemají k čeledi své srdce, považují služebníka ne za potřebného pomocníka, za člověka sobě rovného, ale za otroka k služebnosti od Boha určeného. Kdo v službě nebyl, ten bídy nevídal, říká se, a pravda to. Dokud služebník do úpadu pracuje, vidí ho rádi, jak ho ale síly opouštějí, překáží už v domě, kdyby tam byl i věk svůj ztrávil. Hubují

na čeládku, že je špatná; inu, je to dílem pravda, ale kdo pak toho vinen? Jak veliké hodiny ukazují, tak malé se po nich spravují.“

Tento hluboký vzhled do jádra české společnosti vůbec a lidové zvláště přivedl Němcovou — vedlé jiných příčin, na př. vlastní zkušenosti a j. — také k důležité otázce ženské. Němcová soustavně svých náhledů o této věci nepronesla, avšak přes to patří, pokud z roztroušených reflexí souditi smíme, k nejzajímavějším a ovšem také nejstarším bojovníkům za práva svého pohlaví. V obraze, jakýž podala v *Barušce,* shledáváme vskutku Sandovskou neohroženost vzbuzenou tuším vlastní reminiscencí: nemýlíme-li se, jest Baruška myšlénkou svou sama Němcová a vřelá obrana její obrana spisovatelky samé.

Ostatní její projevy v této příčině týkají se více praktického vzdělání ženy, zvláště ženy české, pro život. Němcová znala z vlastní zkušenosti platnost a váhu ženské bytosti a snažila se uvésti je v činnost a boj za idee, českými vlastenci tehdáž rozhlašované: „A jakou moc má žena ve své ruce! Co jest ženě nemožno udělati, co nedokáže milenka, manželka, matka! Kdyby všecky ženy české tak smýšlely jako Vy a já, zajisté by to brzo v naší vlasti jináče vypadalo. Beztoho že znáte ty mizerné růžencové společnosti . . . Kdyby to byly vlastenky a každá se přičinila 15 odrodilek na cestu spravedlivou přivésti a uspořené peníze, jak nyní na darebné jezovitské knížky dají, aby dávaly na české národní knihy, což by si zásluh o vlast získaly a jak by blaze působily.“ (Dopis k Čelakovské 19. pros. 1847).

„Byl by čas, aby přestaly ženy myslit, že jsou na světě jen pro parádu! Každá musí dle své

možnosti vyplnit částečky v nesmírném řetězu člověčenstva! A nyní je k tomu doba! Má-li být chrám naší národnosti na obdiv světu, a chceme-li, aby naše děti v něm Tedeum zpívaly, nesmíme zahálčivě ruce do klína složit a na muže zevlovat, jak pracně po kaménku na něj snášejí. V našich rukou leží poklady, a neměly by je matky chovat, by jimi cizí roucho zdobily, ale raději je vložit do zdí vlastního chrámu, by se co jasné slunce zaskvěl. Neníť k tomu nic jiného potřebí než lásky! Mnohá by řekla: „Co jen chce? vždyť mluvíme česky a dáváme děti česky učit.“ To je láska jen tak ledabylo, jako když se řekne: „Já mám toho člověka ráda, ani nevím sama proč a zač.“ S tou není vlasti pomoženo! Tu musíme milovat z přesvědčení, musíme ji znát skrz na skrz, musíme vědět, k jakému cíli a konci ji milujeme, a tu vroucí vědomou lásku musíme dětem do srdce vštípit. Takovou nevyvrátí hrom a bouře, a směle se mohou na ní skály zakládat. Kdyby takto české ženy svůj úkol vykonaly a naše plémě by k vítězství „Halleluja“ volalo, pak by se mohly beze vší chlouby mužům po boku postavit a směle říci: „My k té slávě také přispěly!“

Důsledně svému způsobu jde i tu Němcová k jádru věci, ku vzdělání: „Kdyby se děvčata naše učila poznávat, co je pravá krása, neviděli bychom tolik nevkusných obleků, jimiž se oko mnohdy až uráží, a myslím, že by nebylo ani tolik bídy a neštěstí mezi městským stavem, kdyby ženy nahlédly, že pravá krása záleží v jednoduchosti. Děvče dle nynější módy vzdělané zná velmi mnoho, jen samo sebe nezná; ví toho náramně mnoho, jen to neví, kde leží základ pravého štěstí. Děvče nynějšího vychování, a buďsi měšťanská dcera, buď řemeslnická, nehodí se již pro muže, který nemá hodně

peněz: ona poznala hejno potřeb, bez nichž neví, jak se obejít, ona baží po rozkošech velkého světa a v těch jediné hledá svoje štěstí, a jest-li jich užívat nemůže, cítí se nešťastnou a mnohdy k docílení jich dopouští se nejhroznějších prostředků. Hlava jejich naplněna ostřížkami nepotřebnými, srdce prázdná buňka, z níž med trubci vyssáli. Chtějí být královnami, ale úkol pracovnic se jim nelíbí."

„Nemyslím snad, aby ženské do filosofických přednášek chodily, Bůh chraň! ale dle mého uznání měla by každá, kromě psaní, čtení a počítání, i trochu zeměpisu, přírodopisu, obzvláště ale historii své vlasti znát. A nejvíce toho mají potřebí matky! — Kdyby byly věděly matky české, co to je, hrdým býti na svůj národ; kdyby byly znaly ocenit krásný jazyk svůj a neučily děti hned z mládí klanět se cizím modlám a vlastní svatyni zneuctívat: nebylo by to přišlo snad tak daleko, aby se dávaly v Čechách české plesy, a pravý vlastenec aby byl obdivován jako cizozemské zvíře."

G. Sand a paní de Staël uvedly přirozenou ušlechtilost a prvotní dobrotu ženského srdce do literatury světové, Němcová uvedla je do literatury české a českého života, a to v rouše tak skvělém, že hrdi smíme býti na ženu tak geniální: „Zkaženost žen je kletba hříchu, jehož muž se na ženě dopustil, zameziv jí cestu do chrámu Ducha sv. Nevědomost ženy je ta Nemesis, která muže ustavičně v patách stíhá, půdu pod nohou mu podmílá, kdy se vznést chce k výši, olověné závaží na křídla mu přivěšuje, která budovy jeho boří, úrody v popel obrací. Nevědomost ženy je bič, jejž muž sám na sebe spletl! Dokud si nebude žena vědoma svého vysokého postavení a úkolu, jež Bůh jí přiřkl, polože do ruky její blaho ve-

škeré budoucnosti: dotud muž na sypkém základě buduje. Žena musí být povýšena na stolec panovnický vedlé muže, ne aby soudila, ne aby trestala, ale co anděl smírce mezi ním a světem. Do ruky ženy dal Bůh palmu víry a pochodeň lásky, by je nesla před mužem, když kráčí do boje ducha. Její pata potře hlavu hada nepřítele, do její ruky složil Bůh moc, roztříštil modlu ješitnosti a na vysoký stánek, na nějž se ona povznesla, vyvýšil velebný obraz lásky, oné lásky, jež s kříže za nepřátele svoje prosí. Žena musí vrátit lidstvu ztracený ráj, onu drahocennou perlu; dříve však musí vědět, že spočívá na dně vlastního srdce, tam že se musí pro ni ponořit.“

A Němcová často se nořila v tyto hlubiny, „bohaté, nevyzpytatelné a klamné, plné krás a divů, plné i hrůzy,“ naslouchala jejich hlaholům sladkým i bolným, hájila tajemného života tu se vlnícího s pohnutím a porozuměním, jakéž vtisklo jí její neštěstí: „Upusť ruko všetečná, neodhrnuj záclonu od lože posvátného, kde odpočívá v líbezném snu pohroužené růže nebeské! Neukracuj ten blažený sen, vždyť uprchna se více nevrátí.“

Láska, toť motiv jejího života a předmět všech skoro jejích spisů, ovšem jen láska opravdivá, horoucí, která člověka blaží a šlechtí, ku které musí být obapolná ušlechtilost mysli, vzdělanost ducha, samostatná a pravá vůle. „Taková láska vzdoruje všelikým nesnázím, ale je vzácná. Takovou najdeš tak řídce mezi vyššími jako mezi nižšími stavy. U oněch se lichým, převráceným vzděláním srdce zkazí, u těch se zase ani nevzdělává. Sedlák lpí tělem a duší na té hroudě, z které v potu tváře svůj chleb dobývá. Zhůru se mysl jeho nepovznese. Od mládí bloudí ve tmách, a nikdo ne-

osvítí stezku jeho, nikdo nestrhne pouta, duši jeho svírající! Zablesklo-li se někdy v jeho mysli, je to právě jen pouhý blesk. Mrav jeho je čistý, prostý, ale není zušlechtěn, rozum zdravý, ale nevzdělaný, upřímné, dobré srdce, ale nedůvěrné, samostatnost však již dávno pod jhem zanikla."

Lásce blízko stojí rodina: „Zdárná rodina jest ten nejkrásnější dar boží! Já bych ji přirovnala naladěné hře, každá struna jiný tón a přece v spolku nejčistší souhlas" „Vy jste již dříve byla matkou, ale nyní jste pravou matkou, a řekněte, zdali jest větších rozkoší nad rozkoše mateřské, chová-li srdce lidské čistší lásky nad tu, kterou matka své dítě objímá? Dobře praví Scheffer: Eines ist nur schöner und besser als ein Weib, und das ist — die Mutter." *) (Němcová Čelakovské 1846).

Maně vzpomínáme jedněch slov Němcové — a koříme se jí: „Píšete mi, že mohu míti rozkoš, pracovati pro své děti — nuž to máte pravdu. Já miluji své děti a ráda pro ně pracuju a budu pracovat, dokud budu s to. A všák kdyby těch nebylo — bylo by vše jináče!"

O lásce k vlasti — k té širší rodině — zmiňovati se, bylo by tuším zbytečno: podávát o ní svědectví každý list jejích spisů, zvláště jejích básní, *Karly*, *Domácí nemoci* a j. i celý život, na němž vyplnila se památná slova Havlíčkova: „Byl by čas, aby to vlastenectví ráčilo z jazyka přejíti do rukou a do těla, t. j. abychom z lásky k svému národu více dělali nežli o lásce té mluvili; neboť samým povzbuzováním k vlastenectví zapomínáme na vzdělání lidu."

---

*) Jedno jest jen krásnější a lepší než žena a to jest — matka!

Básně.

Básně Němcové psány jsou vesměs před r. 1848 a nesou také tytéž znaky, jakéž charakterisují vůbec naši předosmačtyřicátou produkci básnickou: národní, ponejvíce tendenčně vlasteneckou ideu, rozšířenou v širší obzor slovanský, neb obsah milostný. Bytost Němcové složena byla předem z těchto dvou citů, k nim nesly se její tužby, její snahy: ký div pak, že ony jsou i duší její poesie, ovšem příslušně zbarveny její ženskostí.

K vlasti odnášejí se básně *Slavné ráno*, *Ženám českým* a *Moje vlast.* Z básní Němcové sálá nadšení vzbuzené znovuzrozením slovanským:

Byla noc; však teď již zoře svítí,
Z tmy slovanské začíná se dníti,
Zvony zvučí ke slavnému ránu,
Slovan vstal, na slávy tluče bránu.

Blíží se velicí, rozhodní dnové, k nimž třeba býti hotovu se zbraní, zbraní ducha.

A nechtí-li muži povstáti,
Nuže slabá ženo vstaň!

jako povstala jednou Vlasta a Libuše, jež založila nám Prahu všeliké chvály chrám, jež předvídala v duchu všecky ty blesky slávy, proudy krve české a slz i vzkříšení. Nyní blíží se zase slavné doby:

Prapor věje, pluky bohatýrů
Táhnou v boje svaté, v boje míru;
Žádný požár, žádná krev,
Přece vstal zas český lev.

Apostrofou k ženám českým, jež mají nastoupiti dědictví své pramáteře, končí báseň, obsahující ctihodné přesvědčení Němcové, jemuž zůstala vždy věrna. Podobné nadšení jeví se v básni *Ženám českým:*

Zeny české, matky české!
Slib si dejme a v něm stůjme:
Pro blaho své drahé vlasti
Všecky síly obětujme!
Nejen muž buď hrdý na to,
Že dá všecko pro svou vlast;
Vzhůru ženy! my též chceme
Na oltář svou oběť klást.

Muž má ostrý meč, silné rámě; čím však má přispěti útlá slabá žena, nemající leč srdce své a děcko? Právě tímto:

Ženy české, matky české!
Jediná nám budiž slast,
Vychovati naše děti
Pro tu slavnou, drahou vlast.

V básni *Moje vlast* jest životopis Němcové — vlastenky: Vzpomíná svého německého původu, svého přepěstování v lůno české vlasti, své lásky k nové této matce: V krásné české řeči učila mne máti modlit, mluvit, zpívat, Čechu zadala jsem srdce, a

Až se pak i mně přiblíží
Neúprosné smrti stín:
Usteleš mi chladné lůžko,
Česká máti, ve svůj klín.

Hvězda má jest básnické spracování národní pověry, dle níž má každý svou hvězdu. Anděl strážný ji drží, avšak podívá-li se na ni ten, komu patří, zvláště milenci, spadne.

Hvězda má.

Tisíc a tisíc hvězdiček
Na tom nebi plane;
Jedna jen mě k sobě vábí,
U ní oko stane.

Jak nejčistší demant, tak se
Jasně nad mnou třpýtí,
Kýž můj andělíček strážný,
Kýž z ní ke mně svítí!

Letí hvězda s nebes výše,
V letu dolů zhasne;
Neměla jsem k sobě vábit
Nebes oko jasné.

Dojemná to věštba vlastního života!

V básních *Touha* vyjádřena touha po rodinné dědince, jejích horách, sadech, pestrých luzích i besídce, jež byla tolikrát svědkem její lásky; a dále úží se kruh touhy té blíže a blíže k rodné chýši, k drahé mateři, milému otci, a blahé dny mládí vynořují se před roztouženou duší:

Touha.

Kdy vás spatří oko moje,
Hory drahé, milé hory,
Vás, vy krásné vonné sady
A ty temné šumné bory?

Pestré luhy, po nichž ráda
Jsem co děcko běhávala,
Rozmanitých kvítků hojnost
Na věnce si trhávala?

Tě, besídko, v níž co dívka
Pod večer jsem sedávala,
S touhou lásky blahosnivé
Na milence čekávala?

Sedli jsme si mezi kvítí
Na kypřinu drnovou,
To pod lípu medokvětnou,
Pod křovinu růžovou.

Nade námi slavík plakal
V roztoužení milostném,
A dvě duše rozplývaly
V opojení blahostném.

A když na blankytném nebi
Zasvitla večernice,
Volala nás zpět matička
Do tichounké sednice.

K nebetyčným Krakonošům
Duch můj vzlétá toužebně,
Tam kde moji drazí dlejí
V té chýžici malebné.

II.

Zalétává, polétává
Kol domku malého,
Zda nespatří drahou máti,
Neb otce milého.

Smutně máť, ach! smutně sedí,
Kolovrátkem točí:
A proč asi můj tatíček
Stírá slzy z očí?

Ráda bych mu zulíbala
Uslzené líce,
Však Bůh sám ví, jest-li budu
Líbati je více.

Zpomíná si, jak sedával
V kole milých dětí,
A kdy srdce mu zaplesá
V loktu jich objetí.

Nermuťte se, tiché duše,
Však je uhlídáte,
Až se opět jaro vrátí,
S nimi se shledáte.

Znamení, *Zasnoubení* a *Vodník* jsou pěkné ballady. V prvé loučí se Lidunka s miláčkem odcházejícím v dáli se slibem:

Až podruhé lípa zkvete, — Svatební ti věnce splete
Děvče tvé.

Avšak lípa již po třetí vzkvetla a milý se nevrací. Smutně sedává dívka na mezníku, vyhlédajíc miláčka, smutněji ubírá se do komůrky, nedočkavši ho. Půlnoc temně bije a cos klepe třikrát na okénko:

„Hoch můj umřel!“ — vzkřikne dívka...

bledé růže prchají jí s tváří, vadnou, a svadlý věneček svatební kryje rov Lidunčin, na nějž

sype lípa svůj vonný květ a slavík bolnou hrobní píseň.

Zasnoubení líčí loučení milenců před svatbou milé, jíž má nemilý, ale bohatý odvésti k oltáři. Steré víly houpají se pod nimi ve vlnách, vábnými písněmi loudíce milence, až je přiloudí do svého chladného objetí. Víly vyměněny v básni poslední

Vodníkem, bledým chlapcem, jenž kyticí a vábnými slovy přilákal děvče ve svou náruč.

Rázem svým liší se básně Němcové značně od jejích ostatních plodů; jsouť věrným zrcadlem jejího vnitra, psány jsouce, abychom tak řekli, čistou krví jejího srdce, bez přimísení reflexe, jakouž shledáváme v tendenci jejích povídek a j. V nich poznáváme jasně energickou Němcovou, horující bez ohledu pro evangelium citu, pro idee své doby, pro romantismus, věci to, jež v ostatních pracích tají se pod dvojitým závojem utkaným z poměrů a ohledů.

Cenou svou předčí mnohé současné verše téhož směru a vyrovnávají se, aspoň hloubkou myšlének a ryzím citem, nejlepšímu své doby. O hlubokém dojmu, jakýž básničky tyty působily, svědčí zprávy svědků, z nichž pro příklad stůjž zde aspoň soud F. L. Čelakovského: „Ano ušlechtilá pěvkyně naše! netajím toho před Vámi a s hrdostí znám se k tomu, že čta první ty čarovné plody Musy Vaší hluboko jsem sklonil čelo své před Vámi a přál vlasti své štěstí, že nastala již ta doba, kde dcery její jsou s to sypati na její oltář tak blahovonné květy. Básně ty, jež mi sama ruka Vaše do mých sbírek opsala, a několik jiných vytištěných, co mi posaváde k očím přišly, pohnuly mne k té vroucí žádosti, aby ne v jednotkách, ale v desítkách, stech a celých

dílech jimi ozdobována byla literatura naše. Jest mi i to k nemalému potěšení, že komukoliv předčítám tyto milé, Vámi vydané zvuky, každý stejně se mnou cítí, každý v též žádosti se mnou se srovnává. Bůh Vám, výborná paní, račiž propůjčiti potřebného k takovým plodům pohodlí a pokoje. On Vám dej radovati se z tak kvetoucího tělesného zdraví, jak kvetoucí jest mysl Vaše a prodluž dni žití Vašeho na dlouhá — — dlouhá léta.“ (Dopis k Němcové 2. září 1844).

I když z této chvály něco slevíme, přičítajíce ji krásné ruce spanilé opisovatelky a autorky, zbude tuším dosti pravdy ve slovech těch, jež stačí pozvednouti básničky Němcové k zasloužené pozornosti a úctě.

Báchorky.

Báchorky Němcové vyplynuly přirozeným chodem z básnické individuality Němcové, jak ji shledáváme zobrazenu v jejích povídkách i popisech, a z evropské módy. Poesie dětského věku, poesie naivnosti, poesie prosté přírody — živočišné, rostlinné i nerostné — vzbuzená na počátku našeho století odporem proti rozumovému hloubání minulosti, toto i ráz vší báchorkové literatury, jakou nalézáme po vší Evropě, jest též obsahem a účelem této stránky poetické činnosti Němcové. V báchorkách ponořila se Němcová v hlubiny fantasie českého a slovanského lidu, jako v povídkách a popisech ponořila se v hlubiny jeho citu a rozumu, i všeho, co odtud vyrostlo. „Srdce lidu — věru to je kniha, na jejíž stránkách bývá ta nejkrásnější poesie.“ Němcová umínila si knihu tuto vydati a sice svým způ-

sobem: se zbožnou úctou k jejímu obsahu i formě, pokud se jí viděla krásná. Nekrásná místa a necharakteristická odpadla úplně. Vybíravost tato překvapuje nás při povídkách značně idealisovaných, a při báchorkách zračí se tím patrněji v jejich přebásňování. Němcová se k tomu sama přiznává v dopise k Čelakovské ze 14. ún. 1846: „Do IV. svazku (pohádek) mám udělat předmluvu a přiznati se, co je moje a co národní. Udělám to velmi nerada, neboť se musím k mnohému přiznat, co není národní, a budou mi to za zlé pokládat. Mně to nedá, když slyším pohádku zcela převrácenou a zochuděnou, abych ji tak napsala. Přidám, kde je potřeba ze svého a to nehezké vynechám. Celé jsem udělala jenom dvě a více žádnou neudělám.“ A 24. čce. 1845 píše: Je to jen sebraná věc (pohádky) a přece musím hlavu pod ostrý meč kritiky skloniti. Jeden povídá, že to není dost národně vypravováno, druhý, že jsem to ani sama nepsala. Můj bože! Posud se nenarodil člověk, který by se všem zachoval. Já psala své povídky, jak je lid povídá, ovšem že některé hloupé zbytečnosti vynechati se musily; snad je to chyba, že jsem to prosté děťátko trochu fábory a kvítím vyšnořila. Ale nemohu si jinak pomoci. Tak jako Erben své „Tři přadleny“ v loňské Včele vypravuje, nebudu snad nikdy umět vypravovati, leč bych dlouho na venku byla a ducha národního skrz na skrz tak pojala, jako on. Ta jediná „Jak Jaromil k štěstí přišel,“ ta není docela národní; kousek látky jsem si pamatovala z dětských let, a že se mi líbila, přidělala jsem si to ostatní sama. To mi již odpusťte!“

Myslíme, že tomuto přání Němcové o odpuštění smíme vyhověti s dobrým svědomím. Jsou

lidé, s nimiž se lze dobře snášeti, nežádá-li se od nich nic více ani méně, než co dáti mohou; a podobně pravá cena literárního díla vysvitne jen tehdy, postaví-li se do příslušného světla, na přiměřené místo, zkrátka nežádáme-li od něho nic více ani méně, než co nám může poskytnouti a co skladatel v ně vložil celým založením, provedením i tendencí.

A přiložíme-li takovéto měřítko k báchorkám Němcové, musíme tuším uznati plnou měrou chválu, již jim vzdává Naučný slovník: „Báchorky Němcové nesmějí se posuzovati se stanoviska národopisného, nýbrž básnického; Němcová uživši v nich materiálu národního, vypravuje pověsti co možná nejpůvabněji a nejkrásněji, idealisuje, několik báchorek sloučila v jednu, vyloučila části a přijala i krásné situace jinonárodní. Ve všech báchorkách panuje u vypravování samém nejskvělejší elegance a barvitost slohu, avšak přirozená, bez všelikého vynuceného namáhání. Vypravování jasně plyne a fantasie vůbec jest vkusná a vznešená.“ Jediné co bychom vytýkali, jest allegorisování, prosvítající zvláště v pohádce od Němcové složené a kombinované „Jak Jaromil k štěstí přišel.“ V této báchorce — a po různu tu onde — narazila Němcová, plujíc mezi dvěma hlavními úskalími báchorky: přílišnou bujností a suchou allegorií, na tuto. Jindy neubránila se také jakési strojenosti, plynoucí přirozeně z obtížného problému, jakýž dán báchorce k rozluštění; na př. „Potrestaná pýcha“ svou psychologickou složitostí spíše by snesla formu románu, dramatu a p. nežli formu prosté báchorky, určené bujné obrazotvornosti a vřelému soucitu dítěte.

Záliba Němcové v pohádkách vypěstována u ní veškerým vychováním a žitím; k nim táhnou

se její dětské vzpomínky, k nim poutala ji evropská záliba i pražští její přátelé, k nim zavádělo ji opět a opět její putování mezi českým lidem venkovským.

V Praze byli to zvláště Čejka, Erben a Hanuš, kteří Němcovou k této práci vybídli. O tom vypravuje nám Světlá: „I vybídl Jar. Erben Němcovou, jíž byl hned při jejich prvním setkání požádal, aby mu naznačila, v které krajině slyšela nejvíce a nejzajímavějších báchorek vypravovat, aby mu teď, kde uvědoměle vládne jazykem, napsala některé z báchorek těch k volnému použití. Avšak když Němcová přání tomu vyhověla, vrátil jí její náčrtky: „To nejsou žádné pokusy, nýbrž práce již hotové a zaokrouhlené a velmi zdařilé," vážně jí pravil, „radil bych vám, abyste báchorky ty sama sebrala a vydala." Němcová uposlechla a uveřejnila ve „Včele" pověsti *Vodník*, *Silný Ctibor*, *Devět křížů*, *Rousín*, *Divotvorná harfa.*

Již r. 1845 měla Němcová prací tohoto druhu tolik, že mohla přikročiti k soubornému vydání. Píšeť 20. května 1845 Čelakovské: „Ještě jednu prosbu, má jediná drahá Bohunko! Dokud jste zde byla, nebylo stranu mých povídek nic jistého vyjednáno, protož jsem také ničeho říci nechtěla. Nyní mně to Čejka obstaral a dostaly se do tisku k Pospíšilovi, kterýž ale pomalu s tím dělá, tak že teprve arch vytištěn. Nasbírala jsem ta něžná kvítka po mezích a lukách naší drahé vlasti a do věnečku je uvila. Komu bych je měla věnovati, než mé nejmilejší přítelkyni? Nepohrdněte tím malým dárkem a přijměte jej ode mne na památku. Jest-li Vás v kruhu Vaší rodiny jen chvíli baviti budou, jsem sladce odměněna."

Věnování jediné paní Čelakovské jest tuším charakteristické pro poměr Němcové k jejím

družkám, jimž původně chtěla připsati svou sbírku: „Přijdouc k závěrku Vašeho drahého lístku, píše jí Čel., neuvěřila jsem ani svým očím nad neočekávaným důkazem vroucího Vašeho přátelství. Já doufala, že ostane při tom, jak při rozchodu našem ujednáno bylo. Tehdá pravily jsme si, že věc, která celku náleží, tedy všem šlechetným ženám naší drahé vlasti, i všem by věnována býti měla. Což jste zapomněla toho?“ K Čelakovské utíkala se také Němcová o posudek své práce; píšeť jí Čelakovská již 11. prosince 1845: „Mám Vám říci, jak se mi Vaše povídky líbily? Kéž by podobně Vám každá matka vyprávěti uměla dítkám svým takovou něžností, upřímností, srdečností a opět touto ušlechtilostí ve slohu a řeči... Zajisté by se nám vrátily ony dávné časy, které vzdor všemu namáhání a přičinění nám vždy víc a více prchají. Myslím totiž časy, ve kterých národnost netoliko na ústech, ale ve vroucích srdcích nošena a pěstěna byla, kde dítky bez překážky se vyvinouti mohly v duchu mateřské řeči. Není nepatrnou práce Vaše, nýbrž důležitou nanejvýš. Vy jste ukázala, jak se povídky dětem povídati mají, aby ušlechtily mysli i srdce. Srdečně jsem si přála, abyste mohla se podívati do kruhu našeho, když po několik večerů nám Čelakovský povídky Vaše předčítal. Tu seděly dítky naše kolem stolu, upřeně se dívajíce na tatínka a naslouchajíce slovům Vašim. Ruce jim byly sklesly a sotva si dovolily oddychovati. Každý pocit, každé hnutí mysle, vykouzlené Vašimi slovy, zračilo se na jich tvářičkách. Pohled na náš kruh byl by Vás zajisté přesvědčil, že práce Vaše jest dobrá a dokonalá.“

Že Němcovou přátelský posudek nejlepší družky a vyhlášené přítelkyně a učitelky mládeže musil tě-

šiti, sotva třeba připomínati, zvláště když víme, že psala tak Čelakovská pod dojmem mínění svého chotě. Němcová odpověděla na to v dopise 14. února 1846, splácejíc upřímnost upřímností: „Vaše ač trochu tuze pochlebná kritika mne přece velmi potěšila. Tehdy se to přece může dáti dětem čísti! a přece povídají, že to pro děti není. Inu ráda věřím, že není a přisvědčím. Ale tak se to nemá se vším, některé možno i těm nejmladším dětem dáti čísti, to v druhých svazcích uhlídáte. Nemohu se tomu vyhnout někdy, sice bych musela celou látku předělati, ale myslím, když je takový otec aneb matka čte, jako Váš p. manžel a Vy, že se snadno vyhnouti může tomu, co by se nehodilo."

Měrou značnou rozmnožila se sbírka Němcové v Domažlicku, zákoutí českém, jež posud vyniká starobylostí a ryzostí svých tradic, řeči, krojů, zvyků, pověr a p. „Pěkných báchorek," píše odtud Němcová k Čelakovské 25. listopadu 1846, „jsem si zde nasbírala. Nyní bude p. Pospíšil tisknouti šestý svazek a naříká si, že má nyní špatnější odbyt, než ze začátku. Co pak jste říkala kritice p. Malého? Vidíte, kdyby někdo napsal nestrannou, pořádnou kritiku, byť dost přísnou, byla bych mu velice povděčna, ale tomu pánu já nevěřím. Někteří mi vytýkají při prvních povídkách, že jsou na národní příliš poetické, abych je vypravovala docela prostě, nyní když se tak stalo, zase se jim to nelíbí. Já v pravdě nevím, jak bych vhod přišla. Vím, že některá povídka je trochu lehko propracována, ale to je tím, že některá látka více těší a já se s větší libostí do ní vpravím, některá pak méně a tu chuti ubyde. Je to ovšem chyba, kterou musím odložit."

Srovnáváme-li posléze pohádky Němcové se sbírkami německými, bratří Grimmův na jedné a Musaeovými na druhé straně, musíme přiznati, že tu Němcová podržela se střední cesty mezi oběma směry, národopisně-filologickým a poeticky-libovolným. Úctou, jakouž chovala ke všemu národnímu, zachován v jejích báchorkách ráz prostonárodní, úctou, jakouž chovala ke kráse, vymýtěno z nich vše nepěkné; takto povstalá práce prostonárodně-poetická vyhověla pak ovšem, ne li současné kritice, aspoň požadavkům čtenářstva současného: prostého českého lidu a mládeže, úloze zajisté tak ctihodné jako vděčné. A že našli se, již porozuměli těmto snahám Němcové, svědčí úsudek Tylův, Čelakovské a Klácela: Tyl napsal o báchorkách Němcové ve Květech r. 1845: „Vážená spisovatelka jmenuje báchorky sice národními, my ale myslíme, že je stejným právem také jejími nazývati můžeme, jelikož v nich krom dějinného apparátu vše ostatní jen z pokladu srdce a ducha jejího podáno — myslíme celý spůsob vypravování. V životě, v národě se ovšem báchorky takto nevypravují — ale proto přece nemůžeme proti právu poetického pojmutí a utvoření požadovati, aby jeden jako druhý vyprávěl, aby nesměl jeden věc živěji než druhý pojmouti a plamennějším slovem vyslovit. I při vší básnické výmluvnosti a ozdobě dá se krásná pouhá prostota báchorky zachovat. A mimo to myslím, že není národní báchorka historický dokument, na němž by se ani čárka změnit nesměla, kterouž někdy trochu neobratná ruka naškrtne. Z většího dílu bývá pak vypravování, které se po tak řeč. národním tónu tuze ouzkostlivě namáhá, jenom dětinské a — nechutné. Toho všeho nemá se Němcová co strachovat. Ona se chopila předmětů

z úst národa a pojavši ho ve svou bytost skrz na skrze, vyvedla z něho takořka nové, ryzí dílo, v ničem původu jeho neublíživši. Tón její je měkký, ohebný, podobá se pěkné, umělou rukou vzdělávané květnici — smíme-li báchorku v ústech lidu přirozenou loukou nazvati —; a ačkoli k původnímu materiálu zde onde ze svého pramene přidala, zrostlo to s národní trestí v jediný umělecký celek. Ze všeho prosvítá hluboká pojímavost této nadané spisovatelky a nám nezbývá nic jiného přáti, než aby se záhy na jiné pole pustila, kde by mohl duch její samostatně tvořiti.“ A Čelakovská píše roku 1846 a 1848: „Nemohu ani malichernost našich vlastenců a vlastenek pochopiti — avšak nechte je žvatlati a potěšte se tím vědomím, že veteránové literatury naší nikterakž tak nesmýšlí, alebrž z Vašich prací srdečně se těší, jakž toho mám mnohé písemné důkazy v rukou. Však jen neohroženě dále, naše sladká vypravovatelko, budoucnost Vás nejlépe ocení a ospravedlní. Pan Purkyně říkává, že každé slovo paní Němcové jest jako ryzí zlato — a ten zajisté nikomu nelichotí.“

„Znajú u vás děvčata mnoho pohádek?“ ptala se jednou Němcová Slováka. „Jaj,“ pohodil si hlavou, „misel by to byť arch papieru, vjatší oko ten vršok, čo by sa aj naň sprataly všecky rozprávky, čo ich dievky znajú.“

Němcová chodila po slovenských dědinách, naslouchala těmto skazkám a uložila, co slyšela, ve svých *Slovenských pohádkách a pověstech.* „Sbírka tato,“ praví Němcová sama v doslovu, „jen částí je bohatého pokladu národní poesie lidu slovenského, v kterýchžto pověstech soudný čtenář pozná smýšlení, krásné obyčeje a ryzí mrav lidu, v kterém žije a který jedině čistě, krásně vylíčiti je zná.“

Kráčejíc ve šlépějích vlastenců českých roků předosmačtyřicátých, kteří zraky své pozvedajíce přes úzký obzor český s touhou, hrdostí a nadějemi patřívali ke Slovanům ostatním, zvláště Rusům, zabývala se Němcová také *pohádkami, pověstmi a písněmi všeslovanskými* (po r. 1855), však ovoce prací těch neznáme; přišloť prý na zmar v rukou Oheralových, do nichž svěřila je k uveřejnění.

K báchorkám Němcové druží se velmi úzce její

Popisy.

Nemnoho z tehdejších spisovatelů českých proputovalo tolik dědin naší vlasti, Slovenska, Uher a j. jako Němcová, málo kdo cestoval s očima tak otevřenýma a srdcem přístupným všelikým dojmům jako ona. S mnohým z těchto cest shledáváme se v povídkách jejích; ostatní uložila ve své dopisy, cestopisy, obrazy a p. Čím vyznačují se povídky Němcové, tím vyznačují se i její cestopisy: hlubokou láskou k přírodě, k venkovskému lidu, k jeho zvykům, písním, krojům atd. „Stejně názorně a barvitě, jako způsob i ráz lidu, vždy dovedla vylíčiti také přírodu, ve které se žití jeho vyvíjí; obrázky ty zůstávají v paměti čtenářově pestré a živé, obepjaté charakteristickým obzorem krajin, překlenuté vlastním jejich blankytem se zvláštními jeho rozmary, provívané určitými melodiemi pravého jejich ovzduší i jejich písní, mluvy jejich lidu. Stejně mistrovsky kreslí Němcová svého tatranského kočího jako jeho psa i koně, se stejným humorem maluje vřavu blátivého maďarského trhu jako elegantní nudu lázeňské elity, stejně pravdivě vykouzlí představu

sladké hvězdné noci nad velkolepou krajinou horskou, jako muziku a hody selské svatby Domažlické, výskání chasy a slzy nevěstiny. Svěžest, nelíčenost a rozkošná přirozenost jsou nerozlučnými průvodkyněmi veškerého vypravování Bož. Němcové; všady prosvítá úsměv bodrého humoru, leckde švihne perné slovo a řízný vtip, nade vším plane jako slunné letní jitro radost ze života i hřeje dobrodušnost, soucit, sdílnost a srdečná touha, aby každý tvor na této krásné zemi ze života svého se mohl radovati.“ (Krásnohorská v Čas. Mus. 1880).

Máme tu především *Dopisy z Lázní Františkových*, psané sestře Marii, počtem tři. Němcová líčí tu okolí lázní, lázně samy a léčení v nich, přechází na společnost sebranou ze všech národů, její život plný elegantního nudění atd. Zbabělost českých hostí nutí její péro k ostré satiře: „Jsou prý tu i Čechové, ale jakkoli jsem pozorně poslouchala, abych z těch různořečí nějaké slovíčko zaslechla, neslyšela jsem po česku ani špetnout. Ani jsem si, moje milá, hned nerozmyslila, že jsou ti Čechové samí nóbl lidé.“ V listě druhém popsán Kammerbühl s okolím a Cheb, ve třetím slavnosti při příchodu a narozeninách velkovévodkyně Výmarské atd.

Zajímavější jsou *Obrázky z okolí Domažlického*, psané r. 1845—6. Jest jich celkem jedenáct; podávají náhodné nástiny rázu téměř aforistického, bez podrobnosti kresby a celkovitosti; ve dvou, třech rysech charakterisována ta ona tvář, vlastnost, událost a vším proplítá se nitka reflexe: Oběť selské špekulace, vzpomínající se slzami na milého — pacholek se svým „Vítám vás teta“ jímají čtenáře právě tak jako naivní zásady sedláka: „Vidíte, zlatá paní, ten náš kantor je hodný,

můj chlapec umí dobře číst a léta svá spočítá na minutu; to je dost na selského chlapce, vete?" a dále: „Milá paní, to je (více věděti) pro učené lidi; a kdo by nás tomu naučil? náš pan kantor neumí sám tolik, a pro nás sprosté lidi ta učenost není."

Avšak k potěše otvírá Němcová i listy utěšenější, a setkáváme se tu s mnohým milovníkem písma, jenž patří s obdivem „na obraz kubíka, co popral u Kouta ty Němce". A takto v pestrém neladu míjí jedna scéna za druhou: Tu zvrácené vychování dívek, tu sedlák shrbeného týlu a poníženě tváře, jenž stoupající úctu svou vyjadřuje oslovením ty, vy, oni, — tu pestré obřady a písně doby velkonoční — tu masopust s maškarami, dudami, zpěvem, výskáním a tancem až do úpadu, pestré kroje mladých i starých, — hejta u sedláka, starý žebrák, Anče, selská dcerka, která by nechtěla ženicha vzdáleného, netroufajíc si odloučiti se z domova, — Němec se svým flegmatickým, filosofickým chodem, — devadesátiletá stařenka, vypravující s hrůzou o rychtáři Kosinovi, kterýž háje práv svých předků proti krutému Lamingarovi zahynul na šibenici, — vesnický pohřeb dívčí se srdcervoucím lkáním matčiným a dojemnou bolestí starého otce, — starý bulák, vzpomínající na svou Hanu, bez níž „stojí tu jako smutná bříza", — myslivec, vesnická chasa, sv. Janské ohně, máje, vesnická doktorka, toť prosté figurky a scény, s jakýmiž potkáváme se na českém venkově stále a čtenář pročítaje je cítí vonný vzduch venkova, rád provází vypravovatelku, zvláště tak půvabně mluvící, a bezvolně směje se s radujícími a truchlí s truchlícími.

V *Selské svatbě v okolí Domažlickém* doplnila jen Němcová svou sbírku obrázků hojnými obřady

svatebními, novými postavami, písněmi, kroji atd. — O dojmu, jakýž tyto obrázky způsobily, víme již z odpovědi Havlíčkovy k Domažlickým a dopisy Čelakovské z 20. pros. 1845 a 6. července 1846 vypovídají totéž: „Před několika dny přišel k nám jediný náš přítel prof. Purkyně a s rozveselenou tváří podával mi Květy. „Čtěte, čtěte, dnes je tam něco pro Vás." Jak jsem byla potěšena popisem Vaším okolí Domažlického, nemohla jsem se článkův těch ani dosti načísti. I Ladislav četl je s největší radostí a těšil se se mnou." „Dopisy Vaše v časopisech jsme s manželem mým pilně čtli a nimi se srdečně potěšili. Tedy jste musela též něčeho zakusiti co apoštolka naší vlasti. Inu, kdo za našich dnů něco napíše, musí si úsudky tak dobře moudrých jako nemoudrých dáti líbiti. Máte vy to věru nesnáze s těmi povídkami, jenom neztraťte trpělivost a chuť ke psaní. Nemohu ani malichernost našich vlastenců a vlastenek pochopiti — avšak nechte je žvatlati a potěšte se tím vědomím, že veteránové literatury naší nikterakž tak nesmýšlí, alebrž z Vašich prací srdečně se těší, jakž toho mám mnohé písemné důkazy v rukou."

V *Královském hraničním městě Brodu v Lese v Bavořích* pošinuje Němcová svůj obzor až k samým hranicím českobavorským, určuje hraniční čáru z místních jmen, vplétá reminiscence historické a popisuje známou slavnost zabití zlé saně (Drachenfest) s humoristickým zakončením.

Příbuzné těmto jsou popisy z Uher a ze Slovenska, sestavené na různých cestách Němcové po oněch krajích.

Ve zlomku z nedokončeného cestopisu *Z Ďarmot do Sliače a zpět*, nadepsaném *Z Uher*, popisuje Němcová svou cestu do lázní Sliačských ve Zvo-

lensku. V *Uherském městě* podává národopisný obrázek z Uher, líčíc jeho okolí, živnosti, hospodářství, kosbu, žatvu, satbu, ovoce, pěstování vína, statky, čeleď, obecné řízení, školy, povahu lidu slovenského i maďarského. — v *Obrazech ze života lidu slovenského* popsán nábytek a obydlí, šat a jeho hotovitelky, život synků, poměr čeledi k pánu, styky manželů, patriarchálný život rodin, obyčeje při zacházení obojího pohlaví, zvláště sobotní zálety, a různé kroje: vše to rysy hrubými ale charakteristickými; podrobněji vykreslen teprve obraz narozenin, křestných hodů, úmrtí, pohřbů, svátků vánočních a veselí masopustního. Zlomku *Z uher* podobny jsou *Zpomínky z cesty po Uhřích*, konané r. 1854 jednak po dráze, jednak po lodi, jednak vozmo. *Obrazy slovenské* pak vhodně doplňují *Kraje a lesy ve Zvolensku*, propletené hojnými historickými reminiscencemi, pověstmi (o Kovladovi a Runě, o králi Matyášovi, vodních mužích, bosorkách, šarkanu, o Ježíbabel atd.), popisy her (Medvedia zabavka a j.), pranostik, života, zaměstnání atd. Sem patří též *Slovenské starožitnosti* ze zápisků Dr. Gust. Reusza, uveřejněné v „Archaelog. Památkách“ a *Národní slavnost Slovinců v dolině Zilské v Korutanech* (v Č. Mus. 1857).

Na ukázku, jak Němcová líčí, stůj zde její charakteristika Maďarů (ze Zpomínek z cesty po Uhřích v Sebr. spisech IV str. 373—5):

„Pokud jsem Maďary poznala, jsou dobří lidé, úslužní i srdeční, když jen člověk k nim je vlídný a s nimi se srozumět může! Aby se ale hned domluvil a vlídnou tváří přišel vstříc jako Slovan, to u něho není. V řeči je velice zdvořilý, a titulů se zhusta užívá; ale nikdo snad na světě nezná více hřešit, proklínat než Maďar, pro to má tolik původních hrozných slov, že se mu z úst řinou

jako rachot hromu. Maďar je hrubých mravů, prchlý, a kdo ho rozhněvá, běda mu, odpustit nezná tak brzy; v řeči, v chůzi a v celém svém pohybu je vážný, ale k práci lenivý, a s výmysly prospěšnými, důvtipnými hlavu si pranic netrápí. Rychlého koně, jeden šat, dohan, víno, bílý chléb s čerstvou slaninou a štíhlé děvče! — toho se mu posud dostává a více si nežádá! Mluvný, zpěvný a věčně tancechtivý, jako Slovan, není Maďar, ale když se rozohní, pak je divoký, vášnivý; kdo ho zná vyburácet z jeho pohodlnosti a nadchnout slovem pravým, za tím půjde do pekla, a v takovém nadšení se povznese až k hrdinství; pravá povaha jeho ale není hrdinská, ba spíše povolná až k bojácnosti. Hrdý je Maďar, ano náramně hrdý a „Maďar ember“ jedině velký, slavný. Nezná jen svůj, — vlastně on nezná jiný národ, a svůj také ne, sice by věděl, že je malý, a těch reků že se málo z jeho krve zrodilo, nechlubil by se, od něho že všecko pochází, on že zem zvelebil, on že je učitelem a pánem ostatních, a jeho (ta chudá) řeč že je nejkrásnější. Maďar všecky ostatní národy, v jedné říši s ním žijící považoval za své poddané, ale nejopovrženějším mu byl Slovák, ten dobrý, tichý jeho soused, ponížený sluha, pracovitý dělník, příčinlivý jednatel a zaopatřovatel nejpotřebnějších mu věcí, který mu nejvytrvalejších bojovníků poslal.“

Přes 30 let uplynulo již od vydání těchto různých cestopisů, obrazů, však pochybujeme, že v této době najdeme věcí psaných vřeleji a lépe vyhovujících potřebám lidu; rádi i ten trošek idealisování a vlastenectví promíjíme těmto obrázkům mluvícím od srdce k srdci, právě tak jako jejím povídkám, z nichž mnohé jen doplňují tyto obrazy, vnikajíce hlouběji u vnitřní život lidu.

Povídky.

„Život na venkově plyne tiše, bez hluku a šumu, jako luční potok“, praví Němcová kdesi, a tím charakterisovány také její vesnické povídky: „Nic tu srdce rvoucího, nic až k mezím lidského myšlení štvoucího, nic sopečného, nic bleskovitého; úsměv, klid, smír, to jsou příznaky jejího básnického tvoření... Němcová hledí na zlo s menší opravdivostí, nelíčí bojů s ním na život a na smrt, básní cestu k dobru méně strmou, triumf jeho lehčí a proto méně úchvatný. Nezasahuje v příšerné hloubky světových hádanek ani lidských otázek životních; velké vášně, šlechetné i zkázné, ani velkolepé události nejsou předmětem umění Němcové.“

Druh, v němž se Němcová pokusila, není starý; zrodil se v evropské poesii XIX. stol. s lidem, a není zajisté bez zajímavosti, že objevují se s ním zároveň — v cizině i u nás — příroda, dítě, báchorky a lidové pověsti v poesii umělé. Němcová nemá tu též mnoho předchůdců: Stern Stenersen Blicher, B. Auerbach s předchůdcem Immermannem a následovnicí G. Sandovou, Björnsen, toť hlavní vzory, jimiž se říditi mohla, ale neřídila, bezpochyby jich ani neznajíc; padajíť první povídky již do doby starší (Kostelecké), kdežto Auerbach psal teprve po létech 40tých; ostatní pak sotva byli jí přístupni. Spíše byl tu motiv na blízku: Tyl, Ehrenberger a Pravda, a hlavním popudem lid, mezi nímž Němcová žila, jejž umínila si poučovati v zrcadle jeho žití.

Povídka vyžaduje zajímavého, poutavého děje, malebnosti jeviště, jasnosti osob, psychologické hloubky a ušlechtilé nálady. Němcová nevyhověla ve všem těmto přirozeným požadavkům: Děj v nej-

lepších povídkách nebývá jednotný, osoby postrádají často psychologického prohloubení (zvl. povahy zlé) a pravdivosti (jmenovitě činitelé z kruhů panských), rozvoj epický často zdržován líčením, popisem, tak že se zdá, jako by Němcová nemohla proniknouti pro samé fábory, šátky, pentle atd. k srdci a duši těch pestrých postav venkovských, avšak na druhé straně nahrazují tyto nedostatky aspoň poněkud nevšední znalost národního života a jazyka, lehký sloh a vřelý cit. Němcová „hluboce cítí básnickou stránku života prostého lidu, umí jí vylíčiti půvabnými nákresy mravů a povah a ve vypravování ozývá se upřímná, z přesvědčení plynoucí touha, sloužiti národu a přispěti k jeho blahu.“ K znázornění jejího slohu i jazyka čistě moderního, vřelého citu pro přírodu a půvaby venkova stůjž zde místo dlouhých výkladů aspoň jediná ukázka (z pov. *Chudí lidé*):

„Když pak se slunečka záře již jen o malý kousek zdi u samého okna odrážela a když i tam zašlo, dívala jsem se z okna za ním, sledovala je zrakem, až se pomalinku ztrácelo za lesy, za horami. Potom jsem obdivovala ty zlatorůžové červánky, ty obláčky, co okolo nich se chumáčily, a dále tu čistou oblohu, na které měsíc svým mírným jasným světlem svítil s družicí svou, zářící večernicí. Pak zazněly zvonce stáda, slyšeti bylo praskání bičů. Kravičky odlučujíce se od stáda, pospíchaly každá k své jesli. Také Sivka, kráva to na nízkých nohách, a za ní mladá jalovička obrátily do úzké uličky, kdež stála domácí paní na zídce a poplácala jim po hřbetu. Stará Mařenka přišla již s travou domů a volala je k jeslím, děti stály na náspích sousedních a křičely: „Hou a hou, krávy jdou, nesou mléko s smetanou!“ — Před práh vyšla naše Francla, za ní huňatý domácí pes La-

pan; chtěl si lehnouti před práh, avšak na silnici rejdilo mnoho psů, i běžel mezi ně. Macek ale zůstal sedět na práhu a díval se na bílé kotě, jež procházelo se po farské zdi. Okolo Francly šlo mnoho lidí, každý se na ni ohlídl, řka: „Dej Pánbůh dobrý večer, panenko!“ a ona každému: „Dej Pánbůh!“ Zatím do krámu chodili mladí i staří a zvoneček se ustavičně ozýval. Pak přišly děvčata, zastavily se u Francly a daly si ruce pod zástěrky. Jedna druhé se vyptávala, co byly přes den dělaly a co druhý den před rukama mají, a to bylo jen: „Šila jsem, předla jsem, bílila jsem, byla jsem na poli!“ a naše Francla ta zalívala. Povídala jim, jaké má pěkné květiny a zvala je, aby se přišly jednou podívat. A před prahy vycházeli stařečkové a babičky, ženy i děti, a mužů stál tu a tam malý roj pohromadě. A šly okolo nějaké dámy i pánové, ale před těmi Francla uskočila do síně. Hlasitě mluvili německy a hnali se. Lidé ti se na ně podívali, ale nepozdravili je, protože neradi děkovali, a když zašli, lidé si o nich šeptali. Pak šel vysoký, trochu přihrblý muž po náměstí přímo k faře a děti, jak ho zhlédly, běžely k němu, chtíce mu ruce líbati. Muži smekali před ním, a kdo ho potkal, pozdravil: „Dej Pánbůh dobrý večer, pane učiteli!“ Na malá vrata ve zdi u fary zazvonil a přišli mu hned otevřít. Ze dveří farských vyběhl krásný černý pes a zaštěkal, vida ale denního hosta, hned umlkl. Vyšel také mladý kaplan a podal mu ruku. Pan farář si právě umyl ruce, odhodil plátěnou halenu i slaměnou čepici, vzal na se černý kabát a též pana učitele vítal. A pak prostřeli pod široký ořech pro tři, postavili na stůl malý korbílek a studená jídla. Tu zaznělo s věže klekání. Každý se požehnal sv. křížem a sepnul ruce, matky pak braly

dětem hračky z rukou, napomínajíce jich: „Což neslyšíte ‚Anděl Páně!‘?“ — Ve farské zahradě pod ořechem stáli také tři muži a modlili se. Pomodlivše se řekli: „Pochválen buď Ježíš Kristus!“ a dali si vespolek: „Dobrý večer!“ Pak zasedli k večeři. A hned usadil se černý pes nedaleko stolu. Bílé kotě přiběhlo a vyskočilo si na lavici vedlé p. faráře, špaček přiskočil odkudsi, vlítl na roh stolu a pan kaplan mu drobil a dával. Po jídle chvíli poseděli, bavíce se rozmluvou, pak se ještě na chvíli zvolna po zahradě procházeli a pak vešli do fary. Na to za dlouhou chvíli ozvaly se z otevřených oken líbezné zvuky dvojích houslí. „Poslouchejte, maminko, tatínku!“ volala Francla do okna, „pojďte ven, vždyť dnes velebný pán s panem učitelem hraje“! „Ti to znají — a proč by neznali?“ ozvala se domácí na prahu, a z okna vykukovaly konce černé čepičky. Vážné a těžké to byly kusy, co hráli. Lidé poslouchali dlouho; když pak stmívati se začalo, šli posluchači spat, okna u fary se zavřela a zvuky houslí zněly temně, až i umlkly. Tu a tam ozval se ještě smích neb piskot, štěkot psa, klapání dřevěnek neb bouchnutí vrat. Pak se ukázala před farskými dveřmi služka se světlem, pustila pana učitele ze vrátek, dala: „Dobrou noc!“ a zamkla. Světla pomalu všecka pozhasínala, jen na obloze nebeské ta věčně zářící světla jasněji svítila, osvětlujíce temný plášť noci, do něhož Bůh zemi zahalil, aby po denním vedru pookřála. Tu se ozval z křovin ve farské zahradě sladký klokot slavíka; hned na to rozvřelo se na faře jedno okno do zahrady a temný stín se z něho vyhnul. Poslouchal tu umělec umělce.“

Neznáme mnoho tak dojemných obrázků idylických v naší literatuře.

V zámku a v podzámčí nacházíme v doslovu tato slova:

Čtenář: Ale jak jste to udělal, ta povídka nemá konce.

Spisovatel: Odpusťte, já jí nedělal; dělali ji lidé a já ji jen opsal, a poněvadž nejsou ještě u konce a já planetář nejsem, abych jej napřed věděl, nemohu nic více říci.

Č.: Což pak se to opravdu stalo?

S.: Stalo. Č.: A kde? S.: Leckde.

Slova tato platí o většině povídek Němcové; odtud jejich vady v umělecké stránce, a jejich přednosti ve stránce kulturní a sociální, v níž leží hlavní význam Němcové spisovatelky. Odtud také druhý zjev, že někdy býváme na rozpacích, kam tu onu práci zařaditi, kde leží idea její, kde osový děj a charakter, kde okrouhlost celku. Obsahu mnohých povídek nelze někdy téměř ani podati pro roztříštěnost děje a popisy, i podobá se, jakoby Němcová volila tenounké vlákno děje jen proto, aby na ně zavěsiti mohla vše ostatní, asi tak jako zavěšuje na své cesty dojmy a zjevy při nich jímané. Příklad, a sice jeden z nejpoutavějších a nejzdařileji vyvedených i zároveň charakterisujících kulturní cenu spisův Němcové, shledáváme v *Babičce*:

„Když se stavěl Nový Ples (Josefov), byla jsem výrostek“, začala babička ve svém vypravování. „Já jsem z Olešnice. Víte, kde je Olešnice?“

„I víme, to je za Dobruškou v horách na Slezských hranicích, ne?“ ozval se stárek.

„Tam odtud, tam. Vedle našeho statku bydlela vdova Novotná v malé chaloupce. Živila se děláním vlněných húní. Když měla trochu díla pohromadě, nesla je do Jaroměře nebo do Plesu

na prodej. Bývala u nebožky mámy pečená, vařená, a my děti bývaly u ní kolikrát za den. Náš tatík stál jejímu synu kmotrovstvím. Když jsem už kousek práce zmoci mohla, říkávala mi Novotná, když jsem k ní přišla:

„Pojď sednout k stavu a uč se, bude ti to někdy k dobrému. Čemu se člověk z mládí naučí, k stáří jak by našel. Já byla jak živa do práce jako oheň a nedala jsem se k nižádné pobízet; poslechla jsem, a brzy jsem se tomu řemeslu naučila tak, že jsem je dobře zastati mohla. Tu dobu býval císař Josef velmi často na Novém Plese. Povídalo se všude o něm, a kdo ho viděl, vážil si toho, jako nevím čeho.

Když jedenkráte Novotná šla s dílem, prosila jsem naše, aby mně dovolili s ní jít, že bych se ráda podívala do Plesu. Máma viděla, že má kmotra těžké břímě, pročež řekla: Jdi si, můžeš aspoň pomoci kmotře nést. —

Druhý den za chladu jsme šly a před polednem přišly jsme na luka před Ples. Leželo tam srovnaných dřev; sedly jsme na ně a obouvaly se. Kmotra právě povídá: Kam pak já asi smutná děvka ty hůně mám nejdřív zanésti? Tu přichází od Plesu jakýs pán a přímo k nám. V ruce nesl cosi podobného flétně; chvilku po chvilce kladl si to k tváři a začal se pomalu kolem do kola točit.

‚I podívejte se, kmotra,‘ povídám, ‚to je nějaký muzikant, on píská na flétnu a sám se k tomu točí‘.

‚Hloupá holka, to není flétna ani muzikant, to bude nějaký pán, co dohlíží k stavení; však je tu vidívám chodit. To má takovou rourku, v té je sklíčko a skrze to se dívá; a to prý je daleko vidět. To vidí všude, kde a kdo co dělá.‘

‚Ale kmotra, jest-li nás viděl, když jsme se obouvaly?‘ povídám.

‚Nu, a co z toho? Vždyť to není nic zlého,‘ smála se mi kmotra.

Mezi tou řečí přišel pán až k nám. Měl na sobě šedivý kabát, malý klobouk na tři facky, jak se říká, a vzadu visel mu cop s mašlí. Byl ještě mladý pán a krásný, jak by ho namaloval.

‚Kam jdete, co to nesete?‘ ptal se a zůstal u nás stát. Kmotra řekla, že nese do Plesu na prodej dílo.

‚Jaké je to dílo?‘ ptal se dále.

‚Vlněné houně, panáčku, vojákům na přikrývání; snad by se vám některá líbila,‘ řekla Novotná, rozvázala rychle uzel a rozložila jednu po dřevách. Byla to na místě hodná žena, ta kmotra, ale když se dala do prodeje, to byla až hrůza řečná.

‚To dělá tvůj muž, ne?‘ zeptal se jí zase pán.

‚Dělával, dělával, zlatý panáčku, ale už je o žněch dvě léta, co dodělal. Dostal úbytí. Já někdy k stavu přihlídla, naučila se tkát, a teď je mi to k dobrému. Já také říkám Madle: Jen se uč, Madlo, čeho so naučíš, o to tě ani dráb neoloupí.‘

‚Je to tvoje dcera?‘ ptal se zase pán.

‚Není moje, je to kmotřina; ale pomahá mi někdy.

Nekoukejte se na ni, že je malá; za to je sporá a do práce jako oheň. Tuto houni udělala sama a sama.‘ Pán mně poklepal na ramena a pěkně se na mne podíval. Jaktěživa neviděla jsem tak pěkné modré oči; nic jinak než jako chrpa.‘

‚A ty nemáš žádných dětí?‘ obrátil se pán na kmotru.

‚Mám jednoho hocha,‘ pravila kmotra; ‚dala jsem ho do Rychnova na učení. Pánbůh mu dává dar Ducha svatého a učení mu jde, jak by hrál; zpívá hezky na kruchtě, ráda bych tedy ten nějaký groš na něho obětovala, aby z něho byl pan páter.‘

‚A což nebude-li chtít jím být?‘ ptal se zase pán. —

‚I bude, panáčku; Jiřík je hodný hoch!‘ povídala kmotra.

Já zatím dívala se ustavičně na tu trubičku a myslela jsem si, jak to asi ten pán skrze ni kouká. Ale on mi to musel zrovna na nose vidět; najednou se obrátí ke mně a povídá: ‚Ty bys asi ráda věděla, jak je skrze ten dalekohled viděti, ne?‘ Já se začervenala a nemohla jsem ani oči pozdvihnouti. Kmotra ale vyjela: ‚Ona myslela Madla, že je to flétna a vy že jste muzikant. Já jí to ale pověděla, kdo jste.‘

‚A ty to víš?‘ smál se pán.

‚Inu, já nevím, jak vám říkají; ale vy jste přece jeden z těch, co tu chodí dohlížet na ty lidi, a skrze tu trubičku se na ně díváte, není-li pravda?‘

Pán se smál, až se za boky bral. ‚No, povídal, to poslední jsi, matko, trefila. Chceš-li se skrze tu trubičku podívat, tedy se podívej,‘ obrátil se ke mně, když se byl notně vysmál, a pěkně mi položil trubičku k oku. To jsem vám, lidičky, své divy spatřila. V Jaroměři zrovna lidem do oken jsem viděla a každého pěkně pozorovala, co dělá, jak bych stála u něho; a daleko až na polích lidé co pracovali, viděla jsem, jako před sebou. Chtěla jsem to dát také kmotře, aby se podívala, ale ona mi povídala: ‚Co pak si myslíš,

to by se pěkně slušelo pro mě, starou ženu, abych si hrála.‘

‚Ale to není k hraní, to je k potřebě, matko,‘ řekl jí pán.

‚Jnu, nechť si je, ale pro mne se to nehodí,‘ řekla kmotra a mermomocí se podívat nechtěla. Mne tak napadlo, kdybych viděla skrze to sklíčko Josefa císaře, a dívala jsem se na všechny strany; že pak byl ten pán tak velice hodný, řekla jsem mu, koho bych ráda viděla.

‚Což ti tolik na císaři záleží? máš ho ráda?‘ zeptal se mě pán.

‚Bodejť bych neměla, povídám, když ho každý člověk pro jeho dobrotu a hodnost chválí. Však se za něj také každý den modlíme, aby mu dal Pánbůh dlouhé panování a té jeho panímámě.‘

Pán se jako usmál a povídá: ‚Chtěla bys s ním také mluviti?‘ ‚I zachraň Pánbůh, kam pak bych dala oči?‘ povídám.

‚Vždyť se mě také nestydíš, a císař je přece člověk jako já?‘

‚Ono to přece není takové, panáčku,‘ ozvala se kmotra. ‚Císař pán je císař pán, a to je přec jen něco říci. Já slýchala, že když se člověk podívá císaři do očí, zima pochází a horko rozpaluje. Náš konšel s ním už dvakrát mluvil a říkává to.‘

‚Váš konšel nejspíš že nemá dobré svědomí, a proto nemůže směle se podívat nikomu do očí,‘ řekl pán a psal přitom něco na malý lístek. Ten lístek dal pak kmotře a povídal jí, aby šla v Plesu do zásobárny, a na ten lístek že se jí houně zaplatí. Mně dal ten stříbrný tolar, řka: ‚Nech si ten peníz na památku, abys nezapomněla na Josefa císaře a jeho panímámu. Modli se za něho, modlitba vroucího srdce je Bohu milá. Až při-

jdete domů, můžete říci, že jste mluvily s Josefem císařem!' Dořekl a rychle odešel.

My klekly a žádná nevěděly jsme, co děláme leknutím a radostí. Kmotra začala mi láti, že jsem se tolik opovážila, sama ale opovážila se také dost. Ale kdo pak by si to byl pomyslil, že je to císař pán. Těšily jsme se z toho, že snad přece nemusel se mrzet, když nás obdaroval. V zásobárně vyplatily Novotné třikrát tolik za houně, než co žádala. My domů zrovna letěly, a když jsme tam přišly, nebylo vypravování konce a všickni nám toho záviděli. Máma mi dala tolar provrtat, a od té doby nosím jej na krku. Už mi bylo kolikráte dost zle, a přece jsem se ho nevzdala. Škoda, věčná škoda, že toho pána zem kryje!" dokončila babička svoje vypravování s povzdechem.

Čtouce podobné episody nedivíme se ovšem, proč český lid tak rád zahloubává se do *Babičky* a s rozkoší pročítává ji opět a opět vzdělaný i nevzdělaný, venkovan i měšťák, dítě, mladík, muž i starec. Náš budoucí kulturní historik ukáže bohda také značnou vědeckou cenu této bohaté pokladnice českého života venkovského na konci XVIII. a na začátku XIX. století.

Přítomnost Němcové cítíme všude skoro, odtud i značná subjektivnost jejích prací, ale bez újmy reálnosti: dovedlať se Němcová vžíti tak mezi lid, jejž líčí, tak mu rozumí, tak srdcem k němu lne, že nikdy necítíme toho rozporu, jakýž na nás nelíbě vane z podobných prací Auerbachových, kde za každým listem potkáváme se s nápadným rozdílem mezi učeným autorem a prostým lidem. Ovšem Auerbach našel lid učenou theorií své doby a Spinozou, Němcová mezi ním byla vychována, jeho ovzduší vdechovala od útlého mládí, mezi

ním žila, s ním trpěla a se těšila: zkrátka byla jen jedním representantem jeho, ovšem o hlavu vyšším než ostatní okolí. Odtud také další zjev jejích povídek, hluboká pravdivost jejích charakterů z lidu proti povrchní, ideální nepravdivosti jejích charakterů z vyšších vrstev společnosti.

Ony jsou osobnostmi z masa a krve, tyto abstrakcemi holými, maskami určenými pouze k nesení jistých ideí a myšlének. Subjektivní dojmy z pražské společnosti, zejména dámské, a styky mladistvé Němcové s kněžnou Zahaňskou přispěly k tomu asi měrou nemalou. Němcová sama to také cítí a přiznává: „Snáze by vyzpytoval život bylin tajnosnubných, dříve by vysvětlil hieroglyfy egyptské, než četl v srdci lidí, kterým etiketa a politika neprohlednou rouškou tvář obestřela, by na ní žádný nepoznal odlesk vnitřních myšlének.“

Tatáž subjektivnost patrna ještě v jiné stránce: v neprohloubení situací a charakterů špatných a tragických: „Ono je přece více dobrých lidí na světě než zlých. A kam by se dělo, nemůže býti více koukole než pšenice; kdež bychom se octli!“ Tuto zásadu odpovídající vlastní její šlechetné a důvěřivé povaze přijala za svou a prováděla jí ve spisech, a více ještě v životě. Charakteristickým pro tuto stránku zajímavého ducha Němcové jest také názor o lidech dobrých i zlých, prosvítající tuším dosti jasně z vypravování Němcové — myslivce v *Babičce:*

„Ono není žádné zvíře tak dobré, aby nebylo zlé, jako žádné tak zlé není, aby dobré nebylo, jak to u lidí bývá. Je to mýlka, když myslíme, že to zvíře, které má hezkou, mírnou tvář, musí být také dobré, a které se nám nelíbí, že je zlé.

Tvářka je mnohdy lhářka ve světě. Bývá tak, že člověk to, co se mu protiví, co ho nedojímá, snáze ožele, ani tak nelituje, jako to krásné, co se mu líbí, a proto bývá mnohdy k onomu nespravedliv. Byl jsem jednou před popravou dvou zločinců v Hradci — vypravuje myslivec v Babičce —. Ten jeden byl krásný člověk, druhý ale byl ohyzdný, nevlídný, divoký. První zabil svého kamaráda, poněvadž měl domnění, že mu svedl milou. Druhý byl rodič z naší krajiny; šel jsem k němu, když už byl odsouzen, do žaláře, abych se ho zeptal, nepřeje-li si čeho vzkázat domů, že bych mu to milerád vyřídil. Podíval se na mne, divoce se zasmál, pak zatřásl hlavou a povídá: ‚Já vzkázání, pozdravení, komu? Já neznám nikoho.' Odvrátil se ode mne, položil tvář do dlaní a chvíli zůstal tak sedět, pak vyskočil, postavil se se založenýma rukama přede mne, ptaje se: ‚Člověče, uděláš mi, oč tě požádám?' ‚Udělám, milerád,' povídám a podal jsem mu ruku. V tom okamžení ležela v jeho tváři taková přenáramná bolest, že bych pro něho byl všecko udělal; tvář jeho ztratila všecku odpornost, jen útrpnost vzbuzovala a účastenství. Musel mi dobře nahlídnout do srdce, poněvadž mi ruku popadl. stiskl a pohnutým hlasem pravil: ‚Kdybyste mně před třemi léty takto ruku byl mohl podat, nebyl bych tu. Proč jsme se nepotkali? proč mě potkávali jen lidé, kteří mne v prach šlapali, kteří si z mé tváře posměch tropili, kteří mne pelyňkem a jedem krmili! Matka mne nemilovala, bratr mne vyhnal, sestra se za mne styděla, a ta, o které jsem myslil, že mne má ráda, pro niž jsem život nasadil, za jejíž jediné milé usmání modré s nebe bych byl strhl, pro niž mi tolikráte líto bylo, že nemám deset životů, abych

je obětoval za její lásku, ta si jen blázny ze mne dělala, a když jsem chtěl slyšet z jejích úst, co si všickni povídali, vyštvala mne ze dveří psem..‘ a divoký ten člověk plakal jako dítě. Za chvíli setřel slze, vzal mne za ruku a tiše doložil:

‚Až přijdete do Maršovského revíru, jděte do divokého dolu, nad propastí stojí osamělý smrk, tomu doneste moje pozdravení a těm dravým ptákům, co okolo něho lítají, a těm vysokým horám. Pod jeho větvemi spával jsem celá léta, jemu řekl, co nikdo neví, pod ním nebyl jsem takovým bídným lazarem, byl jsem —.‘ Zamlčel se, sedl zase na lavici a víc nepromluvil, ani se na mne nepodíval. Odešel jsem s litostí od něho; lidé láli, proklínali toho ošklivého, že zaslouží smrt, že mu lotrovství z očí kouká, že nechce ani kněze ani koho jiného vidět, že na lidi jazyk plazí a že jde k smrti jako na posvícení. Toho krásného litovali, drali se o písničku, kterou složil v žaláři, a každý přál, aby dostal milost, protože zabil jen ze žárlivosti kamaráda, ten ale že z pouhé zlomyslnosti děvče zastřelil, které prý mu nic neudělalo, a že zabíjel lidi. Tak soudí každý podle svého citu; kolik hlav tolik smyslův; každému oku věc jiná, proto také těžko určovat: tohle je takové a nesmí být jinaké. Bůh jedině zná svět, on nahlíží v nejtajnější skrýše lidského srdce a soudí je; on rozumí mluvě zvířat, před ním je světlý kalíšek každé bylinky, on zná cestičky každého broučka, šum větru řídí se jeho rozkazem, vody proudí, kam on jim vykázal cestu.“

O historickém rozvoji povídek Němcové nemožno posud podati přesných zpráv. Naučný slovník uvádí za první plod její tohoto druhu delší povídku německou, kterou později spálila. Prvními dochovanými jsou teprv *Dobrý člověk* a *Chudí lidé*;

psány již v Kostelci, tedy kolem roku 1837 a upomínají jako o málo pozdější *Karla* a *Domácí nemoc* ještě zřetelně na vzor svůj, Tyla. Další povstaly potom v Domažlicích; Němcová sama se o tom zmiňuje v dopisu Čelakovské 14. února 1846: „Napsala jsem jednu vesnickou povídku, nevím ale, bude-li se líbiti. Jest-li ji přijmou, napíšu ještě jiné; jen že mám velmi málo času k tomu a jen večery a neděle použíti mohu. Avšak když se na pouť jede v pohodlném voze, to prý není taková zásluha. jako když se jde pěšky!“ Zde vznikly *Karla* a *Pohorská vesnice* a tuším založena také *Dlouhá noc.* Od prvních liší se bohatou stafáží, jež zvláště v *Pohorské vesnici* objímá vše závojem tak hustým, že časem nemožno jím prohlédnouti k jádru děje a jeho pramenu, srdci lidskému. Ostatní povídky povstaly později v létech utrpení: *Babička*, *V zámku a podzámčí*, *Obrázek vesnický*, *Domácí nemoc*, *Chýše pod horami*, *Sestry*, *Baruška*, *Pan učitel*, *Divá Bára* a *Rozárka.*

Nejlepší z těchto povídek jest *Babička*, „nejznamenitější to novelistický plod oněch let, ba co mnohem více značí, práce ta jest plodem takové ceny a takového významu, že nikdy nemůže zajímavosti pozbýti, obsahujíc ve formě ryze umělecké kus kultur. dějin našeho národa a jsouc neporušitelným zrcadlem jeho mravu a ducha i půvabnou skvostnicí jeho jazyka.“ *Babička* byla přeložena i do jiných jazyků, zejména do ruského, lužicko-srbského, francouzského, rumunského a německého. K ní se úzce druží *Pohorská vesnice*, *Dlouhá noc*, *Chýše pod horami*, *Chudí lidé, V zámku a podzámčí* a j , kdežto *Sestry*, *Baruška*, *Divá Bára* obmezily se více na jednotlivce, podávajíce osudy mladých srdcí. Odtud jejich zaokrouhlenost proti oněm. Život jest složitý, pestrý, umění jednotné:

Němcová líčila předem život a při tom mnohdy na umění zapomínala.

Sebrané spisy Němcové vyšly v Litomyšli a v Praze 1862 v 8 dílech, podruhé v Národní bibliotéce 1875 v 6 dílech. *Báchorky* s illustracemi V. Olivy vyd. Topič (r. 1888). Ze zamýšlených prací Němcové jest to jen část; ostatek dokončiti zabránila jí smrt. V rukopise zanechala podlé Naučného Slovníku: *Cesta z pouti* (obrázek ze života). *Obyčeje a zvyky lidu Bulharského, Sbírka posud neznámých slov. písní, pořekadel a průpovědí, Sbírka slov pro slovník, Spis o vychování ženského pohlaví* a plán ke dvěma velkým románům.

Co činí plod literární významným, co jemu rozšíření v prostoru a trvalého významu v čase propůjčuje, to jest moc, jakou dovede vyjádřiti ideu rozšířenou v prostoru a trvalou v čase. Udržuje se silou, jíž názorní způsobem jasným a formálně dokonalým trvalost. Spisy, chovající náladu neb city místní mizejí s módou. Spisy, jež obrážejí v sobě psychologický stav celého pokolení, stojí již výše, však nejvýše vznášejí se ta díla, v nichž nachází se zobrazen lid v půl neb celém století neb v celé historické periodě. Taková díla musí nutně líčiti stav pozoruhodné trvalosti, jenž musí míti tudíž geologické místo v hlubších vrstvách duševních, poněvadž by jej jinak příboj času odplavil. A k takovým dílům blíží se aspoň jedna práce Němcové, *Babička. Babička* zůstane povždy jednou z nejlepších a nejcharakterističtějších ozdob české literatury a literatury XIX. století vůbec, jako Němcová jedním z nejzajímavějších zjevů našeho národního života co spisovatelka i žena. Jako spisovatelka „obětovavši blahobyt vrhla se celou silou v klopotný zápas čes. literáta a osvěžila jako čerstvý, křišťálový pramen

duševní tu poušť, zející v životě národním za oněch let reakce a všeobecné stagnace. Jak málo bylo, pramálo těch, kdož za trapné oné doby tak jako Němcová zůstali svými a nezlomenými, původními a plodně činnými!“ A jako žena?

„Máme stále žíti pro to,“ praví kdes pí. de Stael, „co společnost o nás říká? Nesmí nikdy naše vlastní myšlení a cítění býti nám vůdčí hvězdou? Tak-li tomu jest, máme-li se vespolek jen napodobiti, proč pak dostalo se každému z nás vlastního srdce a ducha? Prozřetelnost mohla si pak tohoto luxu ušetřiti.“ Pohleďme na ženu Němcovou tímto sklem a spatříme, že obraz ženy nezadá obrazu spisovatelky, ukazuje pouze jinou stránku geniálního ducha jejího. V pravdě prorockými slovy napsal o ní kdys Klácel: „Vy však se mnou cítíte touhu plamennou napomáhati lidstvu, to jest, řekněme to bez okolků, chceme spolčiti všechny v lásce křesťanské, v lásce to často omlouvané, ale málo projevované. Musíme sbírati údy rozvrženého, ukřižovaného člověka, až se seberou, nuž vstane člověk, ale sestro milá, my se toho nedočkáme, a máme proto ustati? Naopak, viďte! Mnohý nám by neporozuměl, ano usmíval by se nad takovou řečí, ale kdo zamiloval člověka, neumře, nýbrž bude v něm žíti.“ I Božena Němcová bude zářiti jako hvězda v našem národním životě a literatuře a z hvězd minulých i budoucích pracovníků bude svítiti vždy světlem nejvýše vábným a sympatickým.

